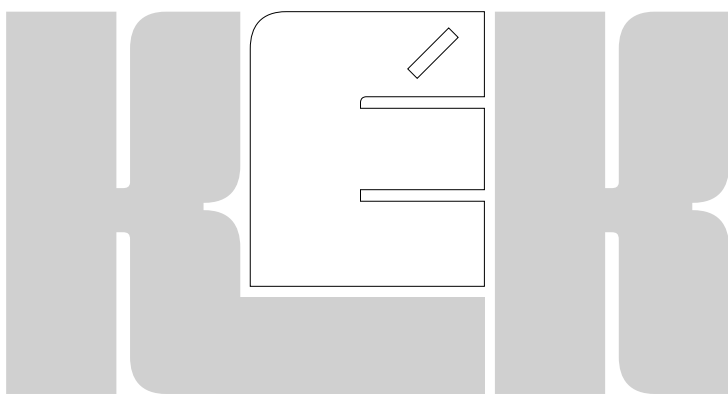
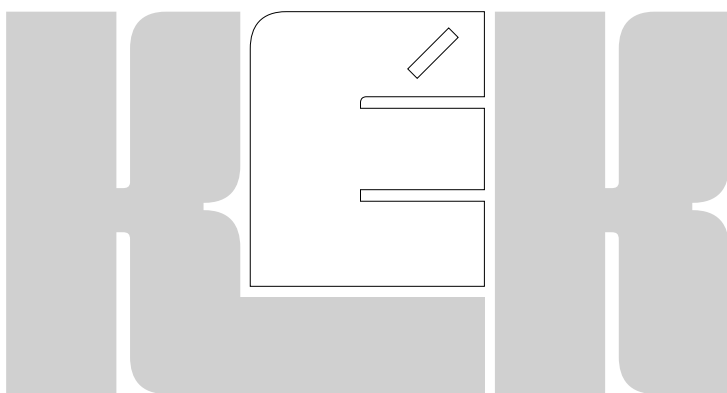

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Ifjúság – kor – korszellemek

Kultúra és Közösség

művelődéstudományi folyóirat

Lapunk szerkesztősége az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetében működik.

Nemzeti Kulturális Alap

Támogató: Nemzeti Kulturális Alap Folyóirat Kiadási Kollégium

Eszmei támogató: Magyar Szociológiai Társaság, Magyar Kulturális Antropológiai Társaság

Számunk szerkesztése Tibori Timea és A.Gergely András munkája.

A szám összeállításában és szöveggondozásában részt vett Dr. Kabai Imre (ZSKE).

Számunk szövegközi képeit a Fortepan on-line fotóarchívum szíves segítségével közöljük.

Főszerkesztő: Tibori Timea

Főszerkesztő-helyettes: A.Gergely András

A szerkesztőbizottság tagjai:

A.Gergely András, Paksi Veronika, Pataki Gyöngyvér, Szász Antónia, T. Kiss Tamás

Tanácsadó Testület: Boga Bálint Dr., Falus András akadémikus, Fülöp Márta DSc, Jászberényi József PhD, Karbach Erika osztályvezető /FSZEK/, Koncz Gábor PhD, Kraiciné Szokoly Mária PhD, Melegh Attila PhD, Murányi István PhD, Neményi Mária DSc, Papp Richárd PhD, Szabó Ildikó DSc, Szilágyi Erzsébet CSc, Tarnóczy Mariann osztályvezető /MTA/

Szerkesztőség címe:

1096 Budapest, Haller u.88.

+3630 99 00 988

www.kulturaeskozosseghu

Kiadja: Belvedere Meridionale

www.belvedere.meridionale.hu

Nyomdai kivitelezés: s-Paw Bt., 6794 Üllés, Bem József u. 7.

www.s-paw.hu

Felelős vezető: Szabó Erik

ISSN 0133-2597

A lap előfizethető és megrendelhető a következő e-mail címen: terjesztes@belvedere.meridionale.hu

A lap ökotudatos szellemben készül.

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

Bocsi Veronika – Kozák Anita – Móré Marianna: <i>Súlypontok és perifériák</i>	5
Murányi István: <i>Fiatalok demokrácia-reprezentációja</i>	19
Sánta Tamás: <i>Ha tovább maradsz, beleragadsz!</i>	27
Révész György: „Megtalált gyermekkor”	39
Nagy Ádám – Boros László – Folmeg Balázs – Trencsényi László: <i>Az ifjúsági gondolkodás diszciplináris előtörténete</i>	51

SZEMLE

Pekker Bernadett: <i>Hova tovább magyar ifjúságiügy?</i>	91
Jenei Teréz: „Szokeresz”	93
Szerzőink.....	97

SÚLYPONTOK ÉS PERIFÉRIÁK
Pedagógusok értéktereiinek vizsgálata

Absztrakt

Tanulmányunk célja, hogy egyrészt az értékpreferenciák, másrészt pedig a gyermeknevelési értékek világát feltárja, illetve bemutassa a kettő közötti kapcsolatot egy pedagógusok részvételével készült kutatás kapcsán. Munkánk során a 2015-ös, a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán készült IMV adatbázist (N=824) használtunk fel. Kutatási eredményeink arra utalnak, hogy a tanárok értékpreferenciái eltérnek a magyar társadalom értékeitől. A szociokulturális magyarázó változók hatása, illetve az intézményi változók hatása is csekélynek mutatkozik. Az általunk vizsgált két értéktér szorosan összefügg, s a gyermeknevelési értékek faktorai az értékpreferenciákkal nagyrészt megmagyarázhatók, s sokkal kevésbé beágyazottak a szociodemográfiai vagy intézményi háttérváltozókba. A két értéktér azon pólusai, amelyek a Schwartz-féle modell azonos szegmenseiben találhatók, pozitív irányú kapcsolatban állnak egymással.

Abstract

The aim of our study to analyse two important field of cultral system: at first the system of the value preferences and second the pattern of the child-rearing values. During this analysi a teacher database was used from 2015 (IMV database, N=824, University of Debrecen Faculty of Child and Adult Education).

Our empirical findings has showed that the teachers' value preferences and child-rearing values are different from the Hungarian society's patterns. The effects of the sociodemographic values and the institutional variables are narrow.

There is close connection between the examined two fields of values. The factors of child-rearing values can be explained by the normal value preferences and its less embedded in social demographics and intrumental variables. Also we found that there is a positive relationship between the similar segments of the Schwartz-model.

Bevezetés

Az értékpreferenciák kutatása több területet is felölelhet. A legtöbb vizsgálat az „általános” értékpreferenciákra irányul, azonban bizonyos elemzések csak egyes részterületeket érintenek. Ilyen részterület lehet a munkaértékek világa (Abu-Saad – Isralowitz 1997; Ester – Braun – Vinken 2006), a gyermeknevelési értékek rendszere (Tudge et al. 2000; Csurgó és Kristóf 2012; Bocsi – Morvai – Csokai 2015) vagy a felsőoktatási értékek (Veroszta 2010) területe. Arra azonban jóval kevesebb vizsgálat nyújt lehetőséget, hogy az egyes területeket egy elemzésen belül összekapcsolja, mivel a kutatások általában vagy az egyik, vagy pedig a másik csapásirányt választják az értékek kutatásakor. E részterületek vizsgálata során az sem teljesen tisztázott, hogy azok az értékpreferenciák egészének a részei, vagy pedig önálló szegmenseiként definiálhatók. Kérdéses az is, hogyan és milyen módokon kapcsolódnak össze az értékterek bizonyos pólusai – például egy konform-tradicionális értékorientáció vajon hasonló irányú gyermeknevelési értékekkel jár-e együtt minden esetben.

Az értékek világa

Az értékkel kapcsolatban, bár a társadalomtudományok egyik központi kategóriájának tekinthető, nem rendelkezünk egységes definícióval. (Az értékek fogalmáról lásd bővebben: Schwartz 2003; Hofstede – Hofstede 2008). Az értékek a kultúra szerves részét képezik, így azok ismerete és az azokhoz való alkalmazkodás egyfajta tájékozódási pontot jelent az individuumoknak. Csepeli (2006) szerint az ember az öt körbevevő rendezetlen valóságot a kultúra által létrehozott értékek segítségével rendezi el. A különböző definíciók közös elemének tekinthető, hogy az értékpreferenciáink a cselekedeteinket és a döntéseinket is alakítják – azonban ezt a kapcsolatot nem tekinthetjük egyszerű ok-okozati összefüggésnek (Feather 2003). Az értékek ezen kívül a magatartásminták közötti választásokra is hatást gyakorolnak.

Mint minden tanult szegmens, az értékek rögzülése is a szocializációs folyamat részeként zajlik. Az értékek tanulásának folyamatában hasonló me-

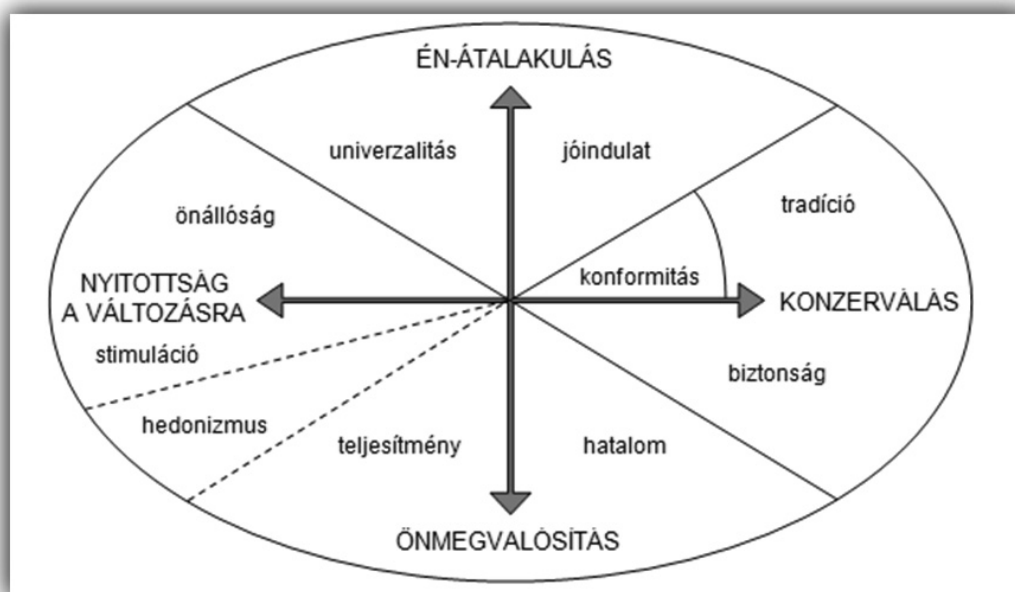
chanizmusok játszanak szerepet, mint a viselkedési, gondolkodási elemek elsajátításában. Kiemelkedő fontossággal bír az azonosulás és a mintakövetés, amely az első életévekben leginkább a családhoz kapcsolódik, valamint fontosak lesznek a kívülről jövő megerősítések is.

Ha a szocializáció során az egyén kulturális kódokat is elsajátít, akkor a kultúra elsajátításának terepei egyben az értékek megismerésének terepei is. A szocializációs szinterek mindegyikén értékátadás és értéktanulás is zajlik, tehát a formális intézményekben, a munkahelyeken és a kortárs csoportokban. Ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy a közvetített értékrendszerek össze is csengenek.

Az is egyértelmű ténynek tűnik, hogy az ifjúkor felé haladva lesz egyre nagyobb esélye az egyéneknek arra, hogy a kibocsátó család értékvilágától távolabb eső szegmensekkel is megismerkedjenek, vagy akár a különböző értékek ütközésére is sor kerüljön. Az új szocializációs környezet eltérő értékvilágához a belépő tagok előbb-utóbb idomulni kezdenek a konfrontáció elkerülése végett. Hankiss (1976) az eltérő értékvilágok miatt kialakuló konfliktusok fontossága mellett érvel, hiszen ezek véleménye szerint az identitás és az énazonosság kialakulásának fontos lépcsői. Mindezt továbbgondolva látnunk kell, hogy a gyermekek és a pedagógusok között lévő generációs vagy szociokulturális „szakadék” az értékterek nagyobb eltéréseit is eredményezi.

Ha az egyes értékek egymáshoz való viszonyát szeretnénk modellezni, illetve az értékutatások eredményeit értelmezni, akkor az utóbbi évtizedek talán legnagyobb hatású elméletét, a Schwartz (2003) által megrajzolt kétdimenziós értékteret tudjuk felhasználni (1. ábra). A modellben egymás mellé kerülő motivációs típusok a gondolkodási struktúrákban is közeli pozícióban találhatók, míg a távoli elhelyezkedés az értékek egyfajta ellentétére utal. Fontos megjegyezni, hogy az egyéni értékek (például hedonizmus, teljesítmény, stimuláció) a közösségi spektrummal átellenben helyezkednek el. A szomszédos motivációs típusok konfliktusgeneráló képessége gyengébb, s minél távolabb helyezkedik el egymástól két terület, az ellentétek kialakulása annál valószínűbb. Schwartz elmélete alapján megnevezhetünk olyan értékpárokat, amelyek nagyobb valószínűséggel együtt járnak, ilyen például a hatalom és a teljesítmény, a teljesítmény és a hedonizmus, vagy a tradíció és a biztonság motivációs területe.

A magyar társadalom értékrendszerének jellegzetességeit és átalakulását, huzamosabb időn keresztül a Rokeach-féle értékeszt mérési eredményei adták (Füstös 1995; Füstös – Szakolczai 1999). A World Value Survey ötödik hulláma alapján kirajzolódó jelenlegi kép szerint a magyar társadalom értékpreferenciája túlnyomórészt materiális és szekuláris jegyekkel írható le, s racionális és zárt elemekkel telített (Keller 2009). A társadalomhoz

1. ábra Schwartz modellje az értékek kétdimenziós teréről (Keller 2009 alapján)

való viszonyt erős mikroközösségi beágyazottság (szűk családi kapcsolatok, barátok fontossága) egészíti ki.

A pedagógusok és az értékek világa

Joggal feltételezhetjük, hogy miként az értékek is alakítják valamilyen módon a cselekvéseket, úgy a pedagógusok értékpreferenciái a szakmai döntésekre, a tanítás módszereire, és annak tartalmára is kihatnak. Átszövik tehát a tantermi kommunikációt, a tanár-diák viszonyokat, s alapját képezhetik egy olyan értékűtközésnek, amelyről az előző fejezetben is szó volt. Ugyanakkor fontos látni, hogy ebben a folyamatban nem csupán a pedagógusok jelennek meg az értékek közvetítőiként, hanem maguk az intézmények is, amelyek hagyományaikkal, nyíltan felvállalt vagy látens szabályaikkal, preferenciáikkal szeretnék a diákokat bizonyos értékírányokba terelni. Az egyes pedagógiai irányzatok, bizonyos pedagógiai programok értékelemekkel vannak átszőve. A nemzetközi szakirodalomban találhatunk arra példát, hogy az egyes fenntartókat és pedagógiai irányzatokat értékpreferenciák alapján helyeztek el egy kétdimenziós modellben (Currie 2000). A Currie által felhasznált dimenziók a premodern-modern, illetve az individualista-kollektivistá tengelyek voltak.

Azt azonban fontos látnunk, hogy míg például a szociológia vagy a szociálpszichológia szemszögből nézve az értékek egyenértékűek, nem rangsorolhatók, a tanári és intézményi beállítottságok ettől jóval normatívabbak lehetnek, így bizonyos, a társadalomtudományok szempontjából semleges értékválasztások itt követendő vagy elítélendő zónába sorolódhatnak.

Az előbb felvázolt Schwartz-modellbe könnyen beleilleszthetjük a gyermeknevelési értékeket is, illetve az intézmények látens vagy manifeszt céljait. A teljesítmény szegmense például rokonítható az ún. „versenyistálló” típusú iskolák szellemiségével, míg a felekezeti intézmények sokkal inkább az univerzalizmus, a jóindulat és a tradíciók irányába mutathatnak. A hatalomhoz való viszony megjelenhet a tanár-diák kapcsolatok felfogásában, a különböző vezetői típusokban, de hozzákapcsolhatók az iskolán belül a diákok érdekvédelmi szervezeteinek működéséhez és a diákjogok területéhez is. A tanárok és a diákok, illetve az intézmények és a családok értéktöre közötti eltérések is elemezhetők e modell segítségével.

Külön vizsgálatok irányulnak a gyermeknevelési értékekre. Ekkor egy itemsorral a gyermekekben „kialakítandó” tulajdonságokat vagy egy idealizált gyermekképet elemeznek. A gyermeknevelési értékek, hasonlóan például a Rokeach-teszthez, célértékek és eszközértékek csoportjára bonthatók, tehát egyrészt az ideális gyermekkép testesül meg bennük, másrészt a kitűzött célok elérésének a módozatait írják elő. A gyermeknevelési értékek kérdéssorának értelemszerűen van átfedése az értékpreferenciák kérdéssoraival. A gyermeknevelési elvek feltérképezésére irányuló vizsgálatokban megragadhatóak az ideálisnak vélt közösségbeli viselkedések szabályai (pl. udvariasság, mások tisztelete), a létfenntartással összefüggő tényezők (kemény munka), a gyermekek számára kijelölt életutak és az ezek elérésével összefüggő elvek (vezetőkészség, határozottság) is (Füstös 1986). Ugyanakkor az értékek azon sajátossága is visszaköszön a módszeren területén, hogy a vallott elvek és a gyakorlatok bizonyos esetekben nincsenek összhangban, ami a kizárólag tesztekkel történő mérések validitását csökkenti.

A gyermeknevelési értékek (hasonlóan az értékpreferenciákhoz) a társadalmi szerkezetbe beágyazottak, s kimutathatók abban az ún. középosztálybeli vagy értelmiségi értékek (fantázia, vezetőkészség), illetve a hátrányosabb helyzetű vagy mobilitást megcélzó csoportokra jellemzőbb itemek (takarékoság, fegyelmezettség). Az egyéni vagy családi tapasztalatok, a gazdasági környezet, a vallások szabályrendszerei is hasonló módon működnek. A kultúra egészének sajátosságai mintegy a keretét képezik a gyermeknevelési értékek terének, hiszen a társadalmakban magasan preferált értékek a gyermeknevelési elvekben is visszaköszönnek. A kollektivistá társadalmak szocializációs mechanizmusaiban erőteljesen jelennek meg az engedelmesség, a tisztelet, az udvariasság vagy a kötelezettségek értékei (Csukonyi 2008). Fontos az ilyen jellegű társadalmakban a csoportok zökkenőmentes együttműködése is, amely a konformitás jelenségéhez is kapcsolható (v.ö. Karikó 2005).

Csurgó és Kristóf (2012) magyar mintában azt találta, hogy az őszinteség, a felelősségérzet, az önállóság és a mások tisztelete jelentik a leginkább elfogadott itemeket, míg a lista végén a hűséget, a képzelőerőt, a vallásos hitet és a vezetőkészséget találjuk. A hazai társadalom gyermeknevelési értékei a kapott adatok tükrében inkább közösségorientáltak és szekulárisnak tekinthetők, miközben a már

említett teljesítményorientáció jeleit kevésbé találjuk meg bennük. Szabados egy vizsgálata a Kádár-rendszer utolsó évtizedében, illetve a kilencvenes években elemezte a magyar társadalom gyermeknevelési értékeit. A legmagasabbra értékelt itemek 1996-ban az ösztönesség, a felelősségérzet, az önállóság és a mások tisztelete voltak, míg a lista végén a vezetőkézség, a hűség, a képzelőerő és a vallásos hit kapott helyet. Csurgó és Kristóf (2012) eredményei kontinuitást mutatnak a kilencvenes évek rajzolataival.

Természetesen nem mellékes kérdés az sem, hogy a pedagógusok rekrutációja milyen társadalmi csoportokból történik, hiszen a sajátos szociokulturális háttér is befolyásoló tényező lehet. Az oktatási és köznevelési szintek (óvodák, általános iskolák, középiskolák) szintén más és más elvárásokkal és gyermekkonceptiókkal dolgoznak (ezt a független változót jelen elemzésben is felhasználjuk). A két nem eltérő gyermeknevelési értékeire a hazai vizsgálatok is rávilágítanak, így a pedagóguspálya elnöiesedése az intézményi miliőket ezen a területen is formálhatja. Az életkor szintén alakítja az értékpreferenciákat. Egyrészt a generációk által megélt események révén, másrészt pedig az egyes életciklusok sajátosságai révén. Éppen ezért a pedagógusok generációs hovatartozása szintén alakító tényezőként értelmezhető.

A gyermeknevelési értékeknek kimutatható egy olyan csoportja, amelynek célja a gyermekek „helyzetbe hozása”. Ezt a nemzetközi szakirodalom teljesítményorientált beállítottságnak nevezi. Ez az oktatási rendszer olyan elemeire készíti fel a gyermekeket, amelyekben a versenyeken való részvétel és a tanulmányi siker alapvető fontosságú (az értékcsoporthoz a szelektív oktatási rendszerek „felső” szegmensére is jellemző). Friedlmeier és társai (2008) szerint ennek az orientációnak olyan elemei vannak, mint a kreativitás, a koncentráció és az önfelegyelem, illetve a kontrollált viselkedés.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a pedagógusok gyermeknevelési értékeinek rendszere bonyolult konstellációban formálódik ki, hiszen a kulturális kontextus éppen úgy szerepet játszik a folyamatban, mint az oktatási rendszer sajátosságai (benne a szülői elvárásokkal), illetve a gyermekek szociokulturális háttére. Végezetül pedig azt is látnunk kell, hogy itt sem egyirányú hatásról beszélhetünk, hanem a gyermekek (és családjuk), pedagógusok és az intézmények értékterei kölcsönösen is alakíthatják egymást.

Módszertani keretek

Elemzésünk során egy, a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karán 2015-ben felvett 824 fős adatbázist használtunk fel,¹ amely három értékblokkot tartalmazott: egy az általános értékpreferenciákra vonatkozott, egy a munkaértékre irányult, illetve egy gyermeknevelési itemsor is helyet kapott a lekérdezésben. Az értékpreferenciák esetében arra a kérdésre kellett választ adni egy négyfokozatú skálát használva, hogy mennyire fontosak az adott itemek a megkérdezett életében, míg a gyermeknevelési értékek kapcsán azt a kérdést tettük fel, hogy mennyire tekinti fontosnak az egyes értékek kialakítását a munkája során. Mind a két esetben négyfokozatú skálán mértük fel az érintett területeket. Háttérváltozóként egyrészt szociodemográfiai elemeket használtunk (nem, életkori csoportok,² anyagi tőke indexe,³ elsőgenerációs

1 A pedagógusokat egy továbbképzés segítségével tudtuk elérni. A lekérdezésben résztvevők körét az Észak-Alföldi régió pedagógusai adták, akik bölcsődékben, óvodákban, általános iskolákban és középiskolákban dolgoznak. Tisztában vagyunk azzal, hogy eredményeink nem általánosíthatók, mivel a reprezentativitást nem tudtuk biztosítani. Adataink az Észak-Alföldi régióban lefolytatott TELEMACHUS 2014-es kutatás eredményeivel vehetők össze, amelynek mintavételéről bővebben az alábbi linken lehet olvasni:

http://tanarkepzes.unideb.hu/szaktarnet/kiadvanyok/pedagogusok_tovabbkepzesi_igenyeinek_vizsgalata.pdf
A TELEMACHUS és az IMV adatbázisban a nemi arányok pár százalékos eltéréssel mutatnak növekedést, s a pedagógusok korstruktúrája is hasonló. A lakóhely típusában ugyanakkor eltérés mutatkozik (a falusi lakosok az IMV adatbázisban felülreprezentáltak), ami egyrészt a DE GYFK hallgatói bázisának sajátosságaival magyarázható, másrészt pedig azzal, hogy az IMV adatbázisban a bölcsődei dolgozók is szerepeltek. Mindkét vizsgálat esetében a megkérdezettek legnagyobb csoportját az elsőgenerációs értelmiségiek adták (v.ö. Kovács K. et al. 2009).

2 Kategóriák: 30 év alatt, 30 és 39 között, 40 és 49 között, 50 év vagy felett.

3 A megkérdezetteknek egy tartós fogyasztási cikkekre vonatkozó kilenc tételes kérdéssort kellett kitölteniük, amelyből indexet képeztünk (nincs a tulajdonában, egy van, több is van a következő tételekből: ház, nyaraló, személyautó, számítógép vagy notebook, Iphone vagy okostelefon, légkondicionáló, szárítógép, mosogatógép, okostelevízió). Az index értékebe az egyes fogyasztási cikkek azonos értékkel számoltuk bele. Az index értékét a regressziós modellbe vontuk bele, míg az ANOVA-tesztnél kb. 33%-os csoportokat alakítottunk ki (alacsony, közepes és magas ellátottsággal bíró csoportok).

értelmiségi-e),⁴ illetve a szakmai pályafutáshoz kapcsolódó változókat (egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezik-e, hány éve van a pályán,⁵ milyen intézményben dolgozik,⁶ mennyi a hátrányos helyzetű gyermekek aránya az intézményben).⁷ Első lépésben az értékpreferenciák rajzolatát vizsgáltuk meg, majd a kialakított értéktörök segítségével elemeztük a háttérváltozókat hatását. Második lépésben hasonló módon jártunk el a gyermeknevelési értékek esetében. Végül a gyermeknevelési értékeket befolyásoló tényezőket vizsgáltuk meg egy lineáris regressziós modellben úgy, hogy az értéktöröket magyarázó változóként vontuk be a modell utolsó lépésében.

Empirikus eredmények

Kutatásunk során az Észak-Alföldi régió köznevelési és közoktatási intézményeinek dolgozói töltötték ki kérdőívünket egy, a karunkon folyó továbbképzés során. A lekérdezés fő célja az intézmények vezetésének és szervezeti struktúrájának feltérképezése volt, s az értéktörök csupán a kérdőív egy kisebb szeletét képezték. A mintánk elemszáma 824 fő volt. (Az Észak-Alföldi régióban a pedagógusok létszámát a KSH 2015-ben 4648 főben adja meg).⁸ A megkérdészetek 86,7%-a nő, életkori megoszlásuk szerint pedig a középkorúak képviselik a legnagyobb csoportot (30 év vagy alatta 9,2%; 31 és 40 év között 28,2%; 41 és 50 között 35%; 50 év felett 27,6%). A női túlsúlyt az is indokolhatja, hogy a megkérdészetek 40%-a bölcsődében vagy óvodában, 45,5%-a általános iskolában, s 14,5%-uk pedig középiskolában dolgozik. Főiskolai vagy alapszakos végzettséggel 80,2% bír, a többiek egyetemi vagy mesterszakos diplomával rendelkeznek. Legnagyobb csoportjuk

kisebb városban lakik (megyeszékhely – 18,7%, kisebb város – 46,6%, falu – 34,5%). A pályán eltöltött éveik alapján legtöbbjük több mint 20 éve dolgozik pedagógusként (42,6%), s a mintánk egy kisebb része egy és tíz év közötti (26,6%) vagy 11 és 20 év (30,8%) közötti időtartamról számolt be. A pedagógusok 67,3%-a elsőgenerációs értelmiségi.

Első lépésben arra vállalkoztunk, hogy a pedagógusok értékpreferenciáit elemezzük. A nemzetközi összehasonlító vizsgálatok a magyar társadalom kapcsán egy materiális, családközpontú és szekuláris beállítottságra utalnak. Korábban a hallgatók értékpreferenciát elemeztük (Bocsi 2015), s ott jóval posztmateriálisabb, de szintén szekuláris rajzolatokat találtunk. Mintánk rajzolata egyrészt magán viseli a magyar társadalom jegyeit, másrészt azonban az értelmiségi lét bizonyos elemei is megfoghatók benne. A makrotársadalmi értékek (tiszteltre méltó szokások, társadalmi rend, haza) hátrébb vagy középre sorolódnak, s a lista végén találjuk a politikát, a hatalmat és a vallásos hitet. A legfontosabb érték a család, azonban ezt posztmateriális értékek követik. Az értelmiségi lét-höz köthető a műveltség kedvező pozíciója, azonban a fantázia iteme (bár a szakirodalom szerint ez klasszikusan értelmiségi érték) elmarad a várttól (2. ábra).

Következő lépésben az értéktörökből faktorokat készítettünk (maximum likelihood módszer, varimax rotáció, KMO: 0,787, megőrzött információ-mennyiség: 44%). A faktorok rajzolatát az első táblázat mutatja be. Négy faktort sikerült kialakítanunk úgy, hogy 12 itemet tartottunk meg. A „makrotársadalmat alakító vallásos” faktor alapján az érdekérvényesítéshez köthető itemek képezik, amelyek az anyagi javakkal, és némileg meglepő módon a vallásos hittel egészülnek ki. Az „értelmiségi közösségcentrikus” faktor esetében értelmiségi és makrotársadalmi itemek keverednek. (Hasonló rajzolatra korábbi, hallgatói elemzéseink során nem találtunk példát – viszont mindez illeszkedik a tanári szakma értékteréhez (v.ö. Knafo és Sagiv 2004), így a jelenség magyarázata is minden bizonynyal ebben keresendő). A „hedonista” faktort a más pólusokhoz nem kapcsolódó „érdekes élet” iteme képezi, a „tradicionális” pólusba pedig a család, a békés világ, illetve a haza és a nemzet védelme sorolódtak.

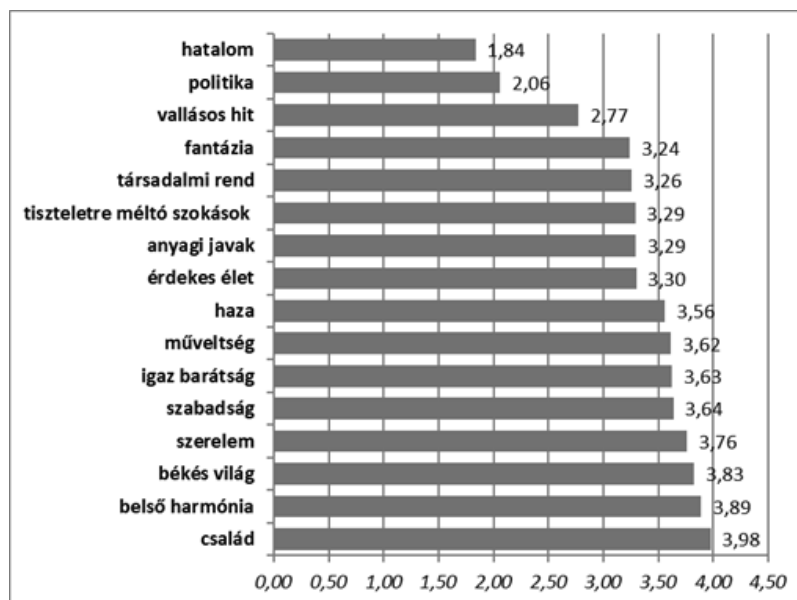
4 Kategóriák: első diplomás vagyok a családomban; már a szüleim között is volt diplomás; amikor gyerek voltam, a szüleimnek még nem volt diplomája, de most már van. Ez utóbbi a társadalmi mobilitás jelenségéhez kapcsolódik.

5 Kategóriák: 1-10 éve van a pályán, 11-20 éve van a pályán, 21 évnél régebben van a pályán.

6 Itt három fő kategóriát alakítottunk ki: óvoda, általános iskola és középiskola.

7 Három kategória közül lehetett választani: 15% alatt van, 16 és 40% között van és 40%-nál magasabb a hátrányos helyzetű gyermekek aránya.

8 https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi010.html

2. ábra Pedagógusok értékpreferenciái négyfokozatú skálán mérve
(IMV adatbázis, 2015, N=824)

1. táblázat Az értékpreferenciák faktorai pedagógusok körében (IMV adatbázis, 2015, N=824)

értékek	faktorok			
	makrotársadalmat alakító vallásos	értelmiségi közösség-centrikus	hedonista	tradicionális
család	-,055	,058	-,031	,337
békés világ	,038	,127	,174	,528
érdekes élet	,105	,411	,901	,083
műveltség	,079	,562	,157	,299
társadalmi rend	,267	,462	,154	,232
fantázia	,082	,655	,221	,051
tiszteletre méltó szokások megőrzése	,164	,623	,029	,166
haza, nemzet védelme	,264	,281	-,020	,511
anyagi javak	,307	,148	,117	,024
vallásos hit	,391	,115	,008	,246
politika	,848	,096	-,025	,003
hatalom	,794	,077	,045	-,078

A magyarázó változók hatásait ezeknek a faktoroknak a segítségével vizsgáltuk meg (ANOVA, $p < 0,05$ – a 2. táblázat a szignifikáns és pozitív kapcsolatokat tartalmazza). Láthatjuk, hogy bizonyos faktorokra sem a szociodemográfiai, sem pedig az intézménnyel vagy a pedagóguspályával változók nem hatnak – ilyen az értelmiségi közösségcentrikus faktor. A magyarázó változók közül azok, amelyek az oktatási intézményekhez és a pedagógusi pályához kapcsolódnak, kevésbé formálják az értékpreferenciákat. Úgy tűnik, hogy a tradicionális értékpólus

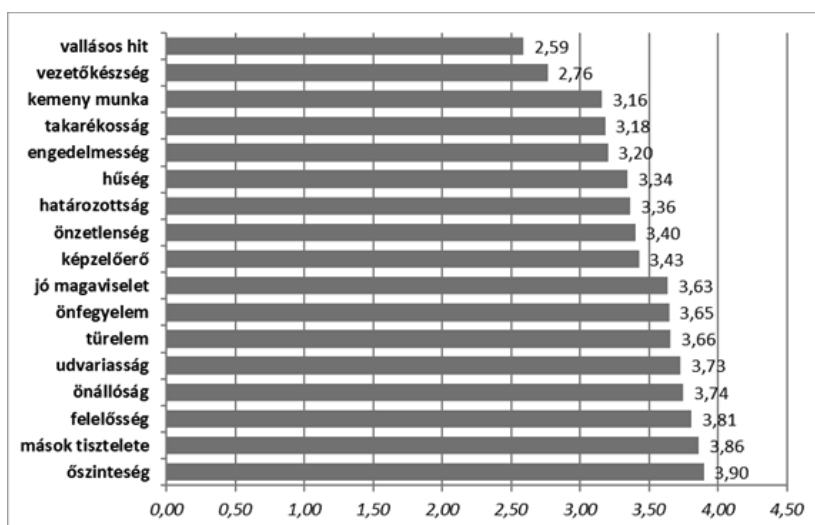
az, amely a leginkább függ az általunk elemzésbe bevont elemektől. A magyarázott kapcsolatokat irányai logikusnak mondhatók: a tradicionális pólus az idősebbek, a nők és a falusiak között erőteljesebb, míg az intézményi szegmens esetében a főiskolai/BA végzettséghez és a kisgyermekkel foglalkozó intézményekhez kapcsolódik. (Hogy a pályán eltöltött évek vagy az életkor hatása a döntő a faktor esetében, azt egy regressziós modellel tudnánk tisztázni). Érdekes, pozitív kapcsolat található a falu és a makrotársadalmat alakító vallásos faktor között.

2. táblázat Az egyes faktorokkal jellemezhető alminták az értékpreferenciák szerint pedagógusok körében (IMV adatbázis, 2015)⁹

háttérváltozók	faktorok			
	makrotársadalmat alakító vallásos	értelmiségi közösségcentrikus	hedonista	tradicionális
nem	-	-	-	nő
életkor	-	-	30-39 év közöttiek	40-49 év közöttiek, 50 év felettek
iskolai végzettség	-	-	-	főiskola/BA/BSC végzettségűek
településtípus	falu	-	megyeszékhely	falu
anyagi tőke indexe	-	-	-	-
értelmiségi családból származik-e	-	-	-	-
pályán eltöltött évek	-	-	-	több mint húsz éve pályán lévők
hátrányos helyzetű gyermekek aránya	-	-	-	-
intézmény típusa	-	-	-	bölcsőde, óvoda

Elemzésünk második szakaszában a gyermeknevelési értékekre fókuszálunk. A gyermeknevelési értékeket is négyfokozatú skálával mértük fel, s ezek rajzolatát a 3. ábra mutatja be. A két rajzolatnak vannak azonos jellegzetességei: ilyen például a vallással kapcsolatos itemek perifériális pozíciója. A vezetőkészség, ami rokonítható tartalmában a politikum szférájával, az utolsó előtti helyet foglalja el. A weberi puritán etikát tükröző elemek szintén a lista végén kapnak helyet (kemény munka, takarékoság). A legelfogadottabb értékek a közösségbe

illeszkedéshez és az önálló életvezetéshez kapcsolódnak. Érdekes, hogy a képzelőerő pozíciója mennyivel kedvezőbb a gyermeknevelési értékek esetében, miközben a pedagógusok értékpreferenciájában a fantázia jóval hátrébb sorolódott. Az engedelmisség iteme szintén nem tekinthető preferált gyermeknevelési értéknek a pedagógusok között. A leginkább elfogadott értékek megegyeznek a magyar társadalom gyermeknevelési preferenciáival (v.ö. Csurgó – Kristóf 2012), azonban bizonyos elemek pozíciója eltérő (például a képzelőerő iteme, ami az előbb

3. ábra A gyermeknevelési értékek rajzolata négyfokozatú skálán mérve (IMV adatbázis, 2015, N=824)

9 https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi010.html

4. táblázat A gyermeknevelési értékek faktorai a pedagógus adatbázisban (IMV adatbázis, 2015, N=824)

gyermeknevelési értékek	faktorok			
	vallásos lojális	céltudatos kreatív	konform	vezető
jó magaviselet	,190	,043	,820	,039
udvariasság	,203	,293	,549	,066
őszinteség	,067	,701	,145	,003
felelősség	,175	,584	,118	,097
képzelőerő	,198	,318	-,019	,204
vezetőkészség	,218	,141	,091	,961
vallásos hit	,521	,068	,122	,228
önzetlenség	,541	,304	,092	,028
engedelmesség	,596	,019	,281	,081
hűség	,569	,336	,118	,109

5. táblázat Az egyes gyermeknevelési faktorokkal jellemezhető alminták a pedagógusok között (IMV adatbázis, 2015)¹⁰

háttérváltozók	faktorok			
	vallásos lojális	céltudatos kreatív	konform	vezetőkészség
nem	-	-	-	-
életkor	30-39 év között	-	-	-
iskolai végzettség	-	-	-	-
településtípus	falu	-	falu	-
anyagi tőke indexe	-	-	-	-
értelmiségi családból származik-e	-	-	-	-
pályán eltöltött évek	1-10 éve dolgozik	-	-	-
hátrányos helyzetű gyermekek aránya	-	-	-	-
intézmény típusa	-	-	általános iskola	-

idézett vizsgálatban kedvezőtlenebb pozícióban szerepel).

A gyermeknevelési értékek rajzolataiból szintén faktorokat alakítottunk ki (maximum likelihood módszer, varimax rotáció, KMO: 0,795, megőrzött információmennyiség: 49%, ld. 4. táblázat). Az első értékcsoporthoz a „vallásos lojális” értékek képezik – érdekes, hogy az értékpreferenciák esetében a vallásos hit a politikumhoz és az anyagi javakhoz kapcsolódott, a gyermeknevelési értékek esetében azonban a klasszikus keresztény itemekkel mozog együtt. Az őszinteség, a felelősség és a képzelőerő iteme alkotja a „céltudatos kreatív” faktort, a „konform” értékeket pedig a jó magaviselet és az udvariasság képezi. A vezetőkészség külön faktort alkot, az item elkülönül más értékektől („vezető” faktor).

A háttérváltozók gyermeknevelési értékekre gyakorolt hatását a már ismert módon vizsgáltuk

meg. A kapott összefüggéseket az 5. táblázat mutatja be (ANOVA-teszt, $p < 0,05$). A kapcsolatok logikusak és interpretálhatók például a településtípus esetében, azonban érdekes összefüggés, hogy a „vallásos lojális” gyermeknevelési elvek a 30 és 39 év közöttiek, illetve a pályakezdők esetében lesznek átlag fölött elfogadottak. A „céltudatos kreatív” és a „vezető” faktort egyetlen háttérváltozó sem befolyásolta. A „konform” gyermeknevelési elveket az általános iskolák pedagógusai tartották a legfontosabbnak. Fontos eredmény, hogy a hátrányos helyzetű gyermekek aránya sem alakította a gyermeknevelési értékeket. Korábban láttuk, hogy a versenyhelyzetre felkészítő, teljesítményközpontú értékeket a szak-

¹⁰ Az eta-négyzetek értéke a szignifikáns kapcsolatok esetében soronként a következő: második sor 0,013, negyedik sor 0,026; 0,002, hatodik sor: hetedik sor 0,013 és a tizedik sorban 0,014.

irodalom az oktatási rendszer magasabb presztízssű szegmenséhez kapcsolja. Ez alapján jogosan feltételezhetnénk azt, hogy a hátrányosabb helyzetű gyermekkel való foglalkozás visszahat a pedagógusok nevelési értékeire is. A két tényező között azonban nem volt kapcsolat.

Munkánk utolsó szakaszában lineáris regressziós modellt futattunk le,¹¹ hogy megtudjuk, a gyermeknevelési értékek mennyiben függenek a magyarázó változóktól, és mennyiben a pedagógusok értékpreferenciáitól. Azért erre a statisztikai eljárásra esett a választásunk, mivel a magyarázott változó, tehát a faktorok folytonos változók, s szerettük volna a különböző magyarázó változók hatásait egymástól is elkülöníteni (a magyarázó változók egy része folytonos volt, például az értékfaktorok, más részük viszont kategoriális¹² vagy dichotóm). A modell

szociodemográfiai változói közé a nem dichotóm (0=férfi, 1=nő), a településtípus kategoriális (a vonatkoztatási pont a kisebb város), az iskolai végzettség dichotóm (0=főiskolai vagy alapszakos diploma, 1=mesterszakos vagy egyetemi diploma), az anyagi tőke indexe folytonos, az értelmiségi háttér kategoriális (vonatkoztatási pont az első generációs értelmiségi), az életkor pedig kategoriális változóként (vonatkoztatási pont a 30 év alattiak) került be. Az intézményi változók esetében az intézmény típusát (vonatkoztatási pont a bölcsőde vagy óvoda), a pályán eltöltött éveket (vonatkoztatási pont a 1-10 éves munkatapasztalat), illetve a hátrányos helyzetűek arányát is (vonatkoztatási pont a 15% alatt) kategoriális változóként használtuk fel.¹³ Az értékpreferenciák magyarázó erejét a faktorokkal mértük fel. Ez a három változócsoporthoz alkotta modellünk lépéseit.

6. táblázat *A vallásos lojális faktor regressziós modellje* (béta értékek, IMV adatbázis, 2015, N=824)¹⁴

modellbe bevont változók	1. lépés	2. lépés	3. lépés
nem	-	-	-
anyagi tőke indexe	-	-	-
életkor 30 és 39 év között	-	-	-
életkor 40 és 49 év között	-	-	-
életkor 50 vagy afelett	-	-	-
szülők mobilak	-,084*	-,089*	-,104*
értelmiségi háttér	-	-	-
kisebb város	-	-	-
megyeszékhely	-,121**	-,114**	-,080*
iskolai végzettség		-	-
HH gyermekek közepes aránya		-	-
HH gyermekek magas aránya		-	-
pedagógusként dolgozik 11 és 21 év között		-	-
pedagógusként dolgozik min. 20 éve		-	-
általános iskola		-	-
középiskola		-	-
makrotársadalmat alakító vallásos			,310***
értelmiségi közösségcentrikus			,205***
hedonista			,070*
tradicionális			,169***
R ²	0,180	0,190	0,488

11 A statisztikai eljárás során Moksony 2006 és Barna – Székelyi 2004 munkáit vettük alapul.

12 Kettőnél több értéket felvevő kategoriális változók esetében dummy-kódolást alkalmaztunk (v.ö. Moksony 2006).

13 Sajnos bizonyos változókat kategoriális mérési szinten kérdeztünk le, ezért nem emelhettük be folytonos változóként a modellbe.

14 Sig. = 0,000: ***, sig. 0,001 és 0,01 között = **, sig. 0,01 és 0,05 között = *.

A „vallásos lojális” gyermeknevelési értékek regressziós modelljét a 6. táblázat mutatja be. Az ábráról leolvasható, hogy az intézményekkel és a pedagóguspályával kapcsolatos változók egyáltalán nem hatnak a „vallásos lojális” értéktorra, míg a szociodemográfiai elemek közül a társadalmilag mobil szülők és a megyeszékhely az, amely eltávolítja ettől a pedagógusokat. Az értéktörök hatása minden esetben pozitív, s magasabb béta értékeket a „rokonítható” értéktörök esetében találunk (például „makrotársadalmat alakító vallásos” és „értelmiségi közösségcentrikus” esetében).

A „céltudatos kreatív” faktort a háttérváltozók egyáltalán nem alakítják, viszont az értéktörök hatása is módosul, hiszen csak két szignifikáns kapcsolatot találunk: az „értelmiségi közösségcentrikus” és a „tradicionális” értéktörök esetében (7. táblázat). Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a „céltudatos kreatív” faktor a Schwartz-modell segítségével is egy nehezebben meghatározható értéktörrel jelöl.

A „konform” gyermeknevelési faktort, amely a jó magaviseleten és az udvariasságon alapult, már

bizonyos szociokulturális és intézményi változók is alakítják (8. táblázat). A konform viselkedés, mint elvárás az általános iskolák pedagógusaira lesz jellemző, s annak elutasítása az életkor előrehaladtával erősödik. Szintén erősen magyaráznak az értéktörök, s ez a kapcsolat különösen azokra a faktörökre vonatkozik, amelyek közösségi-tradicionális jegyekkel írhatók le. A „hedonista” faktor, amely tisztán pozicionálható a modell azon oldalára, amely a változásra való nyitottsággal jellemezhető (v.ö. 1. ábra), nem áll kapcsolatban a „konform” gyermeknevelési értéktörrel, de negatív irányban sem alakítja azt.

A vezetési készségeket tartalmazó gyermeknevelési elvek nem állnak kapcsolatban sem a szociokulturális, sem pedig az intézményekkel és a pedagóguspályával kapcsolatos változókkal, s szignifikáns kapcsolatot csupán bizonyos, a közösségi értéktörök tartalmazó faktörökkel találunk (a „tradicionális” faktor esetében, amely a békés világ itemét is tartalmazza, nem mutatható ki kapcsolat – 9. táblázat).

7. táblázat *A céltudatos kreatív faktor regressziós modellje* (béta értékek, IMV adatbázis, 2015, N=824)

modellbe bevont változók	1. lépés	2. lépés	3. lépés
nem	-	-	-
anyagi tőke indexe	-	-	-
életkor 30 és 39 év között	-	-	-
életkor 40 és 49 év között	-	-	-
életkor 50 vagy afelé	-	-	-
szülők mobilak	-	-	-
értelmiségi háttér	-	-	-
kisebb város	-	-	-
megyeszékhely	-	-	-
iskolai végzettség	-	-	-
HH gyermekek közepes aránya	-	-	-
HH gyermekek magas aránya	-	-	-
pedagógusként dolgozik 11 és 21 év között	-	-	-
pedagógusként dolgozik min. 20 éve	-	-	-
általános iskola	-	-	-
középiskola	-	-	-
makrotársadalmat alakító vallásos	-	-	-
értelmiségi közösségcentrikus	-	-	,267***
hedonista	-	-	-
tradicionális	-	-	,292***
R ²	0,108	0,144	0,466

8. táblázat *A konform gyermeknevelési faktor regressziós modellje*
(béta értékek, IMV adatbázis, 2015, N=824)

modellbe bevont változók	1. lépés	2. lépés	3. lépés
nem	-	-	-
anyagi tőke indexe	-	-	-
életkor 30 és 39 év között	-	-	-
életkor 40 és 49 év között	-	-,155*	-,178*
életkor 50 vagy afelett	-	-,168*	-,194**
szülők mobilak	-	-	-
értelmiségi háttér	-	-	-
kisebb város	-	-	-
megyeszékhely	-,121**	-,098*	-
iskolai végzettség	-	-	-
HH gyermekek közepes aránya	-	-	-
HH gyermekek magas aránya	-	-	-
pedagógusként dolgozik 11 és 21 év között	-	-	-
pedagógusként dolgozik min. 20 éve	-	-	-
általános iskola	-	,111**	,132***
középiskola	-	-	-
makrotársadalmat alakító	-	-	,132***
vallásos	-	-	,095*
értelmiségi közösségcentrikus	-	-	-
hedonista	-	-	,198***
tradicionális	-	-	-
R ²	0,150	0,204	0,339

A gyermeknevelési értékek tehát igen szoros kapcsolatban állnak az értékpreferenciákkal. A kapott rajzolatok számos tanulsággal szolgálnak. Egyrészt látható, hogy a különböző értéktörök együttjárnak. Az értékek azon rajzolata, amelyet a Schwartz-modell alapján megismertünk, nagy vonalakban megfeleltethető a gyermeknevelési értékek rajzolatának is. A nagyobb „távolságot” áthidaló kapcsolatok jóval ritkábbak (például a „hedonista” és a „vallásos lojális” faktor közötti kapcsolat – ezek a Schwartz-modell különböző területeire esnek). Fontos az is, hogy az értékpreferenciák a regressziós modellben nem mutattak negatív irányú kapcsolatot még a gyermeknevelési értékek ellentétes pólusaival sem. Ez azért meglepő, mert korábban utaltunk arra, hogy az ellentétes pólusokon található értéktörök konfliktusgeneráló képessége nagyobb. Az is fontos eredménynek könyvelhető el, hogy bizonyos háttérváltozók bizonyos gyermeknevelési értéktörökre hatnak, s nem magyarázzák a faktorok mindegyikét (az életkor például hat a „konform” faktorra, de nem alakítja a többi). Bizonyos

intézményi háttérváltozók, amelyekkel kapcsolatban korábban arra számítottunk, hogy formálják a gyermeknevelési értéket (például a hátrányos helyzetű gyermekek aránya), egyáltalán nem bírtak magyarázó erővel.

Összegzés

Tanulmányunk kutatási problémáját az értékpreferenciák és a gyermeknevelési értékek összekapcsolódása képezte. Kérdésként merült fel bennünk, hogy a két rendszer rajzolatában milyen hasonlóságok és különbségek fedezhetők fel, illetve hogyan hatnak az értékpreferenciák a gyermeknevelési elképzelésekre. Elemzésünkhöz egy 2015-ös pedagógus adatbázist használtunk fel.

Eredményeink rámutatnak, hogy mind a két preferenciarendszer magán viseli a magyar társadalom gondolkodásának jegyeit. Erős mikroközösségi és szekuláris jegyekkel írható le, amelyet az érdekérvényesítéshez és a vezetéshez irányuló negatív atti-

9. táblázat *A vezető gyermeknevelési faktor regressziós modellje*
(béta értékek, IMV adatbázis, 2015, N=824)

modellbe bevont változók	1. lépés	2. lépés	3. lépés
nem	-	-	-
anyagi tőke indexe	-	-	-
életkor 30 és 39 év között	-	-	-
életkor 40 és 49 év között	-	-	-
életkor 50 vagy afelé	-	-	-
szülők mobilak	-	-	-
értelmisségi háttér	-	-	-
kisebb város	-	-	-
megyeszékhely	-	-	-
iskolai végzettség	-	-	-
HH gyermekek közepes aránya	-	-	-
HH gyermekek magas aránya	-	-	-
pedagógusként dolgozik 11 és 21 év között	-	-	-
pedagógusként dolgozik min. 20 éve	-	-	-
általános iskola	-	-	-
középiskola	-	-	-
makrotársadalmat alakító vallásos			0,276***
értelmisségi közösségcentrikus			0,321***
hedonista			-
tradicionális			-
R ²	0,086	0,199	0,474

tűd egészít ki. Ugyanakkor az értelmisségi hivatásra jellemző vonások is megtalálhatók a rajzolatokban (például a műveltség pozíciójában is ez tükröződik). A két rendszer (az értékpreferenciák és a gyermeknevelési értékek) azonban el is tér egymástól, ami arra utal, hogy ekvivalenciáról nem beszélhetünk – jó példát képez erre a vallásos hit iteme, amely az értékpreferenciák esetében elszakad a tradicionális és közösségi jegyeitől, míg a gyermeknevelési értékek esetében azokhoz társul. A gyermeknevelési értékek rendszere ezen kívül inkább tűnik közösségre irányulónak, míg az értékpreferenciák individuálisabbnak. A két értéktér esetében a kevésbé preferált értékek nagyvonalakban hasonlónak mutatkoznak: a hatalomhoz, a politikához és a vallásos hithez tartozó itemek háttérbe szorulnak. Alig találjuk nyomát a szakirodalomban megismert teljesítményorientált nevelési elveknek, amelyek az értékpreferenciák szférájában a Schwartz-modell segítségével is meghatározható pozícióval bírnak. Láttuk azonban, hogy az érdekérvényesítésre irá-

nyuló beállítottság, amellyel ez a nevelési elv rokonítható, sem jellemző – sem a magyar társadalom, sem pedig a pedagógustársadalom esetében. (A jövőben érdemes volna egy ezzel kapcsolatos szülői vizsgálatot is lefolytatni – akár a közoktatási rendszer különböző szegmenseinek összehasonlításával).

Az intézményekkel kapcsolatos háttérváltozók bizonyos elemei összefüggésben álltak a gyermeknevelési értékekkel, ugyanakkor a regressziós modell szerint alig találhatunk olyan változót (egyedül az intézmények típusa sorolható ide), amely ténylegesen is alakítja a pedagógusok gyermeknevelési értékeinek rendszerét. A szociodemográfiai hatások (településtípus, életkor, társadalmi mobilitás) már kimutathatók. Úgy tűnik, hogy a nem változója, amely a magyar társadalmon belül jelentős hatással bír, a pedagógusok csoportjában nincs hatással a gyermeknevelési elvekre.

Elemzésünk talán legfontosabb szála a két rendszer összekapcsolódására vonatkozott. Ezt a lineáris regressziós modellekkel vizsgáltuk meg, s független

változóként az értékpreferenciák faktorait használtuk fel, míg független változóként az egyes gyermeknevelési faktorok szerepeltek a modelljeinkben. Az eredményekkel kapcsolatban kijelenthetjük, hogy az értéktételek hasonló pólusai (itt gondoljunk a Schwartz-modell értéktételeire – v.ö. 1. ábra) szoros kapcsolatban állnak. (Kimutatható például a közösségi tradicionális elemek összekapcsolódása – a „konform” faktort például erőteljesen formálják a tradicionális értékek, de ide sorolható a „vezető” és a „makrotársadalmat alakító” faktor összekapcsolódása is). A gyermeknevelési értékek tehát beágyazottak az általános értékpreferenciákba. Negatív hatásoknak azonban nem találtuk nyomát – még a Schwartz-modell ellentétes pólusain elhelyezkedő területeinek esetében sem. Erre azért számítottunk előzetesen, mert a szakirodalom szerint ez ellentétes pólusok konfliktusgeneráló képessége erősebb.

Természetesen tisztában vagyunk elemzésünk korlátaival is. Ennek legfőbb oka az, hogy a mintánk nem volt reprezentatív. Hogy mégis az elemzés mellett döntöttünk, annak az volt az indoka, hogy más pedagógus adatbázisok nem állnak a rendelkezésünkre, amelyben az értékpreferenciákat és a gyermeknevelési értékeket egyszerre mérjük fel.

Elemzésünknek még sok elvarratlan szála van. Ezek egy része a kvalitatív kutatások irányába vihet el minket – ami azért is indokolt lehet, mivel az értékek tesztekkel való felmérése nem adhat átfogó és teljes képet (ennek egyik oka a preferenciák és a tényleges cselekvések közötti nem teljes megfeleltethetőség). Látnunk kell azt is, hogy a vallott értékek szubjektív képe nem esik egybe feltétlenül a tényleges pedagógiai gyakorlatokkal sem. Másrészt a kvantitatív elemzések is bővíthetők (például korrelációs elemzéssel a két értéktér egyes elemei között vagy az értékpreferenciákat alakító tényezők regressziós modelljével), valamint más többváltozós statisztikai eljárásokkal.

Összegzőképpen azt mondhatjuk, hogy a két értéktér erősen és sok szállal kapcsolódik össze. A leginkább elfogadott értékek, illetve az értékpreferenciák kevésbé hangsúlyos elemeinek rajzolata sok ponton megegyezik. A kapcsolatok irányainak alaposabb megismeréséhez, illetve a különbségek feltérképezéséhez azonban még további elemzések szükségesek.

Felhasznált szakirodalom

- Abu-Saad, Ismael – Isralowitz, Richard E. 1997 Gender as a Determinant of Work Values among University Students in Israel. *The Journal of Social Psychology*, 137. 6:749-763.
- Barna Ildikó – Székelyi Mária 2004 *Túlélőkészlet az SPSS-bez*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Bocsi Veronika 2015 *A felsőoktatás értéktételei*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Bocsi Veronika – Morvai Laura – Csokai Anita 2015 „Jó szóval oktasd, játszani is engedd”: Pedagógusjelöltek gyermeknevelési értékei. In Pusztai Gabriella – Ceglédi Tímea szerk. *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban: A pedagógusképzés kihívásai a Kárpát-medencében*. Partium Press, Nagyvárad, 253-268.
- Currie, Jan 2000 Mapping Schooling Types and Pedagogies within Different Values Framework. In Leicester, Mal – Modgil, Celia – Modgil, Sohan Eds. *Education, Culture and Values. Volume III*. Falmer Press, London – New York, 96-109.
- Csepeli György 2006 *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Csukonyi Csilla 2008 A társas orientáció (individualizmus és kollektívizmus) és a „cultural trade off” hipotézis tudatos alkalmazhatóságának vizsgálati lépései: Magunkért legyünk vagy másokért; vagy mások legyenek értünk? *PhD értekezés*. Kézirat. Debreceni Egyetem BTK, Pszichológiai Doktori Program, Debrecen.
- Csurgó Bernadett – Kristóf Luca 2012 Csak papír? Családi állapot és értéktér. In Messing Vera – Ságvári Bence szerk. *Közösségi viszonyulásaink*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Szociológiai Intézet, Budapest, 42-53.
- Ester, Peter – Braun, Michael – Vinken, Henk 2006 Eroding Work Values? In Ester, P. – Braun, Michael – Mohler, Peter Eds. *Globalization, Value Change and Generations*. Brill, Leiden, 89-114.
- Feather, Norman 2003 Az értékek és a cselekvések közötti távolság áthidalásáról. A várhatóérték-elmélet jelenlegi alkalmazhatóságáról. In Váriné Szilágyi Ibolya szerk. *Értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 62-104.

- Friedlmeier, Wolfgang – Schäfermeier, Esther – Vasconcellos, Vera – Trommsdorff, Gisela 2008 Self-Constructed and Cultural Orientation as a Predictor for Developmental Goals: A Comparison between Brazilian and German Caregivers. *European Journal of Developmental Psychology*, 5. 1:39-67.
- Füstös László 1986 *Értéktérkép. 16 ország értéktérképe a gyermeknevelési elvek tükrében*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.
- Füstös László 1995 *A társadalom értékrendjének strukturális mérőeszköze az összehasonlító vizsgálatokban*. MTA Szociológiai Kutatóintézet, Módszertani Füzetek, Budapest.
- Füstös László – Szokolczai Árpád 1999 Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977–1998). *Szociológiai Szemle*, 9. 3:54-71.
- Hankiss Elemér 1976 *Értékszociológiai kísérlet*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
- Hofstede, Geert – Hofstede Gert Jan 2008 *Kultúrák és szervezetek. Az elme szoftvere*. McGraw-Hill – VHE Kft., Pécs.
- Karikó Sándor 2005 *Konformitás és nevelés*. Okker Kiadó, Budapest.
- Keller Tamás 2009 *Magyarország helye a világ értéktérképén*. TÁRKI, Budapest.
- Knafo, Ariel – Sagiv, Liliach 2004 Values and Work Environment: Mapping 32 Occupations. *European Journal of Psychology of Education*, 19. 3:255-273.
- Kovács Klára – Márkus Edina – Halczman Attila szerk. 2013 *Szakmai szolgáltató és kutatást támogató regionális hálózatok a pedagógusképzésért az Észak-Alföldi régióban*. Gyorsjelentés. Online: http://tanarkepzes.unideb.hu/szaktarnet/kiadvanyok/pedagogusok_tovabbkepzesi_igényeinek_vizsgálata.pdf (Letöltés: 2017. március 23.)
- Moksony Ferenc 2006 *Gondolatok és adatok*. Aula Kiadó, Budapest.
- Schwartz, Shalom H. 2003 Univerzális az értékek tartalmában és struktúrájában: Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In Váriné Szilágyi Ibolya szerk. *Az értékek az életben és a retorikában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 105-154.
- Szabados Tímea 1996 Gyermeknevelési elvek a magyar társadalomban (1982–1996). *Info-Társadalomtudomány*, 39:59-74.
- Tudge, Jonathan R. H. – Hogan, Diane M. – Snezhkova, Irina A. – Kulakova, Natalya N. – Etz, Kathleen E. 2000 Parents' Child-Rearing Values and Beliefs in the United States and Russia: The Impact of Culture and Social Class. *Infant and Child Development*, 9. 2:105-121.
- Veroszta Zsuzsanna 2010 Felsőoktatási értékek – hallgatói szemmel. A felsőoktatás küldetésére vonatkozó hallgatói értékstruktúrák feltárása. *Kézirat. PhD értekezés*. Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola, Budapest.

FIATALOK DEMOKRÁCIA-REPREZENTÁCIÓJA¹⁵

Absztrakt

A tanulmányban egy európai kutatás (MYPLACE projekt) magyar adatbázisán (N=1.200 fő), a 15-26 éves fiatalok vizsgálata alapján a következő kérdésre próbáltunk válaszolni: hogyan jellemezhető a fiatalok demokráciáról alkotott értelmezése és milyen szocializációs tényezők befolyásolják leginkább a fogalom értelmezését. A vizsgálat koncepciója nem előzetes kutatói konstrukciók szerint, hanem a szociális reprezentáció elméletéhez és egyik módszertani lehetőségéhez (asszociációk) kapcsolódott. Az eredmények a demokrácia antiliberális és inkább negatív tartalmú reprezentációjára utalnak, melynek alakításában nem a nyílt politikai aktivitásnak, hanem „rejtett” szocializációs hatásoknak van szerepe.

Social representation of democracy among young people

In our study, on the Hungarian database (N = 1,200 people) of a European research (MYPLACE project), based on an examination of the young (15 to 26 year-old) population, answer was sought to these one question: how is can we characterize young people's perception of democracy, and, what socialization factors most affect the interpretation of the concept. Examination of the interpretation of democracy was not carried out according to preliminary research designs but on the basis of social representation theory and one of its methodological possibilities (associations). The results suggest an anti-liberal democracy representation, one that can more be characterized by a negative content, and which shows links mostly to „hidden” political activity.

A „demokrácia” politikatudományi és/vagy szociológiai elemzésben is használható részletes tárgyalására többek között a definiálás problémája miatt sem vállalkozhatunk. A meghatározás nehézségét

többek között az is jelzi, hogy a társadalomkutatók rendkívül sokféle módon értelmezik a demokrácia fogalmát (Dahl 1971; Pennock 1979; Vanhanen 1990; Rueschemeyer et al 1992).

A különböző demokrácia-elméletek leginkább ismert tipológiája az egyéni szabadságot előtérbe helyező angolszász liberális demokráciát, illetve a népszuverenitást preferáló európai kontinentális típusú demokráciát különíti el (Sabine 1952).

Számos politikatudománnyal foglalkozó kutató a mellett foglal állást, hogy a demokrácia-elméletek alapvetően két csoportot alkotnak. Az egyik csoportba tartozó elméletek az egyéni szabadságnak, míg a másik csoportba sorolható elméletek a népszuverenitás érvényesítésének adnak elsőbbséget (Thomassen 1995). A kétféle csoportot a legkülönbözőbb elnevezésekkel illetik. Az egyik típust angolszász liberális demokráciának nevezik, míg a másik csoportot európai kontinentális típusú demokráciának (Sabine 1952).

A demokrácia-típusokkal és a demokrácia empirikus vizsgálatának lehetőségeivel csak részben foglalkoztak a rendszerváltást követő, a fiatalok eltérő mintáin végzett survey típusú adatfelvételeknek (Szabó – Örkény 1996; Szabó – Kern 2011; Murányi 2011) csak részben volt kutatási témája a demokrácia fogalma vagy értelmezése, illetve empirikus vizsgálatának lehetősége.

A fiatalok alacsony szintű politikai ismeret-szintjét (parlamenti viszonyok, a demokrácia intézményeinek funkciói: hatalommegosztás, a jogrend garanciái, politikai ideológiák), a politikai alapintézmények (választás, helyi önkormányzat, politikus, kormány) és ideológiák negatív érzelmi megítélését már a kilencvenes évek közepén, a 18-19 éves utolsó éves középiskolások körében végzett vizsgálat eredményei jelezték (Szabó – Örkény 1996).

A későbbi ifjúságszociológiai kutatások (Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008) eredményeinek összehasonlítása alapján a 15-29 évesek csoportjában „...a politikai érdeklődés beállt, alapvetően alacsonynak tekinthető szintjéről beszélhetünk” (Szabó – Kern 2011:44).

15 Írásunk kapcsolódik az *Educatio* 2017/1. számában hamarosan megjelenő tanulmányunkhoz (A demokrácia szociális reprezentációja az ifjúság körében).

A 2005-ben készült kutatás¹⁶ egyik kérdés-blokkja a három évvel később végzett vizsgálatban is szerepelt. Az ország aktuális helyzetének megítélése nyilván mindkét esetben befolyásolta a politikai állapotokra vonatkozó kijelentések elfogadását vagy elutasítását. Az önmagát természetesen demokratikusnak minősítő politikai rendszerről alkotott vélemények mögött a demokrácia gyakorlata feletti ítéletet feltételezhetjük, mivel a középiskolások többsége 2005-ben és 2008-ban is elfogadta a „vezér” és az „erőszak” szükségszerűségét megfogalmazó kijelentéseket.¹⁷ A demokráciát, mint politikai rendszert a fiataloknak csak kisebbség hányada preferálja. A 2008-ban lebonyolított nagymintás ifjúságkutatás eredményei a 15-29 évesek a demokráciához való ambivalens viszonyát mutatják: a válaszadók csupán 40 százaléka véli a demokráciát a legjobb politikai rendszernek, 14-14 százalékuk szerint (bizonyos körülmények között) a diktatúra jobb, illetve bizonytalan, míg egyharmadrészüik számára mindegy, hogy demokratikus vagy diktatórikus a politikai környezet (Szabó – Kern 2011).

A tizenévesek demokrácia-értelmezését jellemző vizsgálat, 2010-ben készült kérdőíves kutatás¹⁸ fő célkitűzése a családi politikai szocializációs folyamatok komplex leírása volt (Csákó et al 2010). A kutatás során a demokrácia értelmezését nem valamelyik elméleti koncepcióhoz igazodva vizsgáltuk, hanem a demokrácia olyan potenciális elemeit soroltuk fel, amelyek fogalmi szinten elkülöníthetők

(a fiataloknak azt kellett megítélni, hogy mennyire tartják a demokrácia részének a felkínált elemeket). Az egyik csoportot a francia forradalom hármasszavának (szólásszabadság, egyesülési szabadság, törvény előtti egyenlőség, szolidaritás a rászorulókkal) kereteihez illeszkedő egyéni, illetve kisebbségi jogok érvényesülése (a magánélet tiszteletben tartása, a kisebbségi jogok érvényesülése), valamint a társadalom működésének normatív kritériumai (a törvények betartása, társadalmi igazságosság, a társadalmi különbségek csökkentése) alkotják. A másik csoportba sorolható lehetséges elemek mindegyike a politikához kapcsolható, melyek együttesen a pluralizmust és a választható politizálás szabadságát (politikai választás lehetősége, beleszólás a politikába, többpártrendszer) hangsúlyozzák.

A 2005-ben (Csákó 2007) és 2008-ban¹⁹ végzett kutatások eredményeihez hasonlóan, a fiatalok 2010-ben is leginkább a törvények betartását, a szólásszabadságot és a politikai választás lehetőségét, valamint a magánélet tiszteletben tartását és a törvény előtti egyenlőséget tartják a demokrácia részének. A demokrácia politikai elemeinek (beleszólás a politikába, többpártrendszer) most is alacsonyabbak az átlagpontjai és változatlanul a kisebbségi jogok érvényesülését sorolják legkevésbé a demokrácia fogalmába. Azt mondhatjuk, hogy a demokrácia fogalmának értelmezését ugyanazon kérdéssel vizsgáló kérdőíves kutatások eredményei a fiatalok demokrácia-értelmezésének inkább jogi és normatív, mint politikai jellegére utalnak.²⁰

A többváltozós elemzés (faktoranalízis) eredménye alapján két típussal jellemezhetjük a középiskolás fiatalok demokrácia-értelmezését. Az első típus (Civil demokrácia) leginkább a felvilágosodás eszméit tükröző hármasszavak, az egyéni és a kisebbségi jogok, valamint a társadalmi szintű normatív elvárások együttes preferálását tartalmazza. Ezzel szemben a második típust (Politikai-jogi de-

16 A 2005 decemberében, az oktatási jogok biztosának támogatásával készült kutatás a 9. és 11. évfolyamos középiskolás tanulókat négy megyében (Baranya, Fejér, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg) és a fővárosban reprezentáló, önkitöltős kérdőíves adatfelvétel mintája N=7.029 fős volt. A kutatás lebonyolításában az ELTE, a Debreceni Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem szociológus hallgatói mellett a Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar, valamint az Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet és a Kurt Lewin Alapítvány működött közre.

17 A két kijelentés: „Magyarországnak nem törvények-re, hanem keménykezű vezetőre van szüksége”. „Olyan pártra van szükség, amelyik nem csak beszél, de ha kell, oda is üt”.

18 A „Családi politikai szocializáció” (OTKA K78579) kutatás öt egyetem (ELTE, Debreceni Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Szechenyi István Egyetem) és egy kutatóintézet (Echo Survey Szociológiai Kutatóintézet) együttműködése alapján, az utolsó éves középiskolás magyar fiatalok N= 4.108 fős (évfolyam és iskolatípus alapján reprezentatív) mintáján készült.

19 A 2008-ban lebonyolított „Iskola és társadalom, 2008” kutatás a 15-16 éves magyar fiatalok N=5.962 fős reprezentatív mintáján készült. A vizsgálat négy egyetem és két kutatóintézet együttműködése alapján, az ELTE koordinálásával készült. A kutatás kérdőíve gyakorlatilag megegyezett a 2005-ben, ugyanezen populáción végzett vizsgálat kérdőívével.

20 A 2005. évi kutatást elemző Csákó Mihály találó megfogalmazása szerint: „...a középiskolások leginkább az egyén védelmére szolgáló berendezésnek tekintik a demokráciát” (Csákó 2007:3).

mokrácia) a demokrácia politikai értelmezésének dominanciája jellemzi, mivel a politikai választás és beleszólás mellett a többpártrendszer együttes hangsúlyozását figyelhetjük meg.²¹ Az azonos módon operacionalizált változókkal három évvel később végzett kutatás elemzése során sem különültek el az értelmezési típusok (Csákó 2007; Murányi 2010).

A 2005-ös és 2008-as adatfelvételek újraelemzése látszatra paradox eredményeket tárt fel: annak ellenére, hogy a fiatalok az alapvető demokratikus értékeket nem utasítják el Magyarországon, a fiatalok csaknem egyöntetűen elutasították a parlamenti képvisellel rendelkező pártokat és politikusokat. Az alapvető demokratikus értékek rangsorolásának elemzése azonban arra is rávilágított, hogy legfontosabbnak az egyén, azaz saját, egyéni jogaik tiszteletben tartását, legkevésbé fontosnak mások, illetve más kisebbség jogainak tiszteletben tartását tartják. Láthatólag a fiatalok nem értelmezték az általuk elfoglalt álláspont alapvető ellentmondásosságát: hogyan várhatnánk el egyéni jogaink tiszteletben tartását abban az esetben, ha ugyanakkor mások, vagy kisebbségi csoportok jogainak tiszteletben tartását mi magunk legkevésbé tartjuk fontosnak?

Ugyancsak riasztó, hogy a válaszadók kevésbé tekintették fontosnak a politikai döntések befolyásolásának képességét és lehetőségét is. Ez a tény azért megdöbbentő, mert azt mutatja, hogy ez utóbbi, bármely demokratikus politikai rendszer lényegét, és a demokratikus rendszer minőségét meghatározó tényező alapvető fontossága teljesen ismeretlen a fiatalok számára. Ez a tény ugyanakkor azt is jelzi, hogy a magyar tizenéves fiatalok körében a legfontosabb értékkel kapcsolatban nem alakul ki

az a kötődés, melynek a politikai szocializáció folyamatában feltétlenül ki kellene alakulnia.

Ebben a folyamatban centrális és meghatározó szerepe van a fogalom és a demokratikusnak tekintett politikai rendszer értelmezésének. Ennek érdekében úgy véljük, hogy a fiatalok demokrácia-értelmezésének kérdőíves adatfelvételek alapján történő vizsgálata mellett más típusú módszertan alkalmazása egyrészt teljesebb, másrészt eltérő megismerési dimenziókat nyújthat a fogalom értelmezéséről. A későbbiekben részletesen tárgyalt szociális reprezentáció megfelel e kritériumnak: lényegéből eredően kvalitatív módszertanra támaszkodik, de ugyanakkor a survey módszerhez is kapcsolódhat.

A survey kutatások mellett más módszertani megközelítések alkalmazását az is indokolja, hogy a demokráciával kapcsolatos többnyire kérdőíves kutatások alapján készült hazai beszámolók gyakorlatilag nem foglalkoznak a fogalom mérésére vonatkozó kritériumok (reliabilitás, validitás) megfeleltetésének problémáival. Többnyire arról sem olvashatunk, hogy a válaszadó fiatalok milyen jelentést tulajdonítanak meghatározó fogalmaknak, milyen dimenziókban és milyen mértékben ismerik a vizsgált fogalmakat. Ennek megfelelően a kutatónak, illetve a kutatási beszámoló olvasójának leginkább csak feltételezése lehet arról, hogy az előzetes konceptualizálás alapján (vagy annak hiányában) kialakított állításokra (itemekre) vagy direkt kérdésekre reagáló válaszadók milyen szubjektív jelentéssel ruházzák fel a vizsgálat tárgyát jelölő fogalmat.

A fiatalok demokráciáról kialakult szociális reprezentációját egy nemzetközi kutatás adatai alapján vizsgáljuk. A kérdőíves kutatás a Myplace projekt²² keretében 2012. június-júliusban két magyarországi kisváros (Sopron és Ózd) 15-26 éves lakosságának N=600-600 fős valószínűségi mintáján készült.²³

A Myplace egyik kiemelt kutatási célja volt, hogy az európai fiatalok körében mennyire elterjedt és milyen mértékben támogatják a szélsőjobboldali ideológiát, hogyan jellemezhetők a különböző ki-

21 A demokrácia értelmezésének politikai tartalmak alapján elkülönült típusa a magyar felnőtt lakosságnak is sajátja. A kilencvenes években, felnőtt mintákon végzett kutatások azt igazolták, hogy a posztkommunista országok, így Magyarország polgárainak demokrácia képe politikai-institucionális, morális és a gazdasági-szociális dimenzióval jellemezhető (Bruszt – Simon 1992; Simon 1996; Erős et al 1997). A szociális reprezentáció elméletéhez kapcsolódó nemzetközi összehasonlító vizsgálat (Erős et al 1997) tenni a hivatkozást egyik fontos következtetése volt, hogy a demokráciáról alkotott „mindennapi” elképzeléseknek vannak univerzálisnak mondható sajátosságai, de az, hogy egy-egy ország polgárai miként látják saját országukban a demokrácia helyzetét, nagyon is függ a történelmileg kialakult mentalitásoktól és a társadalmi, politikai, gazdasági konfliktusok pillanatnyi állásától.

22 *Memory, Youth, Political Legacy And Civic Engagement*, FP7-SSH-2010-1, GA Number: 266831

23 A kutatás, illetve a minta további leírása Sik Domonkos írásában (A radikalizmus inkubációja Magyarországon – Sopron és Ózd esete, *Metszetek*. Vol. 5 (2016) No. 3) olvasható.

sebbségi csoportokkal szembeni negatív attitűdök (xenofóbia, kirekesztés, jóléti sovinizmus).

A projekt koncepciója szerint a fiatalok populizmusának és radikalizmusának részvételi formáit befolyásoló tényezők és az aktivizmus motivációinak mikro-szintű megismerése a helyi környezethez kapcsolódik. Az etnográfiai módszertanhoz kapcsolódó case study mintavételt preferáló kutatás koncepciója szerint a jól megválasztott helyszín adatai jobban jellemzik az országon belüli sajátosságokat, mint a nemzeti szintű átlagolt adatok. Mivel a fiatalok radikalizálódását meghatározó tényezők (nyilván) országoként és országon belül is sokfélék lehetnek, ezért a kutatási helyek kiválasztásához nem közös kritériumokat, hanem olyan egyenlőtlenséget jól leképező helyi tényezőket jelöltek ki,²⁴ amelyek összefügghetnek a radikalizmusra való fogékony-sággal (Pollock – Hilary 2012).

A szociális reprezentáció elmélete

A „szociális reprezentáció” meghatározása – „...a közös jelentések konszenzuális világa, amiben a csoporttagok kommunikálnak és interakcióban vannak” (Purkhardt 1993:75) – és folyamata (lehorgonyzás és objektiváció) szorosan kapcsolódik a társadalmi identitáshoz, mivel tartalmazza a csoporttagok közös világukról alkotott interpretációját. A szociális reprezentáció elmélete ily módon közeli kapcsolatot feltételez a szociális reprezentáció és a csoportfolyamatok, különösen a szociális identitás létrehozása és kifejezése között.

A szociális reprezentációk integrálják az egyéni gyakorlatokat, ugyanakkor kollektív szociális normákat, értékeket és tudásokat prezentálnak (Meier – Kirchler 1998). A csoportban zajló interakciók során keletkező szociális reprezentációk gyakran narratív formában jelennek meg, biztosítva a csoport történetiségét és időbeni folytonosságát (Vince – Köváriné 2003).

A szociális reprezentáció elmélete, illetve az eredeti teóriához kapcsolódó további elméletek

24 Néhány javasolt kritérium a helyszínek kiválasztásához: differenciáló társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek, politikai örökség; kontinuitás és diszkontinuitás; kisebbségi csoportok közösségi szegregációja és percepciója; populista pártok és társadalmi mozgalmak; ifjúsági szubkulturák, radikális/populista csoportok integrációja.

közül Jean-Claude Abric „központi mag elmélet”-ének („Central Nucleus Theory”, a továbbiakban: „CNT”) modelljét alkalmaztuk a szabad asszociációs kérdésekre adott válaszok elemzésére (Abric 1994). A CNT Serge Moscovici szociális reprezentáció általános elméletéhez (Moscovici 1976) kapcsolódó kiegészítő megközelítés, melynek elméleti és módszertani továbbfejlesztéséhez más kutatók (Verges, Gruimelli, Rouquette, Moliner, Morin) is hozzájárultak. A CNT feltevéseinek és téziseinek részletes ismertetését mellőzve, a továbbiakban az elmélet logikáját és a kapcsolódó módszertani keretet foglaljuk össze (Sá 1995).

A demokrácia szociális reprezentációjának empirikus vizsgálata során az asszociációs kérdésekre²⁵ adott válaszokat – pontosabban a három lehetséges választ – szemantikai szempontok alapján különböző csoportokba soroltuk. A központi mag identifikálásának módszertani lehetősége az a javaslat, amely szerint a központi kogníciókat mennyiségi és minőségi tulajdonságok jellemzik. A centrális elemek kvalitatív tulajdonságai közvetlenül a szociális reprezentáció elméletéből erednek és a központi helyzetet biztosítják. Ebben az értelemben egy adott kogníció azért központi, mert szoros kapcsolatban van a reprezentáció tárgyával, szimbolikus érték és asszociatív erő jellemzi. A koncepció szerint a centrális elemek kvantitatív tulajdonságai a kvalitatív jellemzők következményei, mivel a központi pozícióval rendelkező elemek „kiugrás”-ként (saliency) jellemezhetők: például milyen gyakran és/vagy azonnal mutatják a reprezentáció tárgyát, és hány kapcsolatot tartanak a reprezentáció más elemeivel (Moliner 1994).

Az általunk követett egyik konkrét empirikus módszer (Verges 1992) alapján az állapítható meg, hogy az alanyok legfeljebb három szóval (vagy értelmezhető narratív reagálással) asszociáltak a felkínált – esetünkben a demokrácia – szóra. Az asszociációkat a jelentések közötti hasonlóságok alapján szemantikai kategóriákba soroltuk. Az adatelemzés során két kritériumot használtunk: az előfordulási gyakoriságot, illetve a felidézés sorrendjét. A kettes elemzés alapja az volt, hogy a gyakrabban és gyorsabban felidézett kategóriák nagyobb valószínűséggel tartoznak a központi maghoz. A tulajdonságokat 1-től 3-ig súlyoztuk, annak megfelelően, milyen sorrendben idézték fel a kategóriákat (az

25 „Mi jut eszedbe elsőként, ha azt a szót hallod, hogy radikalizmus? Másodikként: / Harmadikként: “

alacsonyabb pont gyorsabb reagálást jelentett). Ha az átlagos gyakoriságot és az átlagos sorrendet vesszük alapul, akkor a kategóriákat a következő négy csoportba lehetett besorolni:

1. táblázat *Az asszociációs kategóriák csoportosítása gyakoriság és felidézési sorrend alapján*

1. csoport Átlag feletti gyakoriság Átlag alatti felidézési sorrend	2. csoport Átlag feletti gyakoriság Átlag feletti felidézési sorrend
3. csoport Átlag alatti gyakoriság Átlag alatti felidézési sorrend	4. csoport Átlag alatti gyakoriság Átlag feletti felidézési sorrend

A bal felső sarokban lévő kategóriák – a leggyakrabban előforduló és leggyorsabban reagált – nagyon valószínű, hogy a központi maghoz tartoznak. Ezzel szemben azok, amelyek a jobb alsó negyedben vannak – nagyobb valószínűséggel perifériális helyzetűek. A másik két negyedbe sorolt kategóriákat olyan perifériális kognícióknak tekinthetjük, amelyek szorosan kapcsolódnak a központi maghoz. Az elemezhető asszociációs válaszok első szintű kategorizálása során kialakított 33 tematikus csoport felhasználásával (összevonásával) 11 szemantikailag homogén²⁶ kategóriát képeztünk.

26 A szemantikailag homogén kategóriák és a hozzájuk tartozó asszociációs válaszok tematikus csoportjai: nem létező (nincs/nem létezik, jó lenne, kellene, még nincs itt az ideje, létezés bizonytalan); akarat (népakarat/közösségi akarat, többségi akarat, akarat, néphatalom/népuralom); többség (többség, többségi elv); közösség (nép/közösség, emberek, közös cselekvés, Magyarország); jog (jog, morál/erkölcs, történelem/görögök/Róma, elmélet); szabadság (szabadság, szólásszabadság, szabad); pozitív konnotáció (pozitív értékelés/viszony, esély/esélyek); negatív konnotáció (negatív értékelés/viszony, nem teljes/hiányos); konszenzus (összefogás, egyetértés); politika (politikai intézmény/szereplő); egyenlőség (egyenjogság, egyenlő) nem létező (nincs/nem létezik, jó lenne, kellene, még nincs itt az ideje, létezés bizonytalan); akarat (népakarat/közösségi akarat, többségi akarat, akarat, néphatalom/népuralom); többség (többség, többségi elv); közösség (nép/közösség, emberek, közös cselekvés, Magyarország); jog (jog, morál/erkölcs, történelem/görögök/Róma, elmélet); szabadság (szabadság, szólásszabadság, szabad); pozitív konnotáció (pozitív értékelés/viszony, esély/esélyek); negatív konnotáció (negatív értékelés/viszony, nem teljes/hiányos); konszenzus (összefogás, egyetértés); politika (politikai intézmény /szereplő); egyenlőség (egyenjogság, egyenlő).

A kialakított kategóriák közül öt (Nem létezik, Szabadság, Negatív konnotáció, Politika, Egyenlőség) esetben az asszociációk említése gyakrabban fordult elő, mint a teljes mintára jellemző átlag (78 említés), míg kilenc kategóriánál (Nem létezik, Akarat, Többség, Közösség, Jog, Pozitív konnotáció, Konszenzus, Politika, Egyenlőség) az említések sorrendjének (1 pont: elsőként, 2 pont: másodikként, 3 pont: harmadikként említett) átlaga kisebb, mint a minta-sorrend átlaga (0.224).

2. táblázat *Az asszociációs kategóriák képzése: említési gyakoriság és sorrend*²⁷

Asszociációs kategóriák	Említés (összes)	Rangsor
Válaszhiány	2070	4,492
Nem létezik	144	1,626
Akarat	70	0,079
Többség	8	0,008
Közösség	50	0,054
Jog	69	0,096
Szabadság	102	0,132
Pozitív konnotáció	35	0,047
Negatív konnotáció	100	0,119
Konszenzus	10	0,010
Politika	96	0,127
Egyenlőség	177	0,175
MINTA ÁTLAG	78	0,224

27 A két almintában összesen 3600 (600+600=1200 x 3) lehetséges választ olvashattunk volna. A meglehetősen sok (1570) tényleges válaszhiány mögött meghúzódó „nem tudom” vagy „nem akarok válaszolni” motivációkra nyilván nem tudunk válaszolni, de a különböző gyakorisággal (egy, kettő vagy három alkalommal nem reagált) jellemezhető válaszadókra koncentrálni elemzés újabb vizsgálati lehetőséget jelent.

Az említések gyakorisága és a sorrend-átlagok alapján a CNT modellt követve, négy csoportot képeztünk. Az ózdi és soproni fiatalok demokráciára vonatkozó szociális reprezentációjának központi eleme meglehetősen ellentmondásos, mivel a két liberális asszociáció (szabadság, egyenlőség) mellett az elutasítást is kifejező negatív tulajdonságok és minősítés (negatív konnotáció), valamint a szintén nem pozitívan értékelt politika (politika) tartozik az 1. csoportba (lásd a 3. táblázatot) tartozik. A szociális reprezentáció központi magjához kapcsolódó, ugyanakkor átmeneti, inkább perifériális szerepet betöltő két csoport (2. és 3. csoport) egyikében csak a demokrácia létezését megkérdőjelező asszociációk szerepelnek (nem létezik). A harmadik, szintén átmeneti kategóriában a közösség működését koordináló joggal kapcsolatos asszociációk (jog) és a társas motivációkat leképező kifejezések (akarat) mellett a közösséget preferáló válaszokat (többség, közösség) olvashattunk. Az írott és íratlan társadalmi szabályok, valamint a társas lét asszociációi egy csoportban vannak a konfrontációt kerülő (konszenzus) és a demokráciához pozitívan viszonyuló (pozitív konnotáció) reagálásokkal. Mivel az egyértelműen perifériális pozícióban lévő asszociációs kategóriában (4. csoport) nem szerepel egyetlen asszociáció sem, a demokrácia szociális reprezentációja – az asszociációra vállalkozók körében – a fogalom nehezen változó, rögzült értelmezését valószínűsítik.

3. táblázat *Az asszociációs kategóriák és csoportosításuk*

csoportok	asszociációk
1. csoport: Átlag feletti gyakoriság + átlag alatti felidézési sorrend	szabadság, negatív konnotáció, politika, egyenlőség
2. csoport: Átlag feletti gyakoriság + átlag feletti felidézési sorrend	nem létezik
3. csoport: Átlag alatti gyakoriság + átlag alatti felidézési sorrend	akarat, többség, közösség, jog, konszenzus, pozitív konnotáció
4. csoport: Átlag alatti gyakoriság + átlag feletti felidézési sorrend	-

Az eredményeink szerint a fiatalok demokrácia-reprezentációja logikusan interpretálható struktúrába szerveződik. A demokrácia szociális reprezentá-

ciójában a központi mag látszólag ellentmondásos sajátosságának – a neutrális liberális asszociációs kategóriák (szabadság, egyenlőség) egy kategóriába tartoznak a demokráciát negatívan megítélő asszociációkkal (negatív konnotáció, politika) – egyik lehetséges magyarázata a fogalom liberalizmust elutasító interpretációja (Antiliberalis típus). A közvetítő funkcióval jellemezhető második csoport (Fikció típus) a demokrácia létezését kérdőjelezi meg, több esetben negatív minősítéssel együttjáró asszociációk alapján. A másik átmeneti csoportban a demokrácia pozitív megítélése a többségi és jogi megegyezéssel képviselőhöz kapcsolódik, de nem kizárt az akarati elemek érvényesülése sem (Közjog típus).

4. táblázat *Az asszociációs csoportok megoszlása (oszlop-százalékban)(*)*

	Teljes minta (N=1187)	Ózd (N=590)	Sopron (N=597)
1. csoport (core)/ ANTILIBERÁLIS	32	30	35
2. csoport (átmenet)/ FIKCIÓ	11	9	12
3. csoport (átmenet)/ KÖZJOG	18	16	19

(*): *Khi-négyzet próba: 4.118, $p \leq 0.05$;
Cramer's V: 0.059, $p \leq 0.05$*

A reprezentáció sajátossága, hogy meghatározó a fogalomhoz való inkább negatív viszonyulás: a központi mag (Antiliberalis típus) mellett az egyik közvetítő kategóriában (Fikció típus) is jelen van az elutasítás. Ez nem jelenti azt, hogy nincs a reprezentációnak a demokráciát pozitívan minősítő és elfogadó része: a másik közvetítő kategóriában (Közjog típus) a közösségi elemek egyrészt a jogi és konszenzuális alapú működésmódra vonatkozó reagálásokkal, másrészt pozitív jellemzőkkel és minősítésekkel együtt fordulnak elő.

A demokrácia szociális reprezentációját jellemző asszociációs csoportok megoszlása közel hasonló

a teljes mintában és a két almintában: mindhárom esetben a legnagyobb arányban a demokrácia értelmezésének antiliberális jellege a domináns, amit jóval kisebb arányban a pozitív jogi legitimáció, majd a mintákat legkevésbé jellemző, a fogalom létezését megkérdőjelező asszociációkat képviselő kategória következik. A korábbi kutatások (Csákó 2007; Murányi 2010) eredményeihez hasonlóan, ezek az eredmények csupán jelzik, hogy a hétköznapi politikai és közéleti kommunikációban egységesnek vélt és közel azonos jelentéstartalommal felruházott demokrácia fogalmának interpretálása nem különbözik jelentősen az eltérő lakóhelyi környezetben szocializálódott és különböző szocio-kulturális körülmények között élő fiatalok körében.

A két városi minta között csak a reprezentáció magjának eloszlásában van szignifikáns eltérés: a soproni fiatalokra 5 százalékkal nagyobb arányban jellemző a liberális elvekhez és sajátosságokhoz kapcsolódó, a demokráciát negatívan megítélő asszociációk (4. táblázat).

Az ózdi fiatalok szignifikánsan kisebb arányú antiliberális demokrácia-preferálása meglepőnek tűnik, mivel a korábbi kutatások a demokrácia értelmezésének és a szocializációs környezet hátrányos, illetve előnyös jellege²⁸ szerinti fordított kapcsolatra utalnak.²⁹ Mivel magyarázható ez a nem várt eredmény? A survey vizsgálat nem erre a kérdésre próbált válaszolni, ezért csupán hipotetikus választ adhatunk, amely a kutatás későbbi, kvalitatív szakaszában³⁰ fogalmazódott meg. Az interjúk alapján az

28 A két város eltérő szocio-kulturális jellegét az objektív és szubjektív eredmények egyaránt jellemzik (csupán egy-egy példa: a 15-60 éves korcsoportban Ózdon 3.905 fő a regisztrált munkanélküliek száma, míg Sopronban 692 fő (KSH, 2011:12.3, illetve 1.8 százalék). Az ózdi mintában (N=569) 160 fő tartozik a roma kisebbséghez, míg a soproni mintában (N=553) csupán 14 fő (28.1, illetve 2.5 százalék). Az ózdi fiatalok 4 százaléka válaszolta azt, hogy családjuk kényelmesen, míg 26 százalékuk szerint nagyon nehezen él meg a jövedelméből. A soproni fiatalok körében 14, illetve 5 százalék a megfelelő arány).

29 2005-ben és 2008-ban 9. és 11. osztályos fiatalok mintáján lebonyolított kutatás, elvégzett elemzés egyik következtetése szerint „... a kulturális szempontból kedvező (gimnazisták, kvalifikált szülők) szocio-kulturális környezet a demokrácia értelmezésekkel való azonosulással, míg a kedvezőtlen kulturális környezet az értelmezési típusok elutasításával jár együtt” (Murányi 2010:53).

30 Sopronban és Ózdon 30-30 fiatallal készült félig strukturált interjú.

Ausztriában hosszabb-rövidebb ideig dolgozó (vagy ingázó), gyakorlatilag minden családban előforduló munkavállaló egyfajta referencia a fiatalok számára. Olyan referencia, aki nap mint nap azzal szembe-sül, hogy soha nem lesz (nem lehet) olyan, mint a „sógorok”: alárendelt munkát végez, nem fog (nem tud) beilleszkedni, nem tud házat/lakást venni. Ugyanakkor a hazai átlagnál jóval többet keres, jobban él. Mindezek generációkon keresztül érvényesültek, átadva az új generációknak azt a feszültséget, ami az előbb említett kettősségnek köszönhető. Ez leginkább az ismert kognitív disszonancia-redukció elmélet (Festinger 1957) alapján értelmezhető: a tapasztalatok ellentmondanak az elvárt és vágyott elképzeléseknek és a disszonancia – amely szorongással párosul – csökkentése várható. A vágy: gazdag osztráknak lenni, de magyarként; a tapasztalat: másodrendű „nempolgár”, presztízs nélküli munkás / gazdag magyarnak lenni. A szorongás feloldása a szabad gondolkodást és gyakorlatot preferáló liberalizmus elutasítása és demokráciával szembeni kritika támogatása. Vizsgálatunkban néhány kérdésre adott válaszok alátámasztják feltételezésünket, de nem igazolják. Ez egy következő kutatás feladata.

Felhasznált szakirodalom

- Abric, Jean-Claude 1994 Les représentations sociales: aspects théoriques. In Abric, Jean-Claude dir. *Pratiques sociales et représentations*. Presses Universitaires de France, Paris, 11-35.
- Bruszt László – Simon János 1992 A Nagy Átalakulás. Elméleti megközelítések és állampolgári vélemények a demokráciáról és a kapitalizmusról. *Politikatudományi Szemle*, 1:75-98.
- Csákó Mihály 2007 *Tizenévesek demokráciaképéről*. Előadás absztrakt. Politológus Vándorgyűlés, Pécs, 2007. június 22. oitk.tatk.elte.hu/sites/.../csm2007_Tizenevesek%20demokraciakerol_MPTkonf.doc
- Csákó Mihály – Murányi István – Sik Domonkos – Szabó Ildikó 2010 A családi politikai szocializációról. Vizsgálati szempontok egy empirikus kutatáshoz. *Társadalomkutatás*, 28. (4) December, 419-444.
- Dahl, Robert A. 1971 *Polyarchy: Participation and Opposition*. Yale University Press, New Haven.

- Erős Ferenc – Murányi István – Plichtová, Jana – Varga Rita 1997 A társadalmi átalakulás és a demokrácia szociális reprezentációja öt poszt-kommunista országban. *Politikatudományi Szemle*, 6. (4): 5-26.
- Festinger, Leon 1957 *A Theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press, Stanford, CA.
- Meier, Katja – Kirchler, Eric 1998 Social Representations of the Euro in Austria. *Journal of Economic Psychology*, (19) 6:755-774.
- Moliner, Pascal 1994 Les méthodes de repérage et d'identification du noyau des représentations sociales. In Guimelli, Christian (dir.) *Structures et transformations des représentations sociales*. Neuchâtel, Ed. Delachaud et Niestlé, 199-232.
- Moscovici, Serge 1976 *La psychanalyse, son image et son public*. Presses Universitaires de France, Paris.
- Murányi István 2010 Tizenévesek előítéletessége és demokráciához való viszonya. *Új Ifjúsági Szemle*, (8) 1:47-60.
- Pennock, James Roland 1979 *Democratic Political Theory*. Princeton University Press, Princetown.
- Purkhardt, S. Caroline 1993 *Transforming Social Representations. A Social Psychology of Common Sense and Science*. Routledge, London – New York.
- Rueschemeyer, D. – Stephens, E. – Stephens, J. 1992 *Capitalist Development and Democracy*. Polity Press, Cambridge.
- Pollock, Gary – Pilkington, Hilary 2012 *The MYPLACE Case Study Approach*: A discussion paper. 21st February, 2012 Web < http://www.fp7-myplace.eu/resources_general.php >
- Thomassen, J. 1995 Support for democratic values. In H. D. Klingemann – D. Fuchs eds. *Citizens and the state*. Oxford University Press, Oxford.
- Sabine, G. H. 1952 The Two Democratic Traditions. *Philosophical Review*, 61:451-74.
- Sá, Celsio Pereira de 1995 *The Central Nucleus Approach to Social Representations*. Paper was presented in the XXV Interamerican Congress of Psychology, San Juan de Puerto Rico. <http://www2.lse.ac.uk/methodologyInstitute/pdf/QualPapers/CELISO-Core-periphery.pdf>
- Sik Domonkos 2016 A radikalizmus inkubációja Magyarországon – Sopron és Ózd esete. *Metszetek* (5) 3. http://metszetek.unideb.hu/a_radikalizmus_inkubacioja_magyarorszagon_sik_domonkos_2016_03
- Simon, János 1996 A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban. *Szociológiai Szemle*, (1):113-156.
- Szabó Ildikó – Örkény Antal 1998 *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Minoritás Alapítvány, Budapest.
- Szabó Andrea – Kern Tamás 2011 A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer Béla – Szabó Andrea szerk. *Arctalan (?) nemzedék. Ifjúság 2000–2010*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 37-80.
- Vanhanen, T. 1990 *The Process of Democratization. A Comparative Study of 147 States, 1980–1988*. New York, Crane Russak.
- Verges, Pierre 1992 L'évocation de l'argent: une méthode pour la définition du noyau central d'une représentation. *Bulletin de Psychologie* (45) 405:203-209.
- Vincze Orsolya – Köváriné Somogyvári Ildikó 2003 A nemzeti identitás reprezentációja a sikeres történelmi regényekben. *Magyar Tudomány* (47) 1:58-6.

HA TOVÁBB MARADSZ, BELERAGADSZ! NEET-es fiatalok kormegoszlási arányai Szegeden

Absztrakt

Jelen munka a Csongrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatás Főosztálya adatbázisában szereplő szegedi NEET-es fiatalok kormegoszlási arányaira fókuszál 2009 és 2014 közötti időszakban.

Nemzetközi adatok mutatják, hogy a 15-24 éves korosztályba tartozó fiatalok, akik munka nélkül vannak, és sem az oktatási, sem pedig a képzési rendszereknek nem részei (NEET), minél hosszabb ideig a NEET csoport tagjai, annál nagyobb a valószínűsége, hogy e létállapotba beleragadva nem is találnak kivezető utat e speciális élethelyzetből. Továbbá e korosztály arányait vizsgálva megállapítható, hogy a NEET csoporton belül az idősebbek (20-24 évesek) száma jelentősen magasabb, mint az ebbe a csoportba tartozó fiatalabb (15-19 éves) korosztályé.

A dolgozat első egységében általános megállapításokat tesz a NEET-ről, prezentálja a magyarországi legfrissebb adatokat, valamint röviden utal a NEET-es fiatalok és a közmunka közötti párhuzamra.

A központi egység a szegedi NEET-es fiatalok számarányát mutatja be röviden, majd a Foglalkoztatási Főosztály adatsorát elemzi a vizsgált időszakból, mely nagymértékű hasonlóságokat mutat a nemzetközi felmérésekkel.

Kulcsszavak: NEET, fiatalok, korosztályok a NEET-en belül.

Abstract

If you remain longer, you will get stuck in! Age Distribution Ratio of Young NEET People in a Hungarian City

This paper focuses on the age distribution ratio of young NEET people in a Hungarian city, called Szeged between 2009 and 2014. The data comes from the Public Employment Services (PES) that operates in the town.

International data show that youngsters in the 15-24 age group who are not in employment, education or training (NEET) the longer they remain in the NEET group, the greater the probability of getting stuck in this state of being and harder for them to find way out from this vulnerable position. Furthermore, examining of

the rate of this group it can be stated that within the NEET group the number of the older cohort (20-24 age) is significantly higher than the number of the younger cohort (15-19 age).

This work, in the first part, gives general findings about the NEET, presents the latest Hungarian data about the group, and briefly refers to the connection between a possible parallel of the NEET people and the public work in Hungary.

In the main part the paper briefly shows the rate of the NEET young people in Szeged after that, analyses the data of the public employment services (PES) from the investigated period that show high degree of similarity with the international research.

Key words: NEET; young people, age-groups within the NEET.

1.1 Általános megállapítások a NEET-ről

A NEET angol mozaikszó, melynek jelentése: Not in Employment, Education or Training. Vagyis olyan emberek csoportját jelenti, akik nem dolgoznak, bár az aktívak közé sorolhatjuk őket, nem tanulnak vagy semmilyen képzésben nincs helyük. Az angol kifejezés kezdőbetűit összeolvasva kapjuk meg a NEET betűszót (House of Commons, 2010).³¹

Az 1990-es évek első felében egy, a fiatalokkal foglalkozó brit kutatás már használt egy speciális kifejezést, „Zéró Státuszú” fiatalok (StatusZerO), azoknak a 16-18 éves korosztályba tartozó fiataloknak a csoportjára, akik nem voltak besorolhatóak egyetlen kategóriába sem munkaerő-piaci státuszukat illetően (Eurofound, 2016a). Ez a tanulmány már utalt e csoport heterogén mivoltára, és egyben a társadalmi és gazdasági különbségeire is.

A NEET mozaikszót elsőként szintén az Egyesült Királyságban vezették be formálisan (Social Exclusion Unit, 1999), de a fogalom hamarosan világszerte ismertté vált, egészen Taiwan-ig (Chen 2009). A kifejezés nemcsak azt mutatja meg, hogy

31 A mozaikszó feloldására más lehetőséget is alkalmaznak (Barta et al. 2016) *Neither in Employment nor in Education and Training* – de lényegét tekintve a fogalom ugyanazt jelenti.

a szóban forgó csoport milyen rendszerekben nem aktív, vagyis, hogy éppen mit nem csinál, de kijelöli a csoportra vonatkozó életkori sajátosságokat is.

A NEET tehát egy olyan elkülönített, jól kö-rülhatárolható és statisztikailag mérhető sokaság, melynek tagjai: 15-24 év közötti fiatalok, akik munkanélküliek – nincsenek az oktatási rendszerben – vagy semmilyen képzési formában sem vesz-nek részt (Sánta 2016a).

E kor meghatározás nemzetközileg általános, de legalábbis Európában ez az általánosan elfogadott (European Commission, 2012; Jancsák 2013). Ugyanakkor más országok kismértékben ugyan, de szűkíthetik, vagy éppen tágíthatják a NEET csoport körét, attól függően, hogy milyen törvényeket al-kalmaz az adott ország (Jancsák 2011). Nagy-Bri-tanniában a fogalom magában foglalja a 16-24 éves korosztályt, mivel a tankötelezettség, akárcsak Ma-gyarszágon, 16 éves korig tart (Sissions and Jones, 2012; Ld. még: DCSF 2009; Dwyer – Shaw 2013).

Japánban pedig a fogalom magába foglalja a 15 és 34 éves korosztályt, azokat a munkanélkülieket, akik nem háztartásbeliek, nincsenek beiratkozva va-lamilyen típusú iskolába, vagy munkájukhoz köt-hető képzésben nem vesznek részt és nem keresnek munkát (Rahman 2007).

A NEET csoport, mint arra fentebb már utal-tam, nem egy homogén összetételű közösség (Audit Commission, 2010). A minél pontosabb fogalmi lehatárolás érdekében alapvető különbségek tehe-tőek. A NEET-esek egyrészt nem azonosak a fia-tal munkanélküliek csoportjával, még akkor sem, ha jelentős átfedés található közöttük. Ugyanakkor munkaerő-piaci kontextusban a NEET fogalma akár jelentősebben is változhat a különböző nem-zetközi szervezetek megközelítésében (Elder 2015).

Másrészt szükséges megkülönböztetni a „nem-veszélyeztetett” (vagy „kevésbé veszélyeztetett”), valamint a „kifejezetten veszélyeztetett” tagokat a NEET csoporton belül, illetve ezek alcsoportjait.

A NEET csoporton belül kevésbé veszélyez-tetett tagoknak tekinthetők azok a fiatalok, akik középiskolai tanulmányaikat befejezték, és sikeres felvételi vizsgát tettek egy felsőfokú intézménybe, s várják, hogy tanulmányaikat folytathassák. Ide sorolhatóak azok a személyek is, akik a középisko-lai vagy a felsőfokú tanulmányaikat befejezték, si-keresen megpályáztak egy állást, s most abban az átmeneti időszakban NEET-esek, míg munkába

nem állnak. Továbbá ide tartoznak azok is – bár a magyarországi viszonyokat figyelembe véve számuk elenyésző lehet –, akik tanulmányaikat ugyan befe-jezték, de munkába még nem kívánnak állni, bár lenne lehetőségük, s ezt a tudatosan vállalt átmeneti időszakot például utazással egybekötött tapasztalat-szerzéssel töltik.

Egy brit tanulmány részletes csoportbontást közölt az igazán veszélyeztetett NEET csoport kö-réről (Coles et al. 2010). A szerzők a 16-18 éves korosztály rizikófaktorait sorolták fel, de úgy vélem, az általuk felsoroltak minden további nélkül alkal-mazhatók a teljes NEET korcsoportra. Ezek szerint azok a NEET-be tartozó fiatalok különösen veszé-lyeztetettek, akik(nek):

1. szülei szegények és munkanélküliek,
2. deprivált körülmények között élnek és az átlagos iskolai teljesítményük alacsony volt,
3. gondozásra szorulnak,
4. fiatalon estek teherbe, vagy váltak szülővé,
5. fogyatékkal élők,
6. speciális oktatási igényeik vannak,
7. fiatalon arra kényszerülnek, hogy valamely családtagjukat gondozzák,
8. hajléktalanok,
9. mentális betegségben szenvednek,
10. drog- vagy alkohol-problémával küzdenek,
11. valamilyen jogsértő tevékenységet folytat-tak,
12. iskolakerülők, vagy valamilyen okból kizár-tak tanulmányuk folytatásából,
13. gyenge, vagy semmilyen képzettségük sincs 16 éves korukra,
14. tanulmányaikat végleg befejezték tanköte-lezettségi koruk után.

Az Európai Unió 2013-as munkaerő-piaci fel-mérése alapján a fenti kategóriákat már „csak” hétre redukálta, de ezek is nagymértékű hasonlóságokat mutatnak az említett felsorolással (Eurofound, 2016a).

1. visszatérők a munkaerő-piacra, vagy az ok-tatásba,
2. rövid ideig munkanélküliek,
3. tartósan munkanélküliek,
4. passzívok,
5. fogyatékkal élő fiatalok,
6. családi kötelezettségek (gondozás, ápolás) terhei alatt élők,
7. egyéb, a fenti hat kategóriába nem sorolható NEET-es.

Úgy vélem, a negyedik és az utolsó kategória igényelhet némi magyarázatot. A passzív NEET-esek („discouraged workers”) csoportjába azok a fiatalok tartoznak, akik már nem is keresnek munkalehetőségeket, mivel úgy gondolják, számukra nincsenek is lehetőségek. Ezt a csoportot veszélyeztetni talán leginkább a társadalmi kirekesztődés, illetve a folyamatos és tartós (akár egész életen át tartó) munkanélküliség (Eurofound, 2016a).

Az „egyéb” kategóriába tartozhatnak a már általam is korábban említett, kevésbé veszélyeztetett NEET csoport tagjai. Továbbá azok a fiatalok is, akik NEET-esek, de vállalnak önkéntesi munkákat (Eurofound, 2016a). Ugyanakkor ebbe a kategóriába tartoznak azok a fiatalok is, akik NEET-esek, de nem kerülnek be a szolgáltató rendszerek látóterébe, vagyis gyakorlatilag nem tudunk róluk semmit sem.

A veszélyeztetettségi fok megkülönböztethető továbbá még az időfaktor, az életkor és a nemek szerinti felosztás alapján is.

Kutatók állítása szerint nagyobb veszélyeztetettségnek van kitéve az a NEET-es személy, illetve nagyobb a valószínűsége annak, hogy hosszabb ideig marad ebben a csoportban az, aki hat hónapja, vagy annál hosszabb ideje NEET-es (Coles et al. 2010; ld. még: Audit Commission, 2010; Eurofound, 2016a).

Továbbá a kutatások azt bizonyítják, hogy a NEET csoporton belül az életkor növekedésével nő a tagok száma, valamint, hogy a férfiak aránya az összes korosztályban magasabb a nők arányánál. Jól szemlélteti ezt a megállapítást egy 2010-es brit kutatás eredménye, melyet 16-18 éves korosztályon mértek Angliában. Ez adatok szerint a 16 éves fiúk 6,3%-a, a 17 éves fiúk 9,5%-a, míg a 18 éves fiúk 17,7 %-a volt a NEET csoport tagja. A lányok esetében ez a szám ugyanebben a korosztályban a következőképpen változott: 3,9%-ról nőtt az arány 9,5%-ra, ami 18 éves korukra elérte a 15,3%-t (Coles et al. 2010).

Ugyanakkor feltételezhető, hogy az Európai Unióban ez a tendencia megváltozott. Bár az Unión belül is tartja magát még az a folyamat, hogy az életkor növekedésével nő a tagok száma is, ugyanakkor a legújabb kutatások azt állítják, hogy a fiatal nőknek nagyobb a valószínűsége, hogy NEET-essé váljanak (Eurofound, 2016a-b; Lásd még: OECD, 2016a).

1.2 Magyarországi NEET adatok

Az Eurostat adatai szerint Magyarországon a NEET populáció aránya a 15-24 éves korosztályon belül 2001 és 2012 között a következőképpen alakult: az adatok szerint 2001-ben hazánkban a NEET populáció 14,6 százalék volt, majd 2007-ig egy lassú, de folyamatos csökkenés figyelhető meg, s az arány 11,3 százalékig süllyedt vissza. Ezt követően azonban egy újabb emelkedés következett be, s 2012-ben az arány elérte a 14,7%-ot, vagyis egy tized százalékponttal haladta meg a kiindulási év adatait (European Commission, 2013).

A következő év Eurostat-adatai azonban már komolyabb növekedést mutattak hazánkban, ami szerint 2013-ban a NEET csoport aránya a teljes 15-24 éves korosztályban már 15,4 százalék (European Commission, 2014). Ez az arány 2,4%-kal volt magasabb, mint az Európai Unió átlag (European Commission, 2014).

A legfrissebb Eurostat adatok szerint a magyarországi NEET populáció jelentősen csökkent a korábbi évekhez képest, és 2015-ben az Európai Unió átlag (12%) alá esett, megközelítve ezzel a 2007-es átlagot (11,6%) (Eurostat, 2016a). Ez a számadat azonban, véleményem szerint, nem azt tükrözi elsősorban, hogy valóban csökkent volna a NEET-lét által veszélyeztetett fiatalok száma, csupán annyit, hogy jelentősen növekedett a fiatal, 25 év alatti közmunkások száma (Sánta 2016c), illetve a külföldön munkát vállaló fiatalok aránya.

Az OECD legfrissebb jelentése szerint a fiatalok legnagyobb része sohasem tapasztalta meg a NEET létet, ugyanakkor egyötödük veszélyeztetni a tartós NEET létbe kerülés a tagállamokon belül (OECD, 2016b).

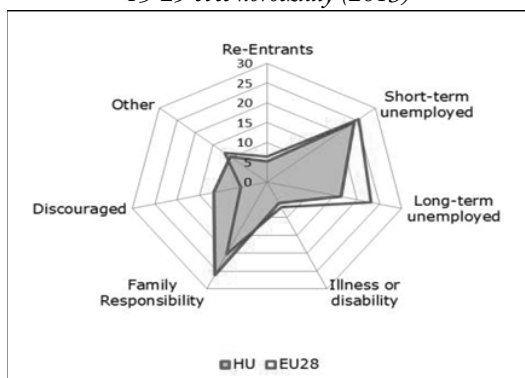
A szervezet is közölt NEET statisztikai adatokat tagországain belül Magyarországra lebontva (OECD, 2015). Az adatok 2005 és 2013 közötti időszakot mutatják, és itt már korcsoportos bontások is megfigyelhetők. Ezek szerint 2005 és 2013 között a 15-19 éves NEET korosztály aránya Magyarországon 6,42%-ról 5,95%-ra csökkent (OECD, 2015). Ugyanakkor a hazai 20-24 éves NEET populáció drámai növekedést mutat ebben az időszakban. A 2005-ben mért 18,93%-ról ez az arány 2013-ra 26,07%-ra növekedett (OECD, 2015). Vagyis, Magyarországon is megfigyelhető az a tendencia, hogy a 15-24 éves NEET csoporton

belül a fiatalabbak aránya jóval alacsonyabb, mint az idősebb korosztályba tartozóké.

A legfrissebb adatok is ezt tükrözik az OECD adatbázisából, bár a NEET populáció csökkenése itt is, akárcsak az Eurostat adatainál, megfigyelhető. 2014-ben a 15-19 éves NEET populáció 6,84% volt Magyarországon, s ez valamelyest 2015-re mérséklődött, 6,11%-ra. A 20-24 éves NEET korosztály a csökkenés ellenére továbbra is jelentősen magasabb, mint a fiatalabb korosztályé. 2014-ben mért OECD adatok szerint a NEET-es 20-24 éves populáció 20,59% volt, ami 2015-re 18,44%-ra mérséklődött (OECD, 2016a).

A magyarországi NEET csoport összetétele eltér az Európai Unió átlagosnak tekintett NEET felépítettségétől (Eurofound, 2016b). Követve a Eurofound (2016a) NEET-kategóriáit, az első ábra szemléletesen mutatja az eltérési pontokat.

1. ábra: A magyarországi NEET csoport összetétele, 15-29 éves korosztály (2013)

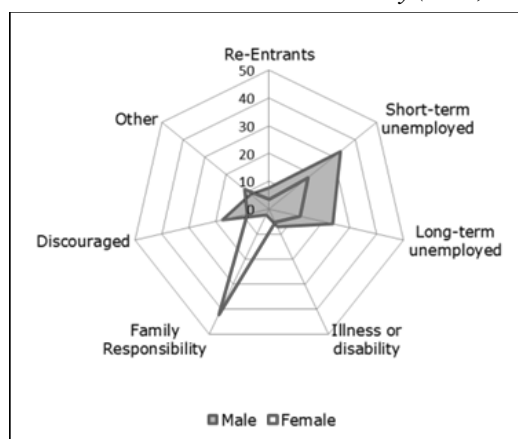

Forrás: Eurofound, 2016b. p. 37.

Az ábrán a 2013-as magyarországi viszonyokat látjuk, és a szervezet életkori kategorizálása szerint NEET-be a 15-29 éves korosztályt sorolja. E megközelítés szerint a NEET-esek legnagyobb populációját azok a fiatalok teszik ki, akik valamilyen családi kötelezettség miatt maradnak távol mind a munkaerő-piacról, mind pedig az oktatástól vagy képzéstől. Ez mintegy 26,2 %-át teszi ki a teljes NEET populációnak, mely jelentősen magasabb az Európai Unió átlagnál (20,3%). Ugyanakkor kifejezetten szembetűnő, hogy az úgynevezett „passzív” NEET-esek („Discouraged”), melyekről fentebb már említést tettem, 11,9 százalék, vagyis több mint a duplája az Európai Unió átlagnak (5,9%).

A következő ábra a magyarországi NEET populáción belüli nemek szerinti megoszlásokat ábrázolja. Érdekesség, hogy a korábbi brit kutatások (Coles et al. 2010; lásd még: Spielhofer et al. 2009; Sloman 2014), valamint saját kutatásom is (igaz csak szegedi mintára vonatkoztatva) azt mutatta (Sánta 2016b), hogy a férfiak többen vannak a NEET csoportban, mint a nők. Ugyanakkor a Eurofound legfrissebb kutatása szerint (2016a-b) ez az arány fordított irányban megváltozott.

2. ábra: A magyarországi NEET csoport felépítése nemek szerint, 15-29 éves korosztály (2013)

Forrás: Eurofound, 2016b. p. 38.

A magyarországi NEET csoport teljes létszámának mintegy 59,8%-át nők teszik ki. Továbbá az is megfigyelhető, hogy a férfi NEET-esek jelentős arányban a rövid ideig, illetve a tartósan munkanélküliek csoportját alkotják.

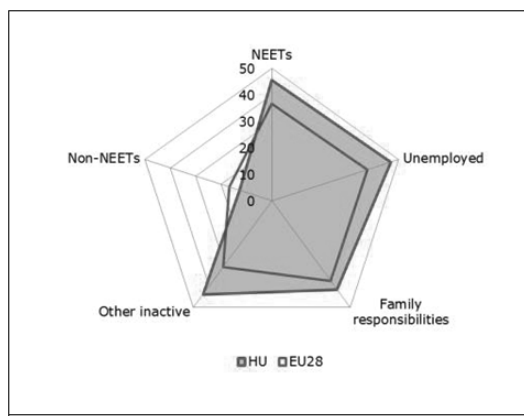
A tanulmány szerint a női NEET-esek kimagasló magyarországi arányát (42,2%) azok teszik ki, akik valamilyen családi kötelezettségnek tesznek eleget, s emiatt munkanélküliek, és sem az oktatási, sem pedig a képzési rendszereknek nem tagjai.

A kutatási eredmények közötti különbségeknek több oka is lehet. Egyrészt a korábban már említett adatok, melyek a férfi NEET populáció magasabb arányát támasztják alá, a 2010-es évekből, vagy korábbiakról származnak, s a tendencia időközben megváltozhatott. Bár ennek ellentmondani látszik, hogy Magyarországon jelenleg alacsonynak mondható a NEET-es fiatalok aránya összehasonlítva az Európai Unió átlagával. A csökkent létszámból azonban még nem következik, hogy a tendencia időközben nem fordulhatott meg. Más-

részt a Eurofound kutatásában a NEET-es fiatalok korösszetétele bővült (15-29 évesek), és ez az öt év már mutathat nemek közötti összetételváltást, ha a gyermekvállalást veszem alapul. Bár ezt további kutatásoknak kell majd bizonyítania. Végül, 2010 óta jelentősen növekedett Magyarországon a közmunkaprogramokban dolgozók létszáma, s ezzel együtt a 25 év alatti fiatalok száma is, ahol a férfiak aránya jelentősen magasabb, mint a nőké (Sánta 2016c).

A NEET-es fiatalok, helyzetükből adódóan, sokkal inkább kitettek a társadalmi kirekesztődés veszélyeinek. A legfrissebb kutatások azt bizonyítják, hogy egy NEET-es fiatal számára három és fél-szer nagyobb a társadalmi kirekesztődés veszélye, mint egy NEM-NEET-es kortársáé (Eurofound, 2016b). A harmadik ábra azt mutatja be, hogy a fiatalok különböző csoportjainak mekkora a fenyegetettsége a társadalmi kirekesztődés lehetőségében.

3. ábra: A társadalmi kirekesztődés veszélye a magyar fiatalok körében, 15-29 éves korosztály (2013)

Forrás: Eurofound, 2016b. p. 38.

Az ábra szemléletesen mutatja be, hogy Magyarországon, a feltüntetett kategóriák szinte mindegyikében jelentősen magasabb a társadalmi kirekesztődés veszélye az Európai Unió átlagához képest. Az egyetlen kivétel, a fenti csoportosítás szerint, a NEM-NEET-es fiatalok közössége, akiket, feltételezhetően azért, mert van munkájuk, és/vagy az oktatásban, vagy valamely képzési rendszerben aktívak, jelentősen kisebb arányú veszély fenyegeti, hogy a magyar társadalom periferiájára kerülnek. Ebbe a csoportba tartozhatnak azok a 25 év alatti fiatalok is, akik egyre nagyobb számban vesznek részt a különböző közmunkaprogramokban.

Figyelemre méltó, hogy a NEET-es fiatalok visszailleszkedését támogató célzott programok előfeltétele, hogy a fiatal regisztráljon a lakóhelyéhez legközelebbi Foglalkoztatási Főosztálynál, mint álláskereső. Ugyanakkor, korábbi kutatásom a témában azt is bizonyította, hogy a szegedi NEET-es fiataloknak több mint a fele nem regisztrál, mint álláskereső a foglalkoztatási szervnél (Sánta 2016b). Ezt támasztja alá a Eurofound kutatása is (2016b), azt állítván, hogy 2013-ban a teljes magyar NEET populációnak csak 36,7%-a regisztrált, mint álláskereső a foglalkoztatási szerveknél, ami alatta marad az Európai Unió átlagnak. A regisztráltak között a rövid ideig (62,9%) és a tartósan munkanélküli NEET-es fiatalok (64,8%) aránya volt a legjelentősebb.

1.3 Közfoglalkoztatás és a NEET kapcsolata Magyarországon

A Központi Statisztikai Hivatal jelentése szerint 2015-ben a foglalkoztatottsági mutatókat a közfoglalkoztatásban dolgozók 52 ezer fővel emelték (A KSH jelenti, 2015). Ez azt jelentette, hogy a foglalkoztatottság növekedéséhez legjelentősebb mértékben a közfoglalkoztatásban dolgozók számának emelkedése járult hozzá.

Korábbi adatokat vizsgálva az is látszik, hogy a közfoglalkoztatásban a 25 év alatti fiatalok száma igen jelentős; 2014-ben 30,5 ezer fő volt, ami a teljes közfoglalkoztatottaknak mintegy a 17%-át tette ki. Továbbá a vizsgálatok azt is mutatják, hogy a fiatal közmunkások között nagyobb arányban vannak férfiak (19,2%), mint nők (14,4%), s közel a felének (49,2%) csak általános iskolai végzettsége van, vagy még ezzel sem rendelkezik (Sánta 2016c).

A közmunkaprogramokban dolgozó 25 év alatti fiatalok nagy aránya hívta fel a figyelmet arra a tendenciára, hogy Magyarországon egyre több család kényszerül arra, hogy gyermeküket a tankötelezettségi kor elérése után kivegyék az oktatásból és a helyi közmunkaprogramok felé irányítsák őket (G. Tóth 2015). Ez a kényszer pedig sok esetben anyagi természetű, főleg azokban, ahol a családok, ahol mindkét szülő valamilyen oknál fogva elvesztette munkalehetőségét. Vagyis a helyzet jelenleg úgy tűnik, főleg kistelepüléseken, hogy a közmunkaprogramok konkurenciájává váltak az iskolának, az oktatásnak (Sánta 2016c). Szociális területeken dolgozó szakemberekkel folytatott beszélgetéseim

során azt tapasztaltam, hogy Szeged környéki kistérségeken is hasonlóan súlyos a helyzet. Van olyan 1400 lakosú kistérség a megyeszékhelytől nem messze, ahol a populáció mintegy 10%-a már a közmunkaprogramokban dolgozik, s ezek között jelentős számban van olyan fiatal, aki a tankötelezettségi korát elérve azonnal közmunkásnak állt. Sőt, kifejezetten komoly lehetőségként tekintenek a közmunkára, s a szakemberek állítása szerint, ezek a fiatalok úgy vélik, hogy ez a munkalehetőség *mindig* elérhető lesz számukra.

Tehát a közmunkaprogramokban dolgozó fiatalok munkaerő-piaci résztvevők, s bár általános-ságban alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek, nagymértékben fenyegeti őket a *függővé válás* lehetősége (Csoba – Krémer 2011; Székely 2015), többnyire nem szakképzett munkát végeznek, de nem sorolhatóak a NEET-esek közé, hiszen nem munkanélküliek; ezzel is hozzájárulva a nagyon alacsony, 4,9%-os munkanélküliségi rátához (KSH, munkanélküliségi adat, 2016). Többségük számára a közfoglalkoztatás „munka(csapda)” képzettség nélkül (Csoba – Krémer 2011; Sánta 2016c).

Ugyanakkor, ha ez a tevékenységi forma valamilyen oknál fogva megszűnik, a fiataalt már komolyan veszélyezteti a NEET lét, s mint ahogyan fentebb már utaltam rá, minél idősebb a fiatal, annál elérhetetlenebbé válik a visszaintegrálódás lehetősége vagy az oktatásba, vagy az elsődleges munkaerő-piacra. Vagyis, úgy vélem, a közmunkaprogramokban való részvétel a 25 év alatti fiatalok számára egy különösen veszélyes csapda. Fiatalon bekerülve bizonyos jobb lehetőségekkel kecsegtet, sőt még a kortárs-csoport adta „biztonságot” is megteremtheti, s a „hasznos” elfoglaltság tudatában arra predesztinálja a fiataalt, hogy minél hosszabb ideig ebben a formában dolgozzon. Ha azonban, idővel ez a forma megszűnik, vagy már nem az adott fiatal a „kiválasztott”, sőt már nem is annyira fiatal, olyan NEET-essé válhat, akinek a re-integrációja vagy lehetetlen, vagy roppant nehézségekbe ütközik.

2.1 Szegedi NEET adatok

Egy korábbi kutatásomban már feltérképeztem a Szegeden élő NEET-es fiatalokra vonatkozó különböző adatokat (Sánta 2016b). Összevettem a Központi Statisztikai Hivatal 2011-es népszámlálási adataiból leszármaztatható szegedi NEET-es fiatalok számarányát és iskolai végzettségét az ugyan-

ebben az évben készült Foglalkoztatási Főosztály szegedi NEET-es fiatalokra vonatkozó adataival. A következő táblázat ennek a munkának az összesített adatait mutatja be, amely mintegy bevezetője lesz a további vizsgálataimnak.

1. táblázat: Összefoglaló táblázat a szegedi NEET populációról nemek szerinti bontásban a KSH és a Foglalkoztatási Főosztály adatai alapján (fő/%).

A mintavételek időpontja	Férfi	Nő	Összesen
2011. okt. (KSH)	1037	914	1951
2011. dec. (MK)	462	402	864
Nem regisztrált/ Fő	575	512	1087
Nem regisztrált/%	55.45%	56.02%	55.72%

Adatok forrása: KSH és CSMKFF rendelkezésemre bocsátott adatbázisából; saját szerkesztés³²

A táblázat szemléletesen ábrázolja, hogy a 2011-es népszámlálási adatok szerint Szegeden a NEET csoport nagysága 1951 főt tett ki. Ez nemek szerinti megoszlásban: 1037 fő volt férfi közöttük, míg a nők létszáma kevesebb volt, 914 főt tett ki. Ugyan ebben az évben a Foglalkoztatási Főosztálynál jelentősen kevesebb, mindösszesen 864 fő regisztrált, mint NEET-es. Itt a nemek szerinti megoszlás: 462 férfi és 402 nő.

A nemek szerinti bontás alapján ugyanaz a tendencia figyelhető meg a két intézmény adatainak összehasonlításánál, mint az egyes szervezetek adatainak részletesebb elemzésénél. Vagyis a férfi NEET-esek létszáma magasabb a női NEET-esekénél. Megfigyelhető ez annak ellenére, hogy mind a város teljes lakosságára, mind pedig a szegedi teljes 15-24 éves korosztályra az a jellemző, hogy a férfiak létszáma alacsonyabb, mint a nőké. A legfrissebb Eurofound, Magyarországra vonatkozó, kutatása (2016b) azonban már ellentmondani látszik a 2011-es szegedi adatoknak, hiszen ebben a munkában már azt állítják, hogy a hazai fiatal nők nagyobb arányban NEET-esek, mint a férfiak.

A két adatközlő általi NEET csoportra vonatkozó adatok összehasonlításából kiderül, hogy

³² A nem regisztrált/% a 2011. októberi KSH adatokhoz viszonyítva értendőek.

1087 olyan 15-24 éves korosztályba tartozó fiatal élt Szegeden 2011-ben, akik nem dolgoztak, és sem az oktatási, sem pedig a képzési rendszernek nem voltak tagjai, vagyis NEET-esek, de nem regisztráltak, mint álláskereső a Foglalkoztatási Főosztálynál. Ez azt jelenti, hogy az FF látóterébe 1087 NEET-es fiatal be sem került, róluk a számadatokon kívül gyakorlatilag nem tudunk semmit sem! Ez nemek szerinti bontásban 575 férfit és 512 nőt jelentett 2011-ben. Ennek alapvetően módszertani okai lehetnek, melyekre a következő egységben részletesebben is kitérek, valamint az is az okok közé sorolható, hogy számos olyan NEET-es fiatal élhet Szegeden, akik valamilyen oknál fogva nem regisztrálnak, mint álláskereső a foglalkoztatási szervnél. Ennek magyarázataira további kutatásoknak kell választ adniuk.

2.2 A Csongrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya adatainak elemzése

Az adatállományt a Csongrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya által rendelkezésemre bocsátott adatbázisból állítottam össze. A Főosztály fogalmi rendszerében a munkanélküli helyett az álláskereső megnevezést használja. A kritériumok között e munka szempontjából legfontosabb, hogy az FF csak azokat tekinti álláskeresőnek, akik vele, mint állami foglalkoztatási szervvel együttműködnek, és őket ez a foglalkoztatási szerv nyilván is tartja (NFSZ). Vagyis a Foglalkoztatási Főosztály azokat a NEET-eseket tartja számon, akik

vele, mint foglalkoztatási szervvel együttműködnek, és ők a Főosztálynál regisztráltak, mint álláskereső.

Ebből, és a fenti adatsorok összehasonlításából is következik, hogy a teljes szegedi NEET csoport aránya nagyobb a Foglalkoztatási Főosztály által regisztrált NEET csoport arányánál. Hiszen számos olyan fiatal élhet a városban, aki ugyan a NEET csoportba tartozik, de valamilyen oknál fogva nem regisztráltatja magát a hivatalos állami foglalkoztatási szervnél.

A Csongrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztályának adatai annak szegedi kirendeltségéről származnak. A statisztikai adatok az adott év decemberére vonatkoznak. Vizsgálatomban 2009 és 2014 közötti időszakban elemeztem a szegedi regisztrált NEET-es fiatalok nemek, valamint kor szerinti megoszlásait.

Egy fontos eltérésre szükséges felhívnom a figyelmet a Főosztály adataival kapcsolatban. A szervezet nem 15-24 éves korcsoportban adta meg az adatokat a NEET-re vonatkozóan, hanem 18 év és alatta, 19 év, valamint 20-24 éves alcsoportokban. A munkatársakkal folytatott beszélgetésem szerint a 18 év és alatta korcsoport megközelítőleg a 17-18 évesek alcsoportját rejtje magában. Tehát nem teljesen egzakt számadatokat tud prezentálni ez a kutatás, sőt csak a regisztrált szegedi NEET-eseket mutatja be, ugyanakkor a csoportbontások lehetőséget adnak tendenciák elemzésére.

A következő táblázat a regisztrált szegedi férfi NEET-esek korosztályok szerinti megoszlását mutatja be 2009 és 2014 közötti időszakban.

2. táblázat: Regisztrált szegedi férfi NEET-esek korosztályok szerinti megoszlása 2009 és 2014 között (fő)

Férfi	2009/Dec	2010/Dec	2011/Dec	2012/Dec	2013/Dec	2014/Dec
17-18	13	12	8	13	4	11
19	45	39	29	29	28	34
20-24	446	415	425	497	305	329
Összesen:	504	466	462	539	337	374

Adatok forrása: CSMKFF rendelkezésemre bocsátott adatbázisából; saját szerkesztés

Az adatok tanúsága szerint a szegedi férfi NEET-esek aránya 2009 és 2014 között folyamatos csökkenést mutat; ettől egyetlen év tért el, a 2012-es, amikor is a férfi NEET-esek létszáma nemcsak nőtt az előző évekhez képest, de egyben a legmagasabb arányt is mutatta a teljes vizsgált időszakban.

Korcsoportos megoszlásban látható, hogy a legfiatalabb korosztályban (17-18 évesek) vannak a legkevesebben, viszont egy igen jelentős növekedés figyelhető meg a legidősebb NEET-es korosztályon belül (20-24 évesek). Ez a szakadék még abban az esetben is nagyon jelentős, ha a két fiatalabb kor-

osztályt összeadom. A 2009 és 2014 közötti időszakban a 20 és 24 év közötti regisztrált NEET-es szegedi fiatal férfiak átlagosan mintegy kilencszer többen voltak, mint a 17-19 éves korosztályba tartozó szegedi NEET-es fiatal férfiak.

A harmadik táblázat a regisztrált szegedi női NEET-esek korosztályok szerinti megoszlását mutatja be a vizsgált időszakban.

3. táblázat: Regisztrált szegedi női NEET-esek korosztályok szerinti megoszlása 2009 és 2014 között (fő)

Nő	2009/Dec	2010/Dec	2011/Dec	2012/Dec	2013/Dec	2014/Dec
17-18	6	10	13	15	4	9
19	27	32	24	29	16	22
20-24	394	375	365	413	356	308
Összesen:	427	417	402	457	379	339

Adatok forrása: CSMKFF rendelkezésemre bocsátott adatbázisából; saját szerkesztés

Hasonlóan a férfi szegedi NEET-esek arányaihoz, a nők esetében is megfigyelhető egy csökkenési folyamat 2009 és 2014 között. Figyelemre méltó, hogy akárcsak a férfiaknál, a nők esetében is a 2012-es év produkál kiugró adatokat. Ebben az évben a Foglalkoztatási Főosztály adatbázisában szereplő regisztrált teljes szegedi női NEET-es populáció a legmagasabb (457 fő) összehasonlítva a többi év adataival. Azt, hogy valójában mi történhetett mind a NEET-es férfiak, mind pedig a nők körében, 2012-ben, azt további kutatásoknak kell kimutatnia.

A korcsoportok közötti bontásban szintén az a tendencia figyelhető meg, mint a férfiak esetében. A 20-24 éves korosztályba tartozó szegedi NEET-es nők aránya jelentősen magasabb, mint a fiatalabb korosztályba tartozóké. Hasonló módszertant követve, mint fentebb a férfiak esetében is, szintén megfigyelhető, hogy a két fiatalabb korosztályt ösz-

szefonva is arányuk jelentősen elmarad az idősebb korosztályétól. A vizsgált időszakban a 20-24 éves korosztályba tartozó regisztrált szegedi női NEET-esek átlagosan mintegy tizenegyszer többen voltak, mint az összevont fiatalabb korosztályba tartozó társaik. Ez az adat viszont azt mutatja, hogy bár a regisztrált NEET-es szegedi nők aránya a vizsgált időszakban összességében alacsonyabb, mint a férfiaké, de arányuk az idősebb korosztályban (20-24 évesek) jelentősebb növekedést mutat. S ez az adat már előre vetítheti, amennyiben ez országosan is megfigyelhető, a Eurofound (2016b) megállapításait a gender-váltás tekintetében.

S végül az utolsó táblázat 2009 és 2014 között a szegedi regisztrált NEET-es fiatalok korcsoportok szerinti megoszlását mutatja be a teljes populációra vetítve.

4. táblázat: Regisztrált szegedi NEET-esek korosztályok szerinti megoszlása 2009 és 2014 között (fő)

Férfi & Nő	2009/Dec	2010/Dec	2011/Dec	2012/Dec	2013/Dec	2014/Dec
17-18	19	22	21	28	8	20
19	72	71	53	58	44	56
20-24	840	790	790	910	664	637
Összesen	931	883	864	996	716	713

Adatok forrása: CSMKFF rendelkezésemre bocsátott adatbázisából; saját szerkesztés

A teljes regisztrált szegedi NEET-es populációt tekintve tehát megállapítható, hogy 2009 és 2014 között 218 fővel csökkent a fiatalok létszáma (23,42%). Ebben a csökkenési folyamatban azonban a 2012-es év kivételt képez, hiszen ebben az évben

nem csökkent a regisztrált szegedi NEET-es fiatalok létszáma, sőt 65 fővel összességében növekedett.

A korcsoportos bontások pedig korrelálnak az OECD adatsoraival (2015), vagyis a fiatalabb korosztályban (17-19 évesek) jelentősen kevesebb a

regisztrált szegedi NEET-es fiatal, mint az idősebb (20-24 éves) korosztályban. Ez jelentheti azt, hogy a 17 és 19 éves kor közötti fiatalok valamilyen oknál fogva még nem regisztráltak a szegedi munkaügyi szervnél, de jelentheti azt is, hogy e korosztályba tartozó fiatalok száma jelentősen kevesebb, mint az idősebb korosztályba tartozó társaiké. Ugyanakkor, a 20-24 éves korosztályba tartozó regisztrált szegedi NEET-es fiatalok száma jelentősen, a vizsgált időszak átlagát tekintve tízszeresen növekedett meg, ami egyrészt jelentheti a regisztrációs hajlandóság növekedését, vagy a számuk jelentős emelkedését. A fentebb már említett kutatások egyértelműen azt mutatják, hogy az idősebb korosztályban a NEET-es fiatalok létszáma kiugróan megnövekszik a fiatalabb korosztályhoz képest.

Továbbá a szegedi adatok részletesebb elemzése szintén alátámasztani látszik a legfrissebb kutatási eredményeket (Eurofound, 2016b), miszerint Magyarországon a női NEET-es fiatalok már veszélyeztetettebbek, mint az ugyanebbe a csoportba tartozó férfiak.

3. Összegzés

Ebben a munkában elsősorban azt vizsgáltam meg, hogy a Csongrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya adatbázisában lévő regisztrált NEET-es fiatalok korcsoportos megosztásai hogyan alakultak 2009 és 2014 közötti időszakban.

Az adatok tanúsága szerint a szegedi férfi NEET-esek aránya 2009 és 2014 között folyamatos csökkenést mutat; ettől egyetlen év tért el, a 2012-es, amikor is a férfi NEET-esek létszáma nemcsak nőtt az előző évekhez képest, de egyben a legmagasabb arányt is mutatta a teljes vizsgált időszakban.

Korcsoportos megosztásban látható, hogy a legfiatalabb korosztályban (17-18 évesek) vannak a legkevesebben, viszont egy igen jelentős növekedés figyelhető meg a legidősebb NEET-es korosztályon belül (20-24 évesek). Ez a szakadék még abban az esetben is nagyon jelentős, ha a két fiatalabb korosztályt összevonom. A 2009 és 2014 közötti időszakban a 20 és 24 év közötti regisztrált NEET-es szegedi fiatal férfiak átlagosan mintegy kilencszer többen voltak, mint a 17-19 éves korosztályba tartozó szegedi NEET-es fiatal férfiak.

Hasonlóan a szegedi férfi NEET-esek arányaihoz, a nők esetében is megfigyelhető egy csökke-

nési folyamat 2009 és 2014 között. Figyelemre méltó, hogy akárcsak a férfiaknál, a nők esetében is a 2012-es év produkál kiugró adatokat. Ebben az évben a Foglalkoztatási Főosztály adatbázisában szereplő regisztrált teljes szegedi női NEET-es populáció a legmagasabb (457 fő) összehasonlítva a többi év adataival.

A korcsoportok közötti bontásban szintén az a tendencia figyelhető meg, mint a férfiak esetében. A 20-24 éves korosztályba tartozó szegedi NEET-es nők aránya jelentősen magasabb, mint a fiatalabb korosztályba tartozóké. Hasonló módszertant követve, mint a férfiak esetében, szintén megfigyelhető, hogy a két fiatalabb korosztályt összevonva arányuk jelentősen elmarad az idősebb korosztályétól. A vizsgált időszakban a 20-24 éves korosztályba tartozó regisztrált szegedi női NEET-esek átlagosan mintegy tizenegyszer többen voltak, mint az összevont fiatalabb korosztályba tartozó társaik. Ez az adat viszont azt mutatja, hogy bár a regisztrált NEET-es szegedi nők aránya a vizsgált időszakban összességében alacsonyabb, mint a férfiaké, de arányuk az idősebb korosztályban (20-24 évesek) jelentősebb növekedést mutat. S ez már előre vetítheti, amennyiben országosan is megfigyelhető, a Eurofound (2016b) megállapításait a gender-váltás tekintetében.

A teljes regisztrált szegedi NEET-es populációt tekintve tehát megállapítható, hogy 2009 és 2014 között 218 fővel csökkent a fiatalok létszáma (23,42%). Ebben a csökkenési folyamatban azonban a 2012-es év kivételt képez, hiszen ebben az évben nem csökkent a regisztrált szegedi NEET-es fiatalok létszáma, sőt 65 fővel összességében növekedett.

A korcsoportos bontások pedig korrelálnak az OECD adataival (2015), vagyis a fiatalabb korosztályban (17-19 évesek) jelentősen kevesebb a regisztrált szegedi NEET-es fiatal, mint az idősebb (20-24 éves) korosztályban. Ez jelentheti azt, hogy a 17 és 19 éves kor közötti fiatalok valamilyen oknál fogva még nem regisztráltak a szegedi munkaügyi szervnél, de jelentheti azt is, hogy e korosztályba tartozó fiatalok száma jelentősen kevesebb, mint az idősebb korosztályba tartozó társaiké. Ugyanakkor, a 20-24 éves korosztályba tartozó regisztrált szegedi NEET-es fiatalok száma jelentősen, a vizsgált időszak átlagát tekintve tízszeresen növekedett meg, ami egyrészt jelentheti a regisztrációs hajlandóság növekedését, vagy a számuk jelentős emelkedését. Az eddigi kutatások egyértelműen azt mutatják,

hogy az idősebb korosztályban a NEET-es fiatalok létszáma kiugróan megnövekszik a fiatalabb korosztályhoz képest.

Továbbá a szegedi adatok részletesebb elemzése szintén alátámasztani látszik a legfrissebb kutatási eredményeket (Eurofound, 2016b), miszerint Magyarországon a női NEET-es fiatalok már veszélyeztetettebbek, mint az ugyanebbe a csoportba tartozó férfiak. Feltételezéseim szerint, ennek egyik oka lehet, hogy mind a teljes populációban, mind pedig a 15-24 éves populációban a nők aránya magasabb, mint a férfiaké, s ez a különbség realizálódik a NEET-es populáción belül is 2016-ra. Ebben az esetben kérdés lehet, mindez miért nem mutatkozott meg korábban is az adatokban? Ennek talán oka lehet az, hogy a fiatal nőknek volt egy úgynevezett „kimenekülési” lehetősége a NEET létből, és egyben egy rendszeresebb legális jövedelemszerzésre: a gyermekvállalás. Ezt elképzelhetően még támogatta is a hagyományos nemi sztereotípiák megléte (Czibere – Csoba 2011). A gyermekvállalási hajlandóság, úgy tűnik, a fiatalok körében jelentősen csökken (Székely 2013), s ez mostanra talán begyűrűződött a NEET-es nők körébe is. Legalábbis azokéba, akik regisztráltak a munkaügyi szerveknél. Ennek a feltételezésnek ellentmondani látszik a Eurofound kutatási adata (2016a-b), miszerint azoknak a NEET-es nőknek a köre növekedett jelentősebben, akik valamilyen családi kötelezettségnek tesznek eleget. A kérdés persze az: mit tekintünk családi kötelezettségnek? Valamely idősebb, vagy éppen fogyatékkal élő családtag ápolását? Vagy esetleg egy új „jövevény” gondozását? Vagy továbbra is tartják magukat a NEET-es fiatalok körében, illetve azok egyes csoportjain belül is a hagyományos nemi sztereotípiák, a gyermekvállaláshoz kapcsolódó, a munkaerőpiacon megjelenő, diszkriminatív eljárások? (Czibere – Csoba 2011) Természetesen felmerül a kérdés: NEET-es kategóriába sorolhatjuk-e azt a fiatal nőt, aki gyermeket vállalt, s éppen ezáltal állami juttatásokban részesül, és (talán átmenetileg) inaktív? Ezekre a kérdésekre a különböző NEET-es alcsoportokon belüli mélyebb és átfogóbb kutatások adhatják meg a válaszokat.

A Csongrád Megyei Kormányhivatal Foglalkoztatási Főosztálya adataiból kitűnik, hogy a szegedi regisztrált NEET-es fiatalok korosztályát nem az Európai Unió szerinti 15-24 éves korosztályban számolja, hanem összességében a 17-24 éves regisztrált NEET-es populációt adja meg. Továbbá a fenti elemzésemben az első korcsoport (17-19 évesek)

három évet ölel fel, míg az összehasonlításban szereplő idősebb (20-24 éves) korcsoport öt évet foglal magába. Tehát két év eltérés mindenképpen van az összehasonlított korcsoportok között.

Mindezeket, és a nemzetközi kutatásokat is figyelembe véve azonban úgy tűnik, minél hosszabb ideig NEET-es egy fiatal, annál nagyobb a veszélye, hogy NEET-es is marad (még ha később nem is ezzel az – akár diszkriminatívnek tekinthető – „címével” látjuk el), és ezzel együtt nő a társadalmi kirekesztődés kockázata. Vagyis, leegyszerűsítve ugyan, de valószínűsíthetően igaz: „Ha tovább maradsz, beleszagosz!”

Felhasznált szakirodalom

- Audit Commission 2010 *Against the odds. Re-engaging young people in education, employment or training*. Audit Commission Publishing Team, London.
- Barta N. – Csoba J. – Harmati K. – Hegyi L. 2016 „Útvesztő” Az iskolából lemorzsolódott 15-19 évesek mindennapjai. *Metszetek*, Vol. 5. No. 3:103-120.
- Chen, Yu-Wen 2009 *Once 'NEET', Always 'NEET'? Experiences of Employment and Unemployment of Youth Participating in a Job Training Program in Taiwan*. National Taiwan University. Elérhető: http://www.umdcipe.org/conferences/policy_exchanges/conf_papers/Papers/217.pdf [2016. 11. 20.]
- Coles, B. – Godfrey, Ch. – Keung, A. – Parott S. – Bradshaw, J. 2010 *Estimating the life-time cost of NEET: 16-18 year olds not in Education, Employment or Training*. Department of Social Policy and Social Work and Department of Health Sciences. The University of York.
- Csoba J. – Krémer B. 2011 A foglalkoztatás átalakulása In Csoba J. szerk. *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Szociotéka. Debrecen. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/11900/11933/11933.pdf> [2017. 02. 15]
- Czibere I. – Csoba J. 2011 A nők munkaerő-piaci hátrányai. In Csoba J. szerk. *Munkaerő-piaci változások, leszakadó társadalmi csoportok*. Szociotéka. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék.

- Department for Children, Schools and Families 2009 *Investing in Potential. Our Strategy to increase the proportion of 16-24 year olds in education, employment or training*. DCSF Publications. Nottingham.
- Dwyer, P. – Shaw, S. 2013 *An Introduction to Social Policy*. Sage Publications Ltd. London.
- Elder, S. 2015 *What does NEETs mean and why is the concept so easily misinterpreted?* International Labour Office. Elérhető: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/publication/wcms_343153.pdf [2016. 12. 18.]
- Eurofound 2016a *Exploring the diversity of NEETs*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. Elérhető: <http://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2016/labour-market-social-policies/exploring-the-diversity-of-neets> [2016. 12. 18.]
- Eurofound 2016b *Exploring the diversity of NEETs: Country profiles*. Publications Office of the European Union, Luxembourg. Elérhető: http://www.ilsol240re.com/pdf2010/Editrice/ILSOLE240RE/ILSOLE240RE/Online/_Oggetti_Embedded/Documenti/2016/07/14/giovani-lavoro-europa-dati.pdf [2016. 12. 18.]
- European Commission 2012 *EU Youth Report*. Publications Office of the European Union. Belgium.
- European Commission 2013 *Youth Unemployment*. Elérhető: www.ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/21_youth_unemployment.pdf [2016. 11. 20.]
- European Commission 2014 *Youth Unemployment*. Elérhető: http://www.ec.europa.eu/europe2020/pdf/22_youth_unemployment_02.pdf [2016. 11. 20.]
- Eurostat 2016 *Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status (NEET rates)*. Elérhető: <http://www.appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do#> [2016. 12. 16.]
- G. Tóth I. 2015 *A közmunka csapdája: jönnek a fiatalok, és már nem szabadulnak*. HVG.hu. Elérhető: http://hvg.hu/itthon/201550_abszurd_kozfoglalkoztatasi_fuggoseget_ozok [2015. 12. 13.]
- House of Commons. Children, Schools and Families Committee. 2010 *Young people not in education, employment or training*. Eighth Report of Session 2009–10. House of Commons. The Stationery Office Limited. London.
- Jancsák Cs. 2011 Az ifjúságkutatás nemzetközi tendenciái. In Bauer Béla – Szabó Andrea szerk. *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010*. Budapest, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI), 315-329.
- Jancsák Cs. 2013 *Ifjúsági korosztályok korszakváltásban*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Központi Statisztikai Hivatal 2015 *A KSH jelenti. Gazdaság és Társadalom. 2015. I–III. negyedév*. Budapest. Elérhető: <http://www.ksh.hu> [2016. 02. 04.]
- Központi Statisztikai Hivatal 2016 Fontosabb adatok. Munkanélküliség. Elérhető: <https://www.ksh.hu/> [2016. 12. 15.]
- Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat. *Foglalommagyarázat*. Elérhető: http://www.afsz.hu/foglalom_magyarazat [2015. 04. 09.]
- OECD 2015 *Youth not in employment, education or training (NEET)*. Elérhető: <https://data.oecd.org/youthinact/youth-not-in-education-or-employment-neet.htm> [2016. 12. 09.]
- OECD 2016a *Youth not in employment, education or training (NEET)*. Elérhető: <https://data.oecd.org/youthinac/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.htm> [2016. 12. 13.]
- OECD 2016b *Society at a Glance 2016: OECD Social Indicators*. OECD Publishing, Paris. Elérhető: <http://www.dx.doi.org/10.1787/9789264261488-en> [2016. 12. 16.]
- Rahman, Kh. M. 2007 *NEETs' Challenge to Japan: Causes and Remedies*. Elérhető: http://diptokyo.org/doc/JS18_rahman.pdf [2016. 12. 15.]
- Sánta T. 2016a *Youngsters Who Are Not in Employment, Education or Training (About the NEET in a Hungarian Perspective)*. *Belvedere Meridionale*, Vol. 28. No. 2:120-131.
- Sánta T. 2016b *NEET-Kutatás – Szegedre vonatkozó statisztikai adatok tükrében*. In Jancsák Cs. – Krémer A. szerk. *Kisvárosi fiatalok, kisebbségek, új sebezhetőségek*. Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ. Szeged, *Belvedere Meridionale*, 111-146.

- Sánta T. 2016c Fialat köz munkások egyik lehetséges jövőképe(?) – avagy a magyar JWT. *Metszetek*. Vol. 5. No. 3:121-130.
- Sisson, P. – Jones, K. 2012 *Lost in transition? The changing labour market and young people not in employment, education or training*. The Work Foundation. Part of Lancaster University. London,
- Sloman, M. 2014 *A Black Paper on NEETs and Apprenticeship*. Elérhető: <http://www.trainingjournal.com> [2016. 11. 06.]
- Social Exclusion Unit 1999 *Bridging the Gap: New Opportunities for 16-18 Year Olds Not in Education, Employment or Training*. Elérhető: <http://webcitation.org/61D9JIx7d> [2016. 11. 10.]
- Spielhofer, Th. – Benton, T. – Evans, K. – Featherstone, G. – Golden, S. – Nelson, J. – Smith, P. 2009 *Increasing Participation: Understanding Young People who do not Participate in Education or Training at 16 and 17*. Department for Children, Schools and Families. National Foundation for Educational Research. DCSF Publications, Nottingham. Elérhető: <http://www.dera.ioe.ac.uk/11328/1/DCSF-RR072.pdf> [2015. 05. 30.]
- Székely L. 2015 *Az alapvető jogok biztosának Jelentése az AJB-1895/2015. számú ügyben*. Elérhető: https://www.ajbh.hu/documents/10180/1957691/Jelent%C3%A9s+a+JNSZ+megyei+munka%C3%BCgyi+szervezet+vizsg%C3%A1lat%C3%A1r%C3%B3l+1895_2015/933dc3fe-c572-476a-ae8c-c0e80682d7d3?version=1.0 [2016. 02. 03]

„MEGTALÁLT GYERMEKKOR”
A cserkész- és úttörőmozgalom értékei

Absztrakt

Volt idő, amikor a gyermekeknek nem is volt mai értelemben vett gyermekkoruk – már amennyiben egyáltalán beszélhetünk modern gyermekkor-értelmezésről. De mire a társadalmak elegendően felnőtté - és elegendően gazdaggá - váltak ahhoz, hogy gyermekeiknek lehessen gyermekkoruk, ez a gyermekkor eltűnt – talán akkor, amikor a gyermekek önálló fogyasztókká váltak, talán amikor, amikor a média új családtagként jelent meg az életünkben. Legalábbis ezt állítják Neil Postman nyomán sokan. Igaz-e ez, és egyáltalán: hogyan értendő? És, ha igaz, mi a teendő?

Mit tegyünk, hogy koravén, a virtuális térben bolyongó gyermekeink, akiknek a pink pony-tól a mobiltelefonig „mindenük” megvan (már, persze, akinek), csak éppen gyerekkoruk nincs, visszakapassák azt?

A szerző úgy véli – és példákkal illusztrálja –, hogy a gyermek- és serdülőkori mozgalmak fontos szerepet játszhatnak a még meglévő gyermekkor-törzsek megőrzésében, és a már elvesztettek visszaszerzésében, újraépítésében. Vákolja e mozgalmak genesisét, és rámutat arra, hogy értékeikben, módszereikben, pedagógiai céljaikban inkább rokonai, mintsem vetélytársai vagy éppen ellenfelei egymásnak, hiszen mindegyik a közösséget kínálja az őt választóknak.

Abstract

„Childhood rediscovered” – the values of scout and pioneer movements

There was a time, when children did not have childhood as we understand the term today – if a present-day interpretation of childhood exists at all. By the time societies had become adult enough – and wealthy enough – that their children may have had childhood, this childhood disappeared. Maybe when children turned into independent customers, maybe when the media appeared as a new member of the family. At least according to Neil Postman and his followers. Is it true, and how to interpret it at all? If it is true, what is to be done?

What is to be done, for our precocious children wandering around in the virtual space, who have “everything” from pink pony to mobile phone (not everyone of course), but no childhood, to get it back? The author thinks – and illustrates it with examples – that the children’s and adolescents’ movements can play an important part to save the childhood-fragments, that still exist, and to get back and reconstruct the lost ones. He outlines the genesis of these movements and points out that they are relatives to each other rather than rivals or opponents in their methods, values and pedagogical aims, because all of them offer the notion of community to the ones that choose them.

Legyen gyermekkor!

Hétköznapi beszélgetéseinkben és a médiában egyaránt otthonosan használjuk a „gyermekkor” kifejezést, miközben nem is gondolunk arra, hogy ez a szó talán nem is mindig létezett, vagy esetleg nem azt jelentette, mint ma, sőt, esetleg ma sem ugyanazt jelenti mindenhol és mindenki számára. Anélkül, hogy részletesen elemeznénk a fogalom történeti változását (Pukánszky 2001), megállapíthatjuk, hogy a „gyermekkor” – legalábbis, mint vizsgálat tárgya – először a 17–18. században jelent meg. E cikkben azt az értelmezést fogadjuk el, mely szerint a gyermekkor „társadalmi képződmény, amely az emberi élet korai éveinek értelmezéséhez kínál keretet. A gyermekkor nem a biológiai éretlenséget jelenti, nem természetes és általános állapota az emberi csoportoknak, hanem az egyes társadalmak speciális és strukturális összetevője” (Szabolcs 2003:1). A fentiekből adódóan a gyermekkor kultúrafüggő, történelmi koronként, földrajzi helyenként és társadalmi csoportonként változó. Sőt, egyes vélemények szerint régebbi korokban a mai szóhasználatlaltal gyermeknek nevezett emberpalántáknak nem is volt gyermekkoruk. „Ha a gyermekek megérték a 7 éves kort, elkezdtek őket számításba venni, de mint kisméretű felnőtteket. Ezzel gyermekkoruk már véget is ért” – írja Barbara Tuchman a 14. századról (Tuchman 1987; idézi Postman 1992:150), Neil Postman szerint pedig „... ha a «gyermekek» szót úgy kezdjük értelmezni, mint a 7-17 éves korúak olyan sajátos társadalmi

osztályát, amely speciális ápolást és védelmet igényel, s akiről úgy vélekedünk, hogy minőségileg különböznek a felnőttektől, akkor kijelenthetjük, hogy a «gyermek» mint olyan kevesebb, mint négyszáz évig létezett. Sőt, ha az Észak-Amerikában használatos «gyermek» kifejezést annak teljes értelmében vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy a gyermekkor itt nem több, mint százötven éves képződmény” (Postman 1992:148).

Persze, gondolhatjuk szélsőségesnek, vagy legalábbis túlzónak ezeket a véleményeket, hiszen gyermekjátékokat pl. már a bronzkorból is tart számon a régészet, és számos ókori forrás tudósít a gyermekek neveléséről, játékaikról, iskoláztatásáról. Nyilván vitatható, hogy ezek az argumentumok mennyiben bizonyító erejűek a gyermeki lét és a par excellence gyermekkor vonatkozásában, mindazonáltal a régebbi korokban a gyermekkor meglétét tagadó, vagy annak terjedelmét radikálisan szűkítő álláspontok legalábbis ellentmondások, hiszen a jelenkor gyermek-, ill. gyermekkor-képének attribútumait kéri számon elődeinken – nyilván sikertelenül. Azt azonban bizvást állíthatjuk, hogy az emberiség története során nem mindig beszélhetünk mai értelemben vett gyermekorról. Már csak gazdasági okok miatt sem, hiszen a 18–19. századot megelőző korok növekedésmentes társadalmai³³ még megközelítőleg sem tudták azt az – anyagi, egészségügyi, jóléti, kulturális – ellátást biztosítani a gyermekek számára, mint az elmúlt két évszázad, és különösen korunk fejlett országai. Részben ebből is, részben a korábbi korok közgondolkodásából következik, hogy szóba sem került a gyermek különleges védelemben való részesítése, önálló személyiségként való számításba vétele, megkülönböztetett jogi státusa (Duday 2014; Kóhalmi 2013). A gyermek évszázadokon keresztül kicsiny, fiatal felnőttnek számított.

A 18. és különösen a 19. században a higiéniai viszonyok javulásával csökkent a gyermekhalandóság, ezzel párhuzamosan rohamosan nőtt a gyermeklétszám. Az ezzel együtt jelentkező vagy felerősödő jelenségek (gyermekmunka, gyermekbűnözés, árvaházak) óhatatlanul ráirányították a figyelmet a korosztályra. Megszületett a gyermekkor, mint orvosi, jogi, szociológiai kategória, mint – Szabolcs Éva szóhasználatával – „társadalmi képződmény”. A modern gyermekkor-konstrukciók ez idő tájt kialakuló, meghatározó elemei:

1. Megváltozott a gyermekek jogi státusza, amely korábban lényegében a felnőttekével azonos volt. Magyarországon a Csemegi-kódex 1878-ban így fogalmazott: „A ki a bűntett vagy vétség elkövetésekor életkorának tizenkettedik évét meg nem haladta: bűnvád alá nem vonható”, ill. „A ki akkor, midőn a bűntettet vagy vétséget elkövette, életkorának 12-ik évét már túlhaladta, de tizenhatodik évét még be nem töltötte, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírt, azon cselekményekért büntetés alá nem vehető”.³⁴

2. Az ipari forradalom idején bekövetkezett, már említett népességgrobbanás és a terület jogi szabályozatlansága nagyszerű profitnövelő lehetőséget kínált a gyáripar számára: az olcsó gyermekmunkát. A gyakran tíz éven aluli gyermekek katasztrofális körülmények között való foglalkoztatása ellen azonban egyre többen emelték fel szavukat. A kezdeti civil erőfeszítéseket előbb bátortalan, majd egyre erőteljesebb jogalkotói és -alkalmazói lépések követték. Angliában először egy 1833-as, a textilüzemekre vonatkozó törvény korlátozta a 11-18 éves korú „munkások” munkaidejét napi 12 órára, a 9-11 évesekét 8 órára, a 9 év alatti gyerek foglalkoztatását pedig megtiltotta. 1844-ben már valamennyi üzemre kiterjedő hatályú törvényt fogadtak el, amely a 8-13 éves korú gyerekek munkaidejét 6 és fél órában szabta meg. Magyarországon a gyári gyermekmunkában az 1884. évi 17. törvénycikk értelmében 10 év alatti gyerekek egyáltalán nem dolgozhatnak, 10-12 év között pedig csak akkor, ha a munka mellett az iskolát is tudja látogatni. A 12-14 éves munkásgyerekek munkaidejét napi 8 órára korlátozta a törvény, a 14-16 évesek esetében a felső határ 10 óra (Pukánszky 2001). Mindennek fontos következménye, hogy „A mezőgazdaságból való elkerüléssel és valamivel később az ipari gyermekmunka megtiltásával a gyermek megszűnik egyértelműen gazdasági tőke lenni” (Riesmann 1973:67).

3. Kialakult és rohamos fejlődésnek indult a gyermekgyógyászat. Európában először 1764-ben Svédországban adtak ki gyermekgyógyászati tankönyvet, az első önálló gyermekkórház Párizsban létesítették 1802-ben. A Pesti Szegény Gyermek-kórház 1839-ben alapította meg *Schoepf-Mérei Agoston*, a magyar gyermekgyógyászat úttörője (Maródi 2013).

33 Thomas Piketty számításai szerint 0 és 1700 között a kibocsátás (GDP) egy főre eső éves növekedése 0%, 1700 és 2102 között évi 0,8% (Piketty 2015:86).

34 1878. évi V. törvénycikk „a magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről” (az ún. Csemegi-kódex) 83-84.§

4. A modern gyermekkor-konstrukciók lényeges eleme a kisgyermekkor ellátás, amelynek intézményes kialakulása kicsit későbbre, a 20. század elejére tehető. Méltán került a hungarikumok listájára a Magyar Védőnői Szolgálat, mint nemzetközileg is egyedülálló, tradicionális ellátási rendszer. „A védőnők fő célkitűzése – a Védőnői Szolgálat alapításától fogva³⁵ – az általuk gondozott családok, különösen a nők, csecsemők, gyermekek, fiatalok egészségének védelme, megőrzése, fejlesztése” (Alliquander 2014).

5. Modern gyermekkor-értelmezésünk integráns eleme, hogy a gyermek „iskolába jár”. (Az iskola célja, feladata, jellege, időtartama körül természetesen parázs viták dúlnak, de alig van szakember, aki kétségbe vonná, hogy a gyermeknek iskolarendszerű képzésben kell részt vennie). Ez azonban csak a 19. századi népiskolai reformokat követően vált magától értetődővé.³⁶

A gyermekkor elvesztése

E rendkívüli horderejű változások alapozták meg azt a meggyőződést, hogy az Ellen Key svéd író első ízben 1900-ban svédül, majd 1909-ben angolul kiadott, rövid idő alatt világszerte ismertté vált művének címében fogalt jóslat valóra válik, és a 20. század valóban a gyermek évszázada lesz (Key 1976). És valóban: a 20. század „fölfedezte” gyermekeit, és kezdett egyre inkább megkülönböztetett jelentőséget tulajdonítani a gyermekkornak. Ezt az évezredek alatt kialakult gyermekort azonban már születése pillanatában súlyos veszélyek fenyegették.

A „gyermek évszázadának” első felében két, minden addiginál pusztítóbb háború söpört végig a világon, s bár azóta sikerült elkerülni az újabb világégést, az utóbbi hét évtizednek nem volt egyetlen pillanat sem, amelyben a földkerekség valamely pontján ne pusztított volna fegyveres konfliktus, gyakran gyerekkatonák részvételével, sebesült, meg-

nyomorított, földönfutóvá tett gyermekeket, árvákat hagyva maga után.

A felsorolt vívmányok, változások is csak lassan, tendenciájukban, és földrajzilag nagyon egyenetlen eloszlásban érvényesültek. A következő néhány adat szomorú illusztrációja ennek az állításnak (Unicef 2016):³⁷

– 2015-ben a világon 5,9 millió ötévesnél fiatalabb gyermek halt meg, közülük 2,9 millió a szub-szaharai Afrikában, 1,9 millió Dél-Ázsiában (Unicef 2016:109).

– A 2009-2014-es évek átlagában a 15-25 éves fiatalok között 93% volt az írni-olvasni tudó³⁸ férfiak és 89% a nők aránya, de ez az arány a legkevesbé fejlett 49 országban csak 77%, ill. 69%. Az alapfokú tanulmányaikat megkezdő gyerekek közül azok aránya, akik elérik az alapfokú iskola utolsó évfolyamát, világszerte is mindössze 75%, de a legkevesbé fejlett 49 országban csak 54% (Unicef 2016:137).

– Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában ma sem ritka a gyermekmunka, a legkevesbé fejlett 49 ország átlagában az 5-14 éves gyermekek 24%-a dolgozik, sokan közül családfenntartóként, és ha márkás divatcikket vásárolunk, akkor komoly esély van arra, hogy ezt valamelyik világcég gyerekmunkával állítja elő olyan országokban, ahol a törvény ezt nem tiltja, vagy könnyen kijátszható (Unicef 2016:153).

Vagyis a helyzet korántsem rózsás. Mégis, akármilyen sokkolóak ezek az adatok, nem szabad megfedkezniük arról, hogy az elmúlt évtizedekben hatalmasat léptünk előre. 1946-ban létrejött az UNICEF, az ENSZ gyermekszervezete, amelynek kétségtelenül sikeres tevékenységét 1965-ben Nobel-békedíjjal ismerték el. 1989. november 20-án az ENSZ Közgyűlése elfogadta a gyermekek jogairól szóló egyezményt (amelyet a magyar országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdetett ki). Szervezetek és egyezmények sora jött létre a gyermekek érdekében és védelmében. A gyermekek szempontjából is történelmi jelentőségűnek nevezhetők az ENSZ égisze alatt 2000-ben lezajlott Millenniumi Csúcstalálkozó nyomán elfogadott, a 2015-ig terjedő időszakra vonatkozóan megfogalmazott Millenniumi Fejlesztési Célok (Millennium Development Goals, MDG). Ban Ki-moon ENSZ főtitkár az MDG eredményeit elemző 2015-ös

37 Unicef 2016:109, 137, 153.

38 „Írni-olvasni tudó”: aki képes mindennapi gyakorlatában rövid, egyszerű mondatokat elolvasni és leírni is, megértve azokat.

35 1915. Országos Stefánia Szövetség, 1927. Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat.

36 Poroszország: Preußischen Regulative für das Volksschul-, Präparanden- und Seminarwesen, 1854. (Stiehlschen Regulative); Magyarország: az Eötvös József-féle 1868. évi XXXVIII. törvénycikk (a népiskolai közoktatás tárgyában); Nagy-Britannia Forster Elementary Educational Act, 1870; Franciaország: Guizot-törvény, 1833 – ez még nem szabályozta a tankötelezettséget, és Jules Ferry-törvény, 1881–1882.

jelentés előszavában ezt írta: „A Millenniumi Fejlesztési Célok mögötti világméretű megmozdulás a történelem legsikeresebb szegénységellenes mozgalmát hozta létre. ... Az Millenniumi Fejlesztési Célok segítettek kiemelni több mint egy milliárd embert az extrém szegénységből, támadást intézni az éhség ellen, lehetővé tenni, hogy több lány járhasson iskolába, mint bármikor azelőtt és megvédeni a bolygónkat” (UN 2015). Néhány – mérsékelt optimizmusra okot adó adat:

- Annak ellenére, hogy a népesség a fejlődő országokban nőtt, az öt éves kor alatti halálozások száma a világon az 1990-es 12,7 millióról csökkent a 2015-ös 5,9 millióra (UN 2015).

- A 15-24 éves korú fiatalok körében az írnivalasni tudók aránya 1990 és 2015 között 83%-ról 91%-ra nőtt, miközben az alapfokú iskolába beiskolázott gyerekek közül az azt el nem végzők száma az 1990-es 103,9 millióról 2015-re 56,7 millióra csökkent, ezen belül a fejlődő országokban ugyan ezen időszakban 100,6 millióról 53,6 millióra (UN 2015).

- 2004 és 2008 között a dolgozó 5-14 éves gyerekek száma a világon 170 millióról 153 millióra, számarányuk 14,1%-ról 12,6%-ra csökkent (Brown 2012).

Miközben az ezt célzó programoknak és szervezeteknek köszönhetően, bár lassan, de kitarátóan szűkül az olló a fejlődő és a fejlett országok gyermekeinek életkörülményeit és -lehetőségeit illetően, ez utóbbiak (Unicef terminológia szerint 39 ország, közöttük Magyarország is) gyermekeit nem a magas gyermekhalandóság vagy az egészséges ivóvíz hiánya, hanem egészen más veszélyek fenyegetik. Az évszázadok során kialakult, jelentős anyagi és szellemi ráfordításokkal megkonstruált gyermekkor ugyanis már régen nem az, aminek tervezték-álmodták, sőt, az is kérdéses, hogy a fejlett országok gyermekeinek első életszakasza gyermekkor-e egyáltalán. Egyre csökken ugyanis a távolság a gyermekek és a felnőttek világa között, a gyermeki lét elszigeteltnek és védettnek elgondolt kozmosza már régen nem elszigetelt és nem is védett. „A megkülönböztetett bánásmód elsoványodását tükrözi – egyben gyakorlati megvalósítását is nehezíti vagy lehetetlenné teszi –, hogy a felnőttek és a gyerekek életmódja, az általuk használt terek, életük idősíkjai összeolvadóban vannak” (Vajda 2009:5).

Gyermekeink a gyermekkor kialakulásának kezdete óta fogyasztókká, s mint ilyenek, tervezők, gyártók és kereskedők „céltablájává” váltak, akik mind azon fáradoztak, hogy minél több terméket

(rágógumit, gyerekzsoba-bútort, mobil telefont, villogó dinoszauruszt, partikelléket...) gyártsanak és sózzanak rá a népes, „könnyen megdolgozható” és tetemes vásárlóerőt képviselő új vevőcsoport. Igaz, e vásárlóerő egyelőre még a szülőkön keresztül jelenik meg, ők viszont „tágra nyitják pénztárcájukat”, mert:

- ezzel demonstrálják a környezet (a „társadalom”) vélt vagy valós elvárásainak való megfelelésüket,

- nincs türelmük a gyermek nyafogását hallgatni,

- maguk is lelkes fogyasztók,

- esetenként (és egyre gyakrabban) ezzel az anyagi ráfordítással kárpótolják magukat és gyermekeiket a mindinkább kiüresedő szülő-gyermek kapcsolatért.

Fontos tényező lehet továbbá, hogy a szülők – „pénzt, paripát, fegyvert” (és időt, kapcsolati tőkét) nem kímélve – gyermekükön keresztül remélik valóra váltani saját, meg nem valósult álmaikat, így jelennek meg a szülői „szeretet” koravén áldozatai baba-szépségszerepeken, gyermek-divatbemutatók sztárjaiként, tini-modelleként és tehetségkutató vetélkedőnek álcázott show műsorok színpadain.

Ezekben az esetekben a felnőttek nem, hogy nem szűrik, hanem éppen, hogy közvetítik gyermekeik felé a nemkívánatos társadalmi hatásokat (is), mintegy illusztrálva Vajda Zsuzsanna megállapítását: „A gyermekek helyzetében bekövetkezett, talán legnagyobb jelentőségű változás, hogy korábban társadalmi integrációjuk közvetett volt: szüleik és a nevelésben-oktatásban részt vevő más felnőttek ellenőrizték és kanalizálták a társadalmi hatásokat. Ma a felnőtteknek ez a szűrő funkciója visszaszorult: a tömegmédiá lehetővé tette, hogy a gyerekekhez eljussanak a 'szüretlen' üzenetek” (Vajda 2009:8).

A(z) elektronikus) média hatását egyébként nem lehet túlbecsülni. Neil Postman ugyan még csak a televíziót ostromozta elkeseredetten nagy hatású esszéjében, de azóta a televízió mellé (sőt elé) kétségtelenül felzárkózott az Internet, ezen belül is mindenekelőtt a közösségi alkalmazások. Postman azt állítja, hogy „... a tévzés két ponton is eltörli a határt a gyermek- és felnőttkor között. Egyfelől nem igényel sajátos instrukciókat formanyelvének megértéséhez, másfelől pedig nem tesz különbséget közönsége között. A televízió tehát mindenkivel ugyanazt az információt közli egyidejűleg, korra, nemre, tanultságra, korábbi tapasztalatokra való tekintet nélkül” (Postman 1992:155). Ez a differenci-

átlatlanság a gyermeki és felnőtt lét összecsúszásához vezet. „A gyermekek ideája magában hordozza a jövő képét, hiszen ők a ma élő üzenetei, melyeket egy olyan korba küldünk, amit mi már nem láthatunk meg. De a televízió nem képes a jövőtudat közvetítésére, s pontosan ezért, a múltéra sem. Ez egy jelenközpontú médium, egy fénysebes médium, s emiatt mindent, ami a tévében történik, úgy tapasztalunk, mint ami most történik. A tévé nyelvtanának nincs a múlt- és jövőideje. A jelent erősíti csak fel minden mértéken felül, és az azonnali kielégülés gyerekes vágyát életmóddá alakítja. Így azzal, amit Christopher Lasch a 'nárcizmus kultúrájának' nevez, oda jutunk, hogy nincs se jövő, se gyerek, viszont mindenkinek az életkora valahol húsz és harminc körül rögzül” (Postman 1992:155).

Bár a gyermekkor eltűnése már keletkezésének pillanataiban megkezdődött, a folyamat az elmúlt fél évszázadban felerősödött. Pukánszky – Otto Hansmannra hivatkozva – ezt az időszakot két szakzra bontja (Pukánszky 2001):

A változó gyermekkorban (kb. 1960-tól) a gyerek már a konzum-, szabadidő- és szórakoztatóipar céltablája. Gyökeres változások zajlanak le a hagyományos életmódban (időbeosztás, lakóterek, étkezési szokások stb.).

Az elveszett gyermekkor (kb. 1980-tól): a gyermekkor eltűnik, a család összeomlik, a tömegkommunikációs eszközök radikálisan átformálják a hagyományos értelemben vett gyermekkort.

Gyermek – gyermekkor – gyermekszervezet

Vajon lehetséges e „hamvába holt”, elveszett, talán sosem volt gyermekkor újrakonstruálása? Mit tegyünk, hogy koravén, a virtuális térben bolyongó gyermekeink, akiknek a „pink pony”-tól a mobiltelefonig „mindenük” megvan (már, persze, akinek), csak éppen gyerekkoruk nincs, visszakaphassák azt?

A továbbiakban egy, az elmúlt évszázadban bevált lehetőséget mutatok be. Meggyőződéssel állítom, hogy a már tárgyalt értelemben elveszett gyermekkor – legalább részben – újrakonstruálható a gyermekszervezetekben. Természetesen nem ez az egyetlen lehetőség, és a még oly kedvező tapasztalatokat is adaptálni kell a 21. század viszonyaihoz és gyermekeihez. Mindenekelőtt azonban érdemes egy kicsit visszatekinteni, hogy megértsük, melyek voltak azok a közös módszerek és értékek, amelyek miatt e mozgalmak és szervezetek népszerűvé váltak, és amelyek ma is vonzóvá tehetik őket.

Az ipari forradalommal együtt járó nagy népességrobbanás ráirányította a figyelmet a korosztályra. A 19. század közepétől kezdve először „erkölcsnevelítő”, illetve karitatív célú mozgalmak szerveződtek. Az 1844-ben Londonban George Williams által alapított YMCA (Young Men's Christian Association – Fiatalok Keresztény Egyesülete) a keresztény szellemiségű közösség élményét és lehetőségeit kínálta tagjainak. Ezzel csaknem egy időben Torinóban egy fiatal pap, Giovanni Melchiorre Bosco Ochienna, ismertebb nevén Don Bosco (Bosco Szent János) szegény sorsú gyerekeket gyűjtött maga köré, akiknek segítségére és nevelésére tette fel az életét. 1842-ben 20, négy évvel később már 400 fiúval foglalkozott. Szakmára tanította őket, az árváknak szállást adott, együtt énekelt és játszott velük. Neveltjei közül többen vele maradtak, hogy segítség munkáját, és maguk is alapító tagjai lettek a céljai megvalósítására 1859-ben létrehozott Szalézi Szent Ferenc Társaságnak. Mind a YMCA, mind a Szalézi Társaság világszerte ma is sikeresen működő szervezet.

A 19. században a vidékről a városokba irányuló egyre ijesztőbb méretű migráció, az ennek következtében az – elsősorban – gyermekeket és fiatalokat sújtó kiszolgáltatottság, nyomor, munkanélküliség, bűnözés és kilátástalanság mind-mind erőteljes válaszokat sürgettek. A század első felében e feladatok jelentős része az egyházakra és a civil társadalomra hárult. A YMCA és a szaléziak sikere egyebek között abban rejlik, hogy hamar felismerték a kor súlyos problémáját, és releváns megoldást találtak rá. Probléma-érzékenységet jelzi, hogy az őket követő gyermek- és ifjúsági mozgalmak megszületésére csak több mint fél évszázad múltán, a 19–20. század fordulóján került sor. Az egyre szekularizálódó világban azonban ezek a mozgalmak már új szervező elveket és módszereket kerestek. Bár továbbra is fontos szerepet szántak a keresztény hitnek, e csoportokban már nem ez volt az alapvető összekötő kapocs.

Az Egyesült Államokban az előző századfordulót követően elsőként a „4-H” mozgalom indult útjára. (4-H: Head, Heart, Hand, Health – Fej, Szív, Kezek, Egészség, a négy szó egyúttal szimbolikus jelentést is hordoz: Head: irányítás, gondolkodás; Heart: kapcsolat, gondoskodás; Hand: adakozás, munka; Health: létezés, élet.) A 4-H az iskolarendszerű képzéshez sok szállal kapcsolódó, mindazonáltal önkéntes alapon szerveződő, a természeti és társadalmi környezet erőforrásait tudatosan hasznosító, kreatív személyiség kialakítását célzó moz-

galom volt – pontosabban azzá nőtte ki magát. Ma a 4-H az Egyesült Államok legnagyobb taglétszámú gyermek- és ifjúsági szervezete (hatmillió fiatal, akiknek 86%-a 14 éven aluli, 540.000 önkéntes, 3.500 alkalmazott), és 4-H klubok működnek a Föld közel 50 országában.

Nagyjából ugyanekkor, ugyancsak az Egyesült Államokban alapította Ernest Thompson Seton az Erdei Indiánok mozgalmát (League of Woodcraft Indians), illetve néhány évvel később Daniel Carter Beard a Dániel Boone fiainak társaságát (Society of Sons of Daniel Boone). Az előbbi a „Vissza a természethez!” jelszavát és az Egyesült Államokban a 19–20. század fordulóján kibontakozó egészségkultuszt sajátos indián romantikával és „törzsi” közösségsszerveződéssel ötvözte, míg Daniel Boone fiainál (későbbi nevükön Boy Pioneers) mindezek mellett meghatározó jelentőségűvé vált a nemzeti múlt, mindenekelőtt a Vadnyugat úttörőinek rajongó tisztelete. E hősök (Daniel Boone, Simon Kenton, Kit Carson, James Audubon, Johnny Appleseed „Almaültető”, David Crockett, George Catlin) az alapító Beard által fontosnak tartott értékek széles spektrumát képviselték: bátrak, talpraesettek, edzettek, kezdeményezők voltak. Néhány év múlva Beard és Seton erőiket, tapasztalataikat (és szervezeteiket) egyesítve közösen alakították meg az Amerikai Cserkészfiúk mozgalmát.

A cserkészlet szellemi atyja, Robert Baden-Powell (akit a cserkész társadalom mind a mai napig csak „BiPi”-nek nevez) egy konkrét – az adott esetben katonai – helyzetben szerzett tapasztalatainak pedagógiai általánosításából jutott el a cserkészlet megalapításának gondolatához. Az általa megszervezett és kiképzett serdülő fiúk bátorsága, találmányossága jelentősen hozzájárult az angolok mafekingi győzelméhez a második búr háborúban. Másrészt azonban a cserkészlet létrehozásában tagadhatatlanul fontos szerepet játszott BiPi és Seton 1906-os találkozása, és utóbbi „Nyírfakéreg tekercs” című műve, amelyet ekkor adott át a mafekingi hősnek. E találkozást követően, 1907-ben szervezte meg Baden-Powell kísérleti tábort a Brownsea Island-en, majd ennek tapasztalatait is beleépítette az első ízben 1908-ban megjelent Scouting for Boys (Cserkészlet fiúknak) c. alapvető művében.³⁹

Bi-Pi markáns társadalmi célokat fogalmazott meg: „A fiú nevelése során kifejlesztjük az egyént, mind szellemét, mind teljesítőképességét, hogy jó játékosként játsszék az állampolgárok nemzeti csapatában” (Baden-Powell 1992:90). A cserkészlet töretlen

népszerűségét jelzi, hogy ma a világ több mint 160 országában működik cserkész szövetség, amelyeknek összesen mintegy 30 millió tagja van.

Ugyancsak a technikai „civilizáció-elidegenítő hatására” reflektált a múlt század utolsó éveiben útjára induló ifjúsági mozgalom, a Vándormadarak (Wandervogel), amelyben egyúttal kicsit romantikus, kicsit avantgarde, kicsit anarchista hevülettel megjelent az önálló ifjúsági kultúra megteremtésének igénye is.

A Vándormadár mozgalom egyik fontos eredménye volt a lányok aktivizálódása: a „gyengébbik” nem képviselői nem csak, hogy részt vettek a legnehezebb túrákon is, hanem egy idő múlva önálló leánycsapatok alakultak. A mozgalom elsősorban német nyelvterületen terjedt el, de figyelemre méltó magyar kortárs követője a Gábor Ignác által 1909-ben létrehozott Vándordíák Egyesület.

A Vándormadár mozgalom túlságosan szuverén és liberális volt a nemzetiszocialisták számára, ezért a harmincas években a mozgalmat betiltották, szervezeteit pedig a Hitlerjugend-be olvasztották be. A múlt század második felében megújult a mozgalom, ma néhány száz, esetleg néhány ezer tagjuk van. Mindazonáltal a Vándormadár mozgalom pedagógiai, szociológiai jelentősége messze túlmutat létszámán és földrajzi elterjedtségén. A neveléstörténész szerint:

„... számos olyan maradandó pedagógiai eredményt hozott, amely később nem csupán a reformpedagógia különböző irányzataiban, hanem az egész európai nevelés további alakulásában is éreztette hatását. A túrázó fiatal egyszerű, természetközeli életmódja, lemondása a civilizáció nyújtotta kényelemtől, az új, szokatlan ruhádivat, amely képviselőjét egyaránt elválasztotta a gyermektől és a felnőttől is, a népdal, népzene, néptánc, a régi színjátékok felelevenítése, a különböző nemű ifjúság érintkezésének természetessége mind-mind az ifjúsági mozgalom maradandó nevelési értékeinek sorába tartozik.

...

Ez a mozgalom az első lépésnek tekinthető azon az úton, amelynek eredményeként megjelent egyrészt a modern társadalmak jellegzetes életkori csoportja és ezzel összefüggésben a 'tizenéves' vagy 'tinédzser' fogalma, másrészt az ezzel összefüggő, társadalmilag is elfogadott ifjúsági kultúra jellegzetes viselkedésformáival és fogyasztási szokásaival” (Pukánszky – Németh 1996:08).

Az 1922-ben alakult, kifejezetten politikai háttérű, a nemzetközi szocialista-szociáldemokrata

³⁹ Baden-Powell 1992.

mozgalomhoz vállaltan kötődő Nemzetközi Sólyom Mozgalom (International Falcon Movement – Socialist Educational International; IFM-SEI) ma a világ 39 országában van jelen. 2013-ban elfogadott Alapszabályuk szerint „Az IFM-SEI egy nemzetközi nevelési és politikai mozgalom, ... az univerzális tolerancia, egyenlőség és barátság elve alapján való nevelésre törekszik...” (IFM-SEI 2013:3).

A Magyar Tanácsköztársaság idején megalakult néhány úttörőcsapatból eltekintve (amelyek valójában inkább szocialista cserkészcsapatok voltak) az úttörőmozgalom gyökereit az 1920-as évek Szovjet-Oroszországában kell keresnünk. A túlnyomórészt cserkész előzményekkel rendelkező, a polgárháború idején valóban önkéntes alapon szociális és karitatív célra szerveződő gyermekcsoportokat tömörítő mozgalom csakhamar tekintélyes méretű, az iskolához ezer szállal kötődő, erősen központosított, bürokratikus szervezetté „fejlődött”. Az 1945–46-ban demokratikus alapokon (újja)szerveződő magyar úttörőmozgalom is hamarosan átvette a „szovjet modellt”, s bár az 1960-as, még inkább a hetvenes években fokozatosan modernizálódott, és a rendszerváltás után egy korszerű, demokratikus szervezetté alakult,⁴⁰ a „pártállami szervezet” bélyegét nem sikerült levetkőznie, és – részben politikai támadások következtében – lassan visszaszorult, eljelentéktelenedett.⁴¹

Az alternatívát kínáló szervezetek és mozgalmak azonban nem tudták betölteni az így keletkezett űrt, többségük mára megszűnt, vagy forráshiánnyal küszködve éppen csak vegetál, vagy éppen már csak virtuálisan létezik (4H, Zöld Szív, Gyermekbarátok). Néhány száz, esetleg egy-két ezer fős tagságával említést érdemel a hagyományörzés és romantika sajátos elegyéből táplálkozó (értékeiben és módszereiben Daniel Boone fiaira emlékeztető) Magyarország Felfedezői Szövetség. Mindenképpen érdemes odafigyelni néhány aktív egyházi gyermek- (és/vagy ifjúsági) szervezetre (pl. a szaléziakra), valamint külön ki kell emelni a cserkészetet, amely ugyan aligha felelt meg a rendszerváltás körüli túlfűtött várakozásoknak, de 10.000 körüli taglétszámaival kétségkívül az egyik legjelentősebb magyar gyermek- és serdülőkorai szervezet. Kérdéses azonban, hogy taglétszáma és tevékenységének színvonala tartható-e a jelenleg milliár-

dos – jelentős részben állami – támogatás radikális csökkenése esetén.

Mindazonáltal – az óvatos tartózkodás mellett is – a mai magyar felnőtt társadalom egy nem elhanyagolható szegmensében jól érzékelhető egy gyermekszervezetek léte, működése iránti – részben persze nosztalgikus – igény. Egy vizsgálat szerint e felnőttek túlnyomó többsége akkor tartana egy gyermekszervezetet „arra alkalmasnak”, hogy gyermeke annak tagja legyen, ha az „politikailag semleges, rendszeres tevékenységet folytat, közösségi és természetbarát”. Bár kisebb arányban, de még mindig jelentős többséggel jelölték meg a „demokratikus, játékos, öntevékenységre épülő és sokoldalú” attribútumokat (Révész 2016:98).

Természetes, hogy e mozgalmak, szervezetek módszereiben, tevékenységrendszerében sok közös vonás van, hiszen tagságuk is jórészt hasonló korú gyerekek, fiatalok közül verbuválódik. Ezen túlmenően azonban céljaik és értékeik között is sok a közös. Vegyük most sorra ezeket a közös értékeket:

- A közösségszervezésben, a közösségi tevékenységben meghatározó az együttműködési készség, az empátia és a szolidaritás.

- A „Vissza a természethez!” markáns válasz a technikai civilizáció egészség- és személyiségromboló hatásaira. Ezzel szorosan összefüggő értékpreferenciát jelent az egészségkultusz, a rekreáció és a sport előtérbe helyezése.

- A szuverén személyiség fontos jellemzői a kreativitás, találékonyság és talpraesettség.

- Szinte mindegyik szervezet értékei között meghatározó jelentőségű az önkéntesség, a társadalmi szerepvállalás, a közügyek iránti felelősségérzet.

Aligha kétséges, hogy ezek az értékek ma is relevánsak, egy gyermek-, serdülő (de akár ifjúsági) szervezet számára a 21. században is vállalhatók. Más kérdés, hogy helytől és (társadalmi és politikai) körülményektől függően milyen mértékben mozgósító erejük. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a mozgósító erő ma már a tartalmi kérdésekkel legalább azonos mértékben függ a marketingtől, amiben e szervezetek lehetőségeit a szűkös források nyilván erősen korlátozzák.

A következő rövid történeteket illusztrációnak szánom az elmondottakhoz. A megközelítés nyilván egyoldalú, hiszen úttörővezetőként nekem erről a szervezetről van személyes tapasztalatom, de a példázat partikularitásából természetesen bontható ki az általános. (Hasonló történeteket természetesen bármely gyermekszervezet vezetői tudnának mesélni).

40 Ld. Egyezmény a Magyar Úttörők Szövetségéről, Úttörők a barátságos harmadik évezredért (a szerző tulajdonában).

41 Ennek okairól bővebben lásd Rácz 2016; Trencsényi 2016.

a) A nyolcvanas években egy Budapest környéki falu úttörőcsapatának vezetője voltam. Az általános iskolát elvégző (tehát az akkori úttörő korosztályból kinövő), de az úttörőcsapatban magukat jól érző – többnyire középiskolás, de gyakran idősebb – fiatalok alkották a csapat „ifiközösségét”. Az ifik a rendezvények szervezésében és lebonyolításában segédkeztek, de esetenként komoly vezetői feladatot is kaptak. Néhányan közülük a közeli Monorra, többségük Budapestre járt középiskolába, később főiskolára, egyetemre. Gyakran előfordult, hogy a péntek esti összejövetelekre elhívták középiskolai osztálytársukat, barátjukat. Így keveredett közénk B.L., aki annyira jól érezte magát ebben a közegben, hogy az ifiközösség aktív tagjává, a gyerekek között népszerű vezetővé vált. Volt olyan nyári táborunk, ahol a már korábban megalakult gyermekcsoportok választották meg vezetőiket, akik közül kétségkívül B.L. volt a „legkelendőbb”: öt 28 Túró Rudi ígéretével nyerte meg törzsfőnökének a csoport.

B.L. szülei is egyre gyakrabban keresték fel a falut, ahol azután üdülőteltet vásároltak, amelyre kisebb nyaralót építettek. S bár ezt később eladták, és B.L. is kinőtt az úttörőcsapatból, családot is alapított, amikor 2015 nyarán – három évtized múltán – újra találkoztunk egy Balaton-parti üdülőhelyen, ahol a – még mindig működő – úttörőcsapatunk akkor táborozott, olyan lelkesedéssel kapcsolódott be a záró táborújról előkészítésébe, mintha soha, egy percre sem váltunk volna el. (Sőt, heves szóváltásban vette védelmébe a „tűzön víz” megoldást egy ott nyaraló házaspárral szemben, akik nem ismerték ezt a megoldást, és a nádat féltették – egyébként alaptalanul).

b) A kilencvenes évek közepén telefonon kerestek az Úttörőszövetség országos központjából. Egy budapesti cserkészcsapat számháborúhoz keres ellenfelet, vállaljuk-e a megmérettetést? (A számháború volt csapatunk egyik kedvelt játéka – ma is az –, ezt sokan tudták rólunk.) Természetesen vállaltuk. Kapcsolatfelvétel, dimbes-dombos falunk biztonnal alkalmasabb a számháborúra, mint a nagyvárosi kőrengeteg, szeretettel látjuk őket, szívesen jönnek.

A megbeszélrt időpontban megérkezett a mintegy húsz fős cserkészcsapat. A mieink sem voltak sokkal többen. A Cipódomb bozótosa kiválóan alkalmas volt a számháborúra, a terület kijelölése és a szabályok pontosítása után kezdődhetett a csata!

Mint kiderült, cserkészvendégeink még kezdők, inkább tapasztalatszerzés volt a céljuk. Hát szerezték, főlányes győzelmet arattunk. A visszavágón is.

Közben összebarátkoztunk a vendégekkel, a kimerítő harc utáni bográcsozáshoz pedig a cserkészek tüze gyulladt meg hamarabb. A bográcsok gyorsan ürültek, a paprikás krumpli utáni körjátékban már teljesen összekeveredtek vendégek és vendéglátók, cserkészek és úttörők.

c) Cs. Á. Még csak óvodás volt, de az unokatestvére már elsős, és készült a kisdobos avatásra. Sőt: a bátyja és a fiú unokatestvére már teljesítették a „Dózsa-próbát”, őket úttörőnek fogják avatni május végén. Csak ő nem lehet kisdobos, mert még kicsi... Édesanyja hívott fel, hogy a kislány nagyon el van keseredve, zokog, mint a záporosó, nem lehetne-e valamit tenni.

A bonyolult ügy megvitatására összeült a csapatvezetőség. Végül is az avathatóságnak nincs korhatára, sőt, egyszer – húsz vagy harminc évvel ezelőtt – már volt is hasonló eset. Az egyetlen feltétel az írástudás, mivel saját kezűleg le kell írni, hogy „Kisdobos szeretnék lenni”, és alá is kell írni. Ha ez megtörténik, ő is avatható.

Á. két nap múlva hozta a jelentkezést, így nem volt akadály, hogy május 24-én őt is felavassuk.

d) A „vándortáborozás” a magyar úttörőmozgalom egyik sikertörténete volt. A hetvenes-nyolcvanas években mi is hátizsákkal jártuk végig a Zemplént, Balaton-felvidéket, a Vértest, Gerecsét, a Karancs-Medves vidékét. Ha az elmúlt évtizedekben összetalálkoztak egykori vándortáborozók, vége-hossza nem volt az egykori élmények felelevenítésének. Mígnem néhány évvel ezelőtt egyikük meg nem kérdezte: Miért ne lehetne most is vándortábor szervezni?

Valóban: miért ne? Azóta rövidített nosztalgia-vándortáborokat szervezek az egykori táborozóknak. Ők már nem gyerekek, a legidősebb a 60-hoz közelít. Hozzák a férjüket, feleségüket, gyerekeiket, azok barátait, barátnőit. Az elmúlt években jártunk a Zemplénben, az Őrségben, a Mecsekben, az Aggteleki-karszton, vízitúrán a Felső-Tiszában. Idén a Balaton-felvidékre készülünk...

A figyelmes olvasónak nem kerülhetett el a figyelmét, hogy az első két történet 25-30 évre tekint vissza, és az utolsó is a régmúlt szép emlékeiből táplálkozik. Ettől persze a gyermekszervezeteknek ma is lehetne vonzerejük, de tárgyilagosan el kell ismerni, hogy az irántuk mutatkozó kereslet erősen csökken. Annak, hogy a magyarországi gyermekszervezetek jelenleg korántsem olyan sikeresek, hogy az „új gyermekkor” letéteményeseiként lehetne apostrofálni őket, számos – szervezetenként is változó – oka van.

1. Valószínű, hogy a gyermek- és serdülőkorai szervezeteknek nem sikerült megfelelő sebességgel és mértékben reagálni a társadalmi változásokra, mindenekelőtt az elektronikus média mindent elsöprő hatására, az információs forradalomra, a web2-es alkalmazásokra (közösségi média), az „Y” és „Z” generáció sajátos adottságaira és igényeire, a virtuális közösségek kialakulására, lehetőségeire.

2. Természetesen egy gyermekszervezet – még ha deklaráltan és ténylegesen politikamentes tevékenységet folytat is – nem légüres térben működik. Az azonban közéleti kultúra és elegancia kérdése, hogy a politikai ágensek – mondjuk, az egyébként magától értetődő költségvetési támogatás ellenében – elvárják-e a szervilizmust, a többé-kevésbé burkolt részvételt, netán politikai eszmék aktív képviselését egy gyermekszervezettől, amely alapértelmezés szerint nem lehet(ne) a napi hatalmi küzdelmek szereplője. Úgy tűnik, Magyarországon e politikai kultúra és elegancia kialakulása még várat magára. Ennek egyenes folyományaként a gyermek- és serdülőkorai szervezetek amúgy sem bőséges forrásairól az arra rendelték igen gyakran politikai megfontolások alapján döntenek, és csak elvétve a Nagy László-i „adjon úgyis, ha nem kérem” szellemében, ami sok esetben szinte leküzdhetetlen – lelkiismereti vagy anyagi – nehézséget jelent az adott szervezet számára.

3. Egyes vélemények szerint a 21. században nincs szükség a tagsági viszonyon alapuló, elköteleződést igénylő szervezetekre, helyüket a szolgáltató típusú szervezetek veszik át. Mihályi László így fogalmazott a „Magyar gyermek- és serdülőkorai szervezetek a rendszerváltás idején” c. konferencián: „Tehát a szervezetünk mára gyakorlatilag szolgáltatóvá vált. Igaza lett annak az úttörő gyereknek, akit 1988-ban az Úttörővezető című újság kipellengezett. Az volt a mondókája a gyereknek, hogy 'Befizettem a tagdíjat, tessék nekem szolgálatni!' És erre egy egész országos szervezet fölállt, hogy 'Hogy képzeled ezt ez a gyerek? Hát ő nem azért fizette ki a tagdíjat, hogy neki szolgáltassanak, örüljön, hogy tag lehet'. Én úgy gondolom, hogy ennek az 1988-as kislánynak nagyon-nagyon igaza volt, és ma nekünk ezt sikerült megvalósítanunk. Ha nem fizetem be a tagdíjat, de elmegyek a programokra, nekem akkor is tessék szolgálatni, és mi szolgáltunk is. Például az elmúlt év folyamán több mint 200.000 fiatal és gyermek fordult meg a rendezvényeinken. Ezek nem a mi tagjaink! Ők azok, akiknek valamilyen szolgáltatást vesznek igénybe: vagy egy elsősegély-tanfolyamon vettek részt, vagy egy

népegészségügyi programban eljöttek a szülőkkel egy egészségnapra, vagy voltak egy ifúsági vagy egy gyermekfesztiválon, ahol odajöttek hozzánk, kitöltöttek egy totót, gyakorolhatták az elsősegélynyújtást, elvégeztek egy tanfolyamot, részt vettek egy érdekesítő szexuális felvilágosító vagy párkapcsolati előadáson, amit orvostanhallgatók tartottak. Tehát akik végzik ezt, ők kerültek mára az egyesületnek a tagságába, de akiknek szolgáltatunk, ők csak részt vesznek, ők kapnak valamit, amit – bízunk benne, hogy – tudnak hasznosítani”. (A magam részéről inkább a személyes elköteleződésen alapuló szervezeti forma mellett vagyok, de elfogadom a Mihályi által preferált szervezet létjogosultságát is).

4. Számos – gazdasági, szociológiai, pedagógiai – érv szól a kisebb, helyi szervezetek és kezdeményezések mellett. A jelenlegi gazdasági-jogi szabályozás azonban egyértelműen a nagyokat támogatja, és a közgondolkodás, a felnőtt „fogyasztó” is (tehát az, aki a gyerek választását alapvetően befolyásolja) a nagy, országos (sőt, láttuk, nemzetközi) szervezetekhez és programokhoz „szokott”. A sokezer fős rendezvénynek – legyen az gyermeknap, koncert vagy futóverseny – eleve nagyobb a „tömegvonzása”, mint az amatőr bábelőadásnak vagy helyi kézműves szakkörnek, és a tehetős szponzorok is azokat a szervezeteket és rendezvényeket támogatják, amelyek kapcsán, amelyeken nagyobb közönség előtt jelenhetnek meg, illetve amelyek kapcsán nagyobb számok jelenhetnek meg a vállalati társadalmi felelősségvállalás programjukról szóló beszámolójukban. Ilyen körülmények között a kicsik csak ritkán tudnak életképesek maradni.

Hogyan? Tovább!

Mi hát a teendő?

Mindenekelőtt radikálisan növelni kell a meglévő gyermekszervezetek rugalmasságát, adaptivitását. Nem odázható el a generációváltás a vezetők körében (ez a folyamat több szervezetnél már megkezdődött): új, fiatal és jól képzett önkéntesek bevonására van szükség, és – nagy szervezetek esetében – nem csak az országos vezetés szintjén. Világosan kell látni, hogy a gyermekszervezetek sikere – sokkal inkább, mint más szerveződések esetében – a vezetők rátermettségén, felkészültségén, elkötelezettségén múlik. Nagy szükség van továbbá olyan szakemberekre, akik nem a meglévő gyermekszervezeteken belül, hanem közművelődési intézményekben, vagy akár gazdálkodó szervezeteknél hoz-

nak létre és működtetnek gyermekközösségeket. Mindehhez a gyermekszervezetek belső vezetőképzése csak részmegoldást jelenthet. A legtöbb egyetemünkön és főiskolánkon felsőfokú szakképzés formájában elvégezhető ifjúságsegítő szak képzési tartalmát bővíteni kell a gyermek- és serdülő korosztály irányában, egyúttal színvonalát is legalább BA szintre kell emelni, mert a képzés jelenlegi célja „olyan szociális és ifjúsági szakemberek képzése, akik szakirányú felsőfokú végzettségű szakemberek irányítása mellett részfeladatok vállalására képesek” (Vajda 2009:2). Hasznos lenne, ha a gyermekszervezet-vezetői ismereteket – legalább fakultatív kurzus keretében – a téma iránt érdeklődő pedagógusjelöltek is elsajátíthatnák.

Tudomásul kell venni a korosztályok „összeszűsűsítését”. („A gyerekek mind fiatalabb korukban váltanak «felnőtt» életmódra az élet számos területén, egyre gyakrabban szereznek olyan tapasztalatokat, amelyeket a korábbi évtizedekben a szakemberek és a közfelfogás egy bizonyos életkor alatt nem tartott elfogadhatónak” – Vajda 2009:3). A legtöbb szervezet már lépett is, hiszen tagságuk egyaránt verbuválódik a gyermek-, serdülő és ifjúsági korosztályból. További – a tagság korosztályi összetételén túlmutató – feladat olyan programszerkezet kialakítása, amelyben kicsi és nagy egyaránt megtalálja a neki megfelelőt.

Rendszeresen visszatérő probléma a forráshiány. Bár ennek teljes megoldása sohasem lehetséges, hiszen az igények mindig meghaladják a lehetőségeket, megfelelő politikai akarat esetén jelentős segítséget lehetne nyújtani a gyermek- és serdülőkorú szervezeteknek. (Azért kifejezetten ezeknek, mert ezek forrásteremtési lehetőségei erősen korlátozottak). Egy normatív – tehát nem pályázati! – forrás nem haladná meg a költségvetés lehetőségeit, miközben biztosan tervezhető működési feltételeket teremtené. Természetesen bármi is lenne e normatív állami támogatás alapja (taglétszám, tagdíj bevétel, egy százalékos bevétel, stb.), annak hitelessége, relevanciája nyilvánvalóan heves vitákat generálna, mint ahogy történt ez már korábban is. Megfelelő politikai akarat és hozzárendelt költségvetési forrás esetén azonban komoly esély lenne mindent érdekelt számára elfogadható kompromisszumra. (Ennél sokkal lényegesebb, elvi kérdés, hogy „civilnek” tekinthető-e egyáltalán az a szervezet, amely állami forrásból tartja fenn magát. Ez a belső konfliktus legalább részben oldható lenne oly módon, hogy a jogalkotó a forrásteremtést célzó jogszabály preambulumában deklarálja, hogy e normatív támogatás

feltétele kizárólag a szervezet céljainak megfelelő, törvényes működés).

A szervezetek vezetőinek meg kell érteni azt is, hogy egyetlen, akármilyen jól működő szervezet sem lehet sikeres, ha üzenete, hívó szava nem jut el a gyerekekhez és a szülőkhöz, vagy nem lépi át a célcsoport ingerküszöbét. A gyermekszervezet is „el kell adni”, amihez hatékony marketingre van szükség, és ehhez megfelelő szakembereket és forrásokat kell találni.

Látható, hogy legalább annyi a kérdés és kétely, mint a biztos válasz, és jó néhány kritikus problémát (a szervezetek mérete, a virtuális közösségek, stb.) éppen csak, hogy érintettünk. Mindazonáltal jól látható, hogy az akadályok nem leküzdhetetlenek, és a gyermekszervezetek ma is „gyermekkort”: közösséget, önállóságot és segítő kezét, megértő barátokat, kalandot, játékot és vidámságot kínálnak. És nem csak a ma létező „nagyok”, hanem a remélhetőleg a nem túl távoli jövőben – hozzáértő és elkötelezett felnőtt közreműködésével – megalakulók is, amelyek lehetnek kicsik, lokálisak vagy – horribile dictu! – akár virtuálisak, de amelyek a 21. században is képesek erre.

Felhasznált szakirodalom

- Alliquander Anna dr. 2014 *Anya- és csecsemővédelem. Védőnői hálózat*. (2016.12.12-i letöltés) SE Népegészségtani Intézet, on-line http://semmelweis.hu/nepegeszsegtan/files/2015/11/12_1_anya_gyermek_ifjusag-pdf.pdf
- Baden-Powell, Robert 1992 *A cserkészvezető. Vezérfonal a cserkész neveléséhez*. Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége, Budapest.
- Baden-Powel, Robert 1994 *Cserkészlet fiúknak. Kézikönyv a jó állampolgár neveléséhez az erdőjárás révén*. Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége, Budapest.
- Beard, Daniel Carter 1909 *The Boy Pioneers. Sons of Daniel Boone*. Charles Scribner's Sons, New York.
- Brown, Gordon 2012 *Child Labour & Educational Disadvantage – Breaking the Link, Building Opportunity*. The Office of Gordon and Sarah Brown Limited, London.

- Duday Gábor 2014 A büntethetőségi korhatár alapkérdései. (2016.12.31-i letöltés, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar) On-line Digitális Tankönyvtár http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop422b/2010-0006_ajk_1_kotet_03_duday_gabor/03_duday_gabor_6_6.html
- IFM-SEI 2013 *Constitution*. Manchester.
- Key, Ellen 1976 *A gyermek évszázada*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kőhalmi László 2013 A büntethetőségi korhatár kérdése. *Jogelméleti Szemle*, 1:82-95. (2016.12.31-i letöltés) on-line http://jesz.ajk.elte.hu/2013_1.pdf
- Maródi László 2013 szerk. *Gyermekgyógyászat: egyetemi tankönyv*. Medicina, Budapest. (2016.12.31-i letöltés), on-line http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_524_Gyermekgyogyaszat/ch02.html#id535602
- Piketty, Thomas 2015 *A tőke a 21. században*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Postman, Neil 1992 The Disappearance of Childhood. In Postman, Neil *Conscientious Objections: Stirring Up Trouble About Language, Technology and Education*. Vintage Books, New York, 147-161.
- Postman, Neil 1994 *The Disappearance of Childhood*. Vintage Books, New York.
- Pukánszky Béla 2001 *A gyermekkor története*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest (2016.12.12-i letöltés), on-line: http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Bevezets_a_gyermekkor_trtnetbe/index.html
- Pukánszky Béla – Németh András 1996 *Neveléstörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest (2017.01.08-i letöltés), on-line <http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>
- Rácz Péter 2016 Gyermekek a harmadik évezredben. In Révész György szerk. *Előre!? Magyar Pedagógiai Társaság*, Budapest, 61-67.
- Révész György szerk. 2010 *Magyar gyermek- és serdülőkorai szervezetek a rendszerváltás idején*. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Révész György 2016 Gyermekszervezetek: tapasztalatok és vélemények. In Révész György szerk. *Előre!? Magyar Pedagógiai Társaság*, Budapest, 90-99.
- Riesmann, David 1973 *A magányos tömeg*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Seton, Ernest Thompson 1907 *The Birch-bark Roll of the Woodcraft Indians*. Doubleday, Page & Company, New York.
- Szabolcs Éva 2003 Gyermekkortörténet: Új elméleti megfontolások. In Pukánszky Béla szerk. *Két évszázad gyermekei: a tizenkilencedik-huszedik század gyermekkorának története*. Eötvös J. Könyvkiadó, Budapest, 9-18. (2016.12.12-i letöltés) on-line http://www.pukanszky.hu/eloadasok/PTE_DI_A%20gyermekkor%20eszmertortenete/2003_Ket%20evszazad%20gyermekei/DOC/1.doc
- Trencsényi László 2016 „vidd hírül vándor...” Az utóvéd utolsó jelentése a Termopülé-i szorosból. In Révész György szerk. *Előre!? Magyar Pedagógiai Társaság*, Budapest, 83-89.
- Tuchman, Barbara W. 1987 *A távoli tükrör: A szerencsétlen XIV. század*. Európa, Budapest.
- UN 2015 *The Millennium Development Goals Report 2015*, United Nations.
- Unicef 2016 *The State of The World's Children 2016: A fair chance for every child*. United Nations Children's Fund (Unicef).
- Vajda Zsuzsanna 2009 Siettetett gyerekek. *Iskolakultúra*, 9:3-14. On-line: <http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2009/2009-9.pdf> (Letöltés dátuma: 2017.01.02.).

AZ IFJÚSÁGÜGYI GONDOLKODÁS DISZCIPLINÁRIS ELŐTÖRTÉNETE

Absztrakt

Az ifjúságügy ma már az európai társadalomtudományi gondolkodás szerves része, ahol az ifjúságkutatás hozza felszínre a fiatalokkal kapcsolatos jelenségvilágot, amit az ifjúságpolitika fordít feladatokká és az ifjúsági munka épít be a mindennapi ifjúsági tevékenységbe (ún. mágikus háromszög modell – Milmeister – Williamson 2006; Williamson 2002, 2007; Chisholm et al 2011). Az ifjúságügyi gondolat lassan, de Magyarországon is táptalajra lel. Nem volt azonban ez mindig így, a fiatalokkal való foglalkozás főképp a rendszerváltás előtt nem állt össze önálló diskurzusná, hanem „anyadisziplinái” képezték diszciplináris melegágyát. Ennek alapján az alábbi munka az ifjúságügyet közvetlenül „szegélyező” diszciplinák (neveléstudomány, szociális munka, közművelődés-kultúra, politikatudomány, szociológia – Nagy 2016b) történeti tükrében igyekszik az ifjúságügy magyarországi gyökereit a kezdetektől a rendszerváltásig áttekinteni, a történelmi cezúrákat alapul véve. Tesszük ezt azon állítás igazolásaképp, hogy az ifjúságügy nem értelmezhető sem kizárólag neveléstudományi-szociális munka értelemben, sem pusztán a szociológiai vagy a politológiai térben (hiszen az ifjúságügy egyik fundamentális tétele épp az, hogy a fiatal „egy és oszthatatlan”, nem bontható fel diszciplinákra).

Kulcsszavak: ifjúságügy, szociológia, politológia, neveléstudomány, szociális munka-tudomány, kultúratudomány.

Abstract

The youth in the recent days is an important part of the European social scientific thinking, in which the youth studies reveal the phenomenal world that is connected to the youth itself. The phenomenal world is formed into tasks by the youth field, and it is built into the everyday activities of the youth by the youth work (with the so-called modell of The Magic Triangle – Milmeister – Williamson 2006; Williamson 2002, 2007; Chisholm et al 2011). Hungary slowly forms into a breeding ground for the thought of the youth. Although, this was not always the case; Before the political transition, the handling of the youth did not

form an independent discourse; It's mother disciplines formed the disciplinary hotbed. According to the previously mentioned information this work will review, with great emphasis to the history of the disciplines which borders the youth (education science, social work, community culture, political science, sociology – Nagy 2016b), the roots of the hungarian youth from the beginning to the political transition, with historical caesures as it's base. This work is carried out to show that the youth cannot be interpreted only in the context of the education science and social work, nor only in the context of political science (because one of the youths fundamental point is that a youngster is indivisible, it cannot be divided into multiple disciplines).

Keywords: youth affairs, sociology, politology, pedagogy, social work-sciences, cultural sciences.

„A mai fiatalság velejéig romlott, gonosz, istentelen és lusta. Sohasem lesz olyan, amilyennek az ifjúságnak lennie kell, és képtelen lesz kultúránk megőrzésére”.⁴³

Az eltelt, világháborúkat átívelő, viharos évszázadról aligha állíthatjuk, hogy a „gyermek évszázada”, az ifjúság virágkora lett volna. Drámai változások, pusztító háborúk, megdermedt társadalmi viszonyok tépázták ezt az időszakot, amelyben mintha nem jutott volna elégséges erő és figyelem a korszak fiataljaira. Még akkor sem, hogy éppen ezeknek az eseményeknek a fiatalok voltak a legfőbb hordozói, meghatározó „kivitelezői”, elkövetői és áldozatai egyben. A korszak fiataljai ugyanis – akár akarták szülei megszületésüket, akár nem – ahogy „belenőttek” a felnőtt világukba, rögtön egy sor kényszervizony közé keveredtek és azonmód részt kellett venniük a frissen birtokba vett fiatal felnőtt koruk különféle eseményeiben. Nagyon nem lehetett kibújni alóla senkinek, és szinte minden a bőrükre ment, vagy azonosultak, vagy éppen szembehelyezkedtek a történésekkel. A korszak fiataljai háborúk terheit cipelhették, társadalmi rendszereket rengettek meg. Belesodródta a különféle – általuk gyakran nem igazán értett, de így még inkább – visszafordíthatatlan helyzetekbe, és aztán sorsukat így végletesen meghatározta a korszak. Eközben sose

42 Külön köszönet Szabó Andrásnak.

43 Egy babiloni agyagtáblán áll ez a szöveg, amelyet 3000 évesre becsülnek (Watzlawick et al 1990:63).

tapasztalt módon, kritikus tömegben választották elődeik generációs értékeinek megtagadását és saját, akár hagyománynélküli világuk megteremtését.

A századnyi közelmúlt több mint zaklatott eseményei azokkal a következményekkel jártak még, hogy – éppen, mert egyre inkább a résztvevő fiatalokon múlt, hogy miképpen alakulnak, netán végződnek a különféle helyzetek – a fiatalok egyszerre fontosabbak lettek, létük és viszonyuk a korszak történéseihez meghatározókká váltak. A kor ifjainak nagy része számos jelét érzékelhette annak, hogy a felnőttek egyszerűen számolnak velük, sőt arra törekcszenek, hogy bevonják őket egy-egy hatalmi elképzelésük szolgálatába, mind politikai téren, mind a kutatás, a pedagógia, a szociális munka vagy a kultúra területén.

Ifjúságpolitika

Az I. világháború előtt

Hazánkban ifjúsági szervezetekről és az ifjúságpolitika gyökereiről a XIX–XX. század fordulójától beszélhetünk (bár a mozgalomtörténet legendáriuma számon tartja a Rákóczi fejedelemhez hű „nemes ifjak társaságát” is, s 1868-ban is adtak ki az iskolai önképzőkörök működését szabályozó rendeletet, de a diákok iskolán kívüli egyesületekbe történő belépését ekkor még tiltották), amikor olyan jótékonyasági szervezetek alakultak meg, amelyek szabadidős elfoglaltságot biztosítottak fiúknak és fiatal férfiaknak, lányoknak és fiatal nőknek (leginkább elkülönítve őket egymástól) (Worrel 2014). Az ifjúság tényleges egyesületalapítási joga is a század fordulójától volt lehetséges, ekkor kezdeményezték az iskolák melletti ifjúsági egyesületek, olvasóköri létrehozását, de ezt végül is csak az egyházi iskolák nem egész 4, az állami iskolák 22%-a teljesítette (P. Miklós 2006). Ne gondoljunk azonban a mai szervezetalapítási szabadságra, a kérelmek a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba és a Belügyminisztériumba kerültek jóváhagyásra és engedélyezésre. 1907-től a kultusztarca a tanoncok szerveződéseit is kezdte engedélyezni, ugyanakkor a század elejei ifjúságmozgalom rendeleti úton igyekeztek betiltani (P. Miklós 2006). Miután a tanoncok is szervezkedni kezdtek, mégis megtiltották nekik az egyesületi belépést. A szociáldemokrata mozgalom nemzetközi mintára életre hívta a Gyermekbarát Mozgalom (Gergely – Ólmosi 1997). A századforduló legjellemzőbb szerveződés-típusai az egyházi szerveződések, az ifjúságmozgalomok,

valamint – néhány sajátos hazai kezdeményezés után (Vándordiákok, Szittyák) – 1910-től a cserkészlet.

A XIX. században az állam felismerte a gyermekbűnözés jelentőségét is, és megkezdte az ezzel kapcsolatos első lépések megtételét. Fiatal bűnelkövetők esetében az ún. javítónevelést próbálták érvényesíteni, az első javítóintézet 1884-ben nyílt meg Aszódon a fiúk, és 1899-ben Rákospalotán a lányok részére. Az átnevelés sajátos formája az úgynevezett „pártfogó felügyelet” volt, amely a büntetésüket már letöltött fiatalokkal, az úgynevezett „utógondozottakkal” foglalkozik (Czirják 2008). Fontos, hogy az 1901. évi VIII. tc. az elhagyott és talált gyermekek gondoskodásba vételét is állami feladattá tette, kimondva, hogy nem hagyatkozhat senki kizárólag a jószándékra. A fiatalkorúak eltérő büntetőjogi kezelését 1908-ban már törvény mondja ki (XXXVI. Törvénycikk, I. Büntetőnovella). Ennek értelmében a büntetőjogi felelősség alsó korhatára 12. életév volt, fiatalkorúnak minősült, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévet meghaladta, de a 18-at még nem. Amennyiben az elkövetéskor a gyermek a 12. életévet még nem töltötte be, akkor nem lehetett ellene büntetőeljárás indítani. A fiatalkorúakat nem lehetett halál- és fegyházbüntetésre ítélni, a velük szemben alkalmazott büntetési formák: dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, vagy fogház és államfogház lehetett. Ez a törvény vezette be a felfüggesztett büntetés jogintézményét is. 1913-ban külön bíróságot állítottak fel fiatalkorúaknak (VII. törvénycikk, Bódizs 2013), amelynek ítélezési feladatain túl gyermekvédelmi és közigazgatási funkciói is voltak (Balogh – Tóth 2010). Sajátos értelemben, de itt jelenik meg először a prevenció, mint munkamódszer: a bíróság maga kényszeríthette fenytésre a szülőket, hogy a gyermekük ne kerülhesen bűncselekmény közelébe (Balogh – Tóth 2010).

Két világháború között

A világháború után az 1918-as őszi forradalom eufóriája miatt a hatalom kénytelen volt engedélyezni a 13–14 évesek iskolaközi szervezetbe való belépését (Joó 2007). A tanács hatalom liberalizálta a szervezetalapítás lehetőségét, de az azt követő megtorlás az 1918 előtti állapotokat állította vissza. 1922-től igazgatói engedéllyel lehetséges volt a sport- és ifjúsági szervezetekben való részvétel. Sőt, a húszas években a magyar katonai vezetés is ráta lalt a fiatalokra: a békeszerződés „fájdalmai” és a revans vágyának reményében test- és fegyvergya-

korlatokat szerveztek (Nagy 2007). 1920-tól nem lehetett honvédelmi érdeket, közérkölcset, jó ízlést, közrendet sértő filmeket vetíteni (Joó 2007). Csak az „irodalmi értékeket” képviselő munkákat engedélyezték, a szemléletformálás okán cenzúrázva a fiatalokhoz eljutó információkat. Úgy gondolták, hogy az államnak biztosítania kell a vallásos nevelést, mert a „vallásos alattvalók könnyen kormányozhatók, nem lázadognak” (Joó 2007). A „kulturális-koncepció” miatt igyekeztek csökkenteni az analfabetizmust, emellett megkezdődött a katonai jellegű kiképzés, amelyet összekötöttek az iskolán kívüli művelődéssel, a levante- és egyéb ifjúsági egyesületek létrehozásával. Az elméleti foglalkozásokon belül a vallásos és hazafias nevelést, a gyakorlati foglalkozások során a testnevelést és a katonai kiképzést erőltették (Joó 2007). Minden iskolában kötelezővé tették a testnevelés oktatását, kötelezve minden 12-21 éves fiút. Ennek célja a békeszerződés által megtiltott védkötelezettség pótlása volt. Emellett fontos tényező volt az is, hogy a nemzeti gondolkodásban jelentős helyet foglaljanak el a magyar katonai múlt, mentalitás és az egykori sikerek romantikus emlékei (Kerepeszki 2010).

A katolikus egyesületi élet mind az országban, mind a visszacsatolt Észak-Erdélyben virágzott, a Katolikus Agrárfiúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) 1940 táján 100.000-es taglétszámmal, 35.000-es népiskolai képzésen résztvevővel rendelkezett (Teleki 2005). Nemcsak a fiúkat, de a lányokat is alávetették a haza és család szolgálatának. A Magyar Anya feladatait a „hagyományos női erények” szellemében honvédelmi és vallásos feladatokként értelmezték: a testedzés, betegápolás, elsősegély, hazaszeretet, a háziasszonyi-szerep oktatása volt elsődleges. A Katolikus Lánykörök Szövetsége (KALÁSZ) és társai is a „keresztény, családközpontú anyát és feleséget” tekintették mintának. 1935-től bevezették a kötelező imádságot, s a magyar formaruhát, mivel a magyar ember „magyaros ruhát visel, magyaros stílusú lakásban lakik, magyar nótát énekel”, és az erkölcsi értéke is a magyarságot képviseli (Joó 2007). 1939-től a diákoknak kötelező volt a levantezés, s 1942-től a leventerendület szigorítása tovább korlátozta a fiatalok egyesületalapítási jogát, valamint minden politikai tevékenységet megtiltott. A korszak legjellemzőbb szerveződése az egyre militarizálódó leventecsapatok voltak. 1921-ben alakul meg a magyar Ifjúsági Vöröskereszt (6-18 éves korúakat tömörítve), amely 1936-ban kezdeményezte az „anyák napja” ünnepé emelését. Illegalitásba szorultak az antifasiszta

ifjúsági mozgalmak, amelyek időnként szórványos fegyveres akcióikkal adtak hírt magukról.

II. világháború után

A világháború után újonnan megszerveződő pártok kiemelt figyelmet fordítottak a fiatalokra. A gombamód szaporodó ifjúsági szervezetek, egyletek, körök és szövetségek (jobb- és baloldaliak egyaránt), rétegszervezetek sok szállal kötődtek a politikumhoz, olyannyira, hogy a szervezetek a pártcsatározások színterévé váltak (Kiss 2006). A jelentősebb pártok mindegyikének ifjúságpolitikájában megmutatkozott az a szándék, hogy átfőrmálják az ifjú generáció (politikai) gondolkodását, emellett úgy gondolták, hogy amelyik párt megerősödik a fiatalok körében, az képes lesz hatalmon maradni. „Aki az ifjúság, azé a jövő” – tartották. Az ifjúsági szervezetekre ható politikai nyomás folyamatosan erősödött, a pártok megkezdtek az ifjúság és szervezeteik kisajátítását. A kommunista párt részéről megfogalmazódott az az elképzelés, hogy egy egységes, minden demokratikus szervezetet tömörítő szervezetet kell létrehozni (amely persze e párt irányítása alatt állt volna), a MADISZ-t (Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség). A két baloldali párt háborús ifjúságpolitikája azonban – bár voltak rokon vonásaik – a szociáldemokraták önállóságra, autonómiára való törekvései miatt is eltávolodott egymástól, ezért ez utóbbiak elutasították a kommunistákkal való közös ifjúsági szervezet létrehozását. 1944. október 15-én, a már felszabadult Szegeden megalakult a Kommunista Ifjúsági Szövetség, s megalakult a Magyar Ifjúság Szabadságfrontja is (Gál – Szarvas 1981). Célként a munkás- és diákifjúság élet- és lakáskörülményeinek javítása és a tanonctörvény elfogadtatása, valamint az „antidemokratikus nevelés” felszámolása volt (Csikós – Tóth 1986).

A háború után megpezsdülő ifjúsági élet a szervezetek három típusát alakította ki. A pártifjúsági szervezetekhez, a rétegszervezetekhez és az egyházi szervezetekhez tartozó mintegy félmillió fiatal kb. a fele volt a teljes korosztálynak (1,2 milliónyi volt a 15–24 év közötti népesség) (Nagy 2007). Az 1946 elején életre hívott Magyar Ifjúság Országos Tanácsában (MIOT) tíz ifjúsági szervezet vett részt, ami példa nélküli volt a magyar ifjúságügy történetében. A MIOT megalakulásával a kommunisták lépést tettek elszigeteltségük megszüntetésére (Csikós – Tóth 1986). Bár a MADISZ-t is fenntartották, mint „pártoktól független” ifjúsági szervezetet – ter-

mészetesen kommunista irányítás alatt –, maga a MIOT teljes mértékben átvette a MADISZ szerepét. 1946 elején létrejött a Baloldali Blokk, s ezzel együtt a MIOT-on belüli jobboldali szervezeteket az ún. „szálamitaktikával” kezdték el felszámolni: megvádolták a leginkább jobboldali szervezeteket demokrácia-ellenességgel, faszizmussal (párhuzamosan a Független Kisgazdapárt felszámolásával), majd folytatták a jobbközép szervezetekkel. A „reakciós szervezeteket”, a KALOT, a KALÁSZ csoportjait a kommunista belügyminiszter rendeletileg oszlatta fel. Az ifjúsági szervezeteket 1948-tól egyre inkább a Magyar Ifjúság Népi Szövetségbe (MINSZ) való belépésre kényszerítették (Csikós – Tóth 1986). A magyar gyermekmozgalmak is fokozatosan a kommunista párt befolyása alá kerültek – összeköthető ez a civil társadalom ezidő táji általános bukásával (Ágh 1990) – a Magyar Cserkészszövetséget feloszlatták, s 1946 őszén Karácsony Sándor és Jánosi Sándor vezetése alatt létrehozták a „rendszerkonform” Magyar Cserkészfiúk Szövetségét. A cserkészek azonban meglehetősen jól szervezettek voltak, s 1948-ban, amikor a cserkészfiúkat beolvasztották az úttörőmozgalomba, erős befolyást szereztek.

Persze az úttörőmozgalom nem csak a politika eszköze volt, de maga is létező entitás. Az iskolán kívüli tevékenységi rendszert érvényesítő, a nemzeti eszmét (pl.: a centenáriumi 1948-as) és a szovjet típusú „világforradalmat” egyben vállaló szervezetet fokozatosan bekebelezte, elszürkítette, a konzervatívizmusba süppedő bürokratizálódó iskolai világ. Óvatos reformokkal 1953 után próbálkoztak a mozgalom vezetői.

Nem megkerülhető a népi kollégiumok mozgalmának hatása (NÉKOSZ). Bár a kollégiumi mozgalom Györffy István nevével 1939-ben alakult, csak a háború vége után teljesedett ki, s tényleges mozgalmi felfutása mindösszesen három évet tartott. A demokratikus korszak felszámolásával, a Rajk-perrel hamvába halt, de az első generációs értelmiségiek szellemi otthonaként szolgáló, öngazgató és tehetséggondozó népművelő hálózat a háború után feltápaszkodó országban 160 kollégiummal és 10.000-nyi fiatallal példa lett. „Nem lett belőle nemzedék, csupán annak ígérete, de generációjára mégis ráütötte a maga bélyegét” (Pataki 2005:11, vö.: Mannheim generációs logikájával). Ugyanakkor a NÉKOSZ – miközben maga is áldozat volt – egy állomás volt a pártállami hatalomátvételben. Az sem tekinthető véletlennek, hogy legjobb személységei rendre feltűntek a reformokat követelő ifjúsági, sőt politikai megmozdulásokban (Petőfi

Kör, 1956), sokan a későbbi ifjúságszociológia, ifjúságkutatás megalapozó úttörői lettek.

A szálamitaktikától a gyerekszervezetek befolyásolásán át az egységszervezet létrehozásáig tartó folyamat a kommunista párt szándékai szerint történt. A párt – a nagypolitikában leszámolva ellenfeleivel, ami egyben a többi pártifjúsági szervezet megszűnéséhez is vezetett – létrehozta a rétegszervezeteket, amelyekben a parasztfiatalok, a munkásfiatalok, a gyerekek tömörültek (és amelyek képviselték a pártideológiát a szervezetekben). A rétegszervezetek csupán a MINSZ tagozataiként működhettek, szemben a korábbi független szervezetek vs. MINSZ ernyőszervezet szabadabb koncepciójával. A tagozatok kevés önállósággal rendelkeztek, alapszabályuk, tagkönyvük is közös volt (Gál – Szarvas 1981; Molnár 1981). A MINSZ két és fél évig működött, a Párt iránymutatásai alapján irányította a rétegszervezeteket. 1950-ben megalakult a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) mint egységes ifjúsági szövetség, amely már magába olvasztott a valamennyi gyerek és ifjúsági szervezetet (átvéve a MINSZ szerepét). A DISZ céljai között a Szovjetunió és Sztálin iránti hűség, a Párt és Rákosi iránti szeretet, a Párt vezető szerepének tudatosítása; az „internacionalizmus szellemének fokozása”; az imperializmus meggyűlöltetése; a „pacifizmus, vagányság, jampecség szellemének kiirtása”; a természettudományos oktatás kiterjesztése (amellyel az egyház hitre épülő tanításai cáfolandók); a fiatalság szocializmus építésére való nevelése; a munkásosztály vezető szerepének tudatosítása volt (Kiss 2006; Petrus 1984).

Ekkorra a kommunista párt ifjúsági téren teljes sikert aratott, elérte célját: sikerült véghezvinni az ifjúság egységes szervezetbe tömörítését (a központi irányítás alatt álló, életkori rétegződés szerint megoszló, de egységes egészt alkotó szervezetek tömörítése leginkább a diktatúra sajátja). A marxizmus-leninizmus alapjain a szocializmus építését célul kitűző DISZ 1955-ben létrehozta saját nemezisét, az ’56-os forradalom egyik bölcsőjét: 1956 októberében, a forradalom előszeleként elkezdtek újjáalakulni a világháború utáni ifjúsági szervezetek (pl.: Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége – MEFESZ). A forradalom leverése után az egyik fő felelősnek „a jobboldali, revizionista nézetek megtűrése miatt” a DISZ-t kiáltották ki (mindamellet, hogy magát az ifjúságot is politikailag megbízhatatlannak minősítették). 1957 tavaszán megszervezték a párt ifjúsági tömegszervezeteként definiált Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetséget (KISZ), s az 1956-ban alakult független szervezeteket beolvasztották a KISZ-be. 1957-ben kormányhatározat nyilvánította

ki, hogy a KISZ az egész magyar ifjúság képviselőjének tekintendő (Kiss 2006).

A Kádár-éra puha diktatúrája fölfedezte ugyan magának az ifjúságot, de pusztán politikai befolyásának megszilárdulását, annak fenntartását látta benne. Miközben nem kevés, az ifjúság számára kedvező intézkedés született (munkaügyi, egészségügyi, kulturális, szociális kedvezmények), magukat a fiatalokat a rezsim nem hallgatta meg. Amolyan felvilágosult abszolutista gondolkodása miatt egyként osztotta a javakat, s a „gondoskodásért” cserébe elvárta a fiatalok illő betagozódását a társadalomba, a politikai rendszerbe (Kiss 2006). Valójában nem tudta, mit akarnak, éreznek a fiatalok, de tulajdonképpen nem is nagyon érdekelte. Besorolta életüket a magasabbrendűnek ítélt társadalmi célrendszerbe, s ily módon kiskorúsította az ifjúságot. A kormányzat gyermekekkel és fiatalokkal összefüggő feladatait pedig az ifjúságról szóló 1971. évi IV. törvény foglalta keretbe. A törvény elsősorban magáról az ifjúsági korosztályról szólt, de részletezte a felnövekvő generációk társadalmi szerepvállalásának lehetőségeit, intézményeit egyértelműen a KISZ-hez és az Úttörőszövetséghez mint az ifjúság egységes politikai-társadalmi szervezeteihez kötve azokat. A törvény tulajdonképpen békés társadalomképet sugall, ahol a fiatalok megtalálják helyüket a társadalomban, hiszen céljaik (fiataloké és a társadalomé) közös: a szocializmus építése, amelyért minden fiatalnak latba kell vetnie erejét. A jogszabály sorra veszi a család, az iskola, a fegyveres erők, a gyermek és ifjúságvédelem, a sport és művelődés, a szociális ügyek és az egészségvédelem feladatait. A szocialista emberre formálásban kiemelt szerepe van a munkának – mondja a törvény. A IV. fejezet szól a részvételről,⁴⁴ a VII. fejezet pedig az ifjúság társadalmi szervezeteit, azaz a fiatalok nevében fellépő szervezeteket: az Úttörőszövetséget és a KISZ-t határozza meg.

A végrehajtásról szóló (1043/1971 (X.2.) Kormányhatározat szerint a tárcák és a KISZ legalább két évente meg kell vizsgálják az ifjúság helyzetét. A feladatok koordinálása és ellenőrzése az Országos Ifjúságpolitikai és Oktatási Tanács (OIOT) lett hivatott, a helyi tanácsok pedig ajánlást kaptak, hogy hozzanak létre állandó ifjúsági bizottságot. A 17 pontból álló „cselekvési terv” alapján többek közt létrejönnek az Akadémia, a felsőoktatási intézmények és a társadalmi szervek ifjúságkutató intézményei. A kormányhatározat szerint két évente helyi ifjúsági parlamentet kell összehívni, biztosítani kell

az Úttörőszövetség és a KISZ helyi működési felteteleit és szélesíteni a helyi szervezetek hatáskörét. Intézkedés történik a fizikai dolgozók gyerekeinek tanulási körülményeiről, a képzési színvonal emeléséről, a munkába állás első öt évéről, a munkahelyi továbbképzésről. Döntés születik a közművelődési intézmények és a média feladatáról a fiatalok „szocialista nevelését” illetően, a szabadidő felhasználásáról és az ifjúsági turizmus fejlesztéséről, az „egészséges életmódról”. (Ifjúsági szervezetnek tekintették az Úttörőszövetség és a KISZ mellett a szakszervezetek és a szervezetek helyi ifjúsági szervezeteit is). A szabály szerint ifjúsági egyesületet csak az OIOT elnökének véleménye mellett lehet alapítani.

Az 1961. évi Büntető Törvénykönyv megszüntette a fiatakorúak büntetőjogának viszonylagos önállóságát, 14-18 év között jelölte meg az elkövetői korhatárt és csak nevelő célzatú intézkedések engedélyeztet (megrovás, próbára bocsátás) (Balogh – Tóth 2010). Sajátos, hogy az 1978. évi IV. törvény kibővítette a büntetések arzenálját: szabadságvesztés, feltételes szabadságra bocsátás, közérdekű munka, pénzbüntetés, közügyektől eltiltás, kitiltás, próbára bocsátás, javítóintézeti nevelés, pártfogó felügyelet (Balogh – Tóth 2010).

Az 1960–70-es évek változatlanága után 1981-ben a Budapesti Egyetemi Főiskolás Találkozó (BEFŐT) próba történt egy akkor még sikertelen szövetség (Független Ifjúsági Szövetség – FISZ) megalapítására. 1984-ben az állampárt ifjúságpolitikai állásfoglalása strukturáltabb, tagoltabb ifjúságpolitikát képzelt el, s megszüntette az „egy párt – egy ifjúsági és egy gyerekszervezet” elképzelést, módot adva más ifjúsági szerveződések létrehozására – legalábbis elméletben. Így a Vörös kereszt és az Országos Béketanács is legálisan végezhetett már ifjúsági munkát, s tapasztalható volt az erjedési folyamat a Magyar Úttörők Szövetségében is (Kiss 2006). Egyre-másra jöttek létre a „nem padsor alapon szerveződő” őrök, a nem osztályokat tömörítő rajok, s a nem iskolai, de akár nem is területi elven létrehozott úttörőcsapatok. Kísérleti programok indultak, a versenyekben, szaktáborozásokban, úttörősjutóban különböző innovációk jutottak lélegzethez, s erkölcsi-anyagi támogatáshoz.

Létrejött a Szakszervezeti Ifjúsági Szövetség, a Magyar Diáksport Szövetség, a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetségének Ifjúsági Tanácsa, amelyek bár egyre jobban feszegették a rendszer kereteit, de azon belül maradtak. Egyre erősebb lett a világnézeti különbözőségét nyíltan vállaló vallásos bázismozgalom. Gyarapodott az erőszak-

44 Bár itt a részvétel 1971-es értelmezése jelent meg, amely korántsem azonos a rendszerváltás utánival.

mentességet gyakorló katonai szolgálatmegtagadók aránya, s a környezetvédelmi mozgalmak is egyre befolyásosabbak lettek. A kollégiumi és klubmozgalom is kinőtte önmagát: a leendő politikai pártok későbbi vezetőit találhatjuk itt. A rendszerváltást megelőző, egyre szabadabb légkörben a KISZ is folyamatosan veszített legitimitásából, s egyre újabb alternatív mozgalmak, szerveződések jelentek meg. A KISZ végül – az utolsó pillanatban vagy azután – átalakult a Demokratikus Ifjúsági Szövetséggé (DEMISZ), amely hamarosan kiüresedett. Tetemes vagyona kézen-közön eltűnt, maradékát a rendszerváltás után a Nemzeti Gyermek- és Ifjúsági Alapítványba és a megyei gyermek és ifjúsági alapítványokba vonták össze.

Ifjúságszociológia

Két kutatási tevékenységformát nevezhetünk „ifjúságszociológiának”. Az egyik a különböző társadalmi jelenségeket vizsgáló munkák ifjúsági generációs szeletének feltérképezése és (másod)elemzése, a másik a kifejezetten az ifjúsági életszakaszban élő fiatalok társadalmi helyzetének feltárására tervezett és lebonyolított szociológiai felvételek halmaza.

A magyar szociológia ellentmondásos történetében az ifjúságügy szaktudományos vizsgálata a kezdetektől releváns kérdésként merült fel, ugyanakkor a második típusú, szisztematikusnak tekinthető kutatásokra sokáig kellett várni. A legtágabban értelmezett érdeklődési mezőben, zömmel politikai vagy egyházi intézmények, esetleg kulturális szereplők által kezdeményezett fiatalok világának valósághoz közelebbi ismerete iránti, szociológiai szempontból laikus igény vezette a döntéshozókat a szakmailag nagyon vegyes színvonalú kutatások elindítására, támogatására, netán elrendelésére.

A szociológia történetében a generációs metszetek iránti érdeklődés világszerte a társadalmi szerkezet és az életmód egymástól nagyon nehezen elválasztható témaköreiben vált elsősorban intenzívebbé. Ezek voltak azok a szakszociológiai témakörök, ahol látványosan és szükségszerűen váltak el az életkori pozíciók egymástól, a generációkon belüli differenciált helyzetek és a települési, rétegződési, képzettségi és jövedelmi sajátosságok erős hatása ellenére is.

A fiatalok iránti felszínes érdeklődést messze meghaladó koncepcionális ifjúságszociológia számára a generációs élethelyzetek valósághű feltárása nem végeredmény, hanem kiindulópont az egyes ifjúsági csoportok társadalmi integrációs folyamatainak a vizsgálatához. A legnagyobb nehézséget vitathatatlanul

mindig az jelenti, hogy a társadalmi reprodukció a hagyományos szociológiai kutatási témák mind-egyikét érinti, tehát az ifjúsági integráció feltárásához egy minden viszonyrendszeren keresztülfekvő komplexumot kell a részterületekből szintetizálni.

Utóbbira viszont csak szisztematikusan tervezett, átfogó program képes, amelyből addig csak egy volt a magyar szociológia rendszerváltást megelőző történetében.⁴⁵ Persze ez nem jelenti azt, hogy a többi kutatás nem volt fontos adalék, hiszen minden szakmailag megfelelő részvizsgálat, vagy bármely, nem ifjúsági mintán elvégzett, de a fiatalokat is érintő kutatás színvonalas másodelemzése is értékes hozzájárulás lehetett a valóságelemek feltárásához.

A kezdetektől a mai napig minden ifjúságkutatási program vagy vizsgálat küzdött és küzd alapvető fogalmi kérdésekkel. Nem véletlenül ezek közül éppen az ifjúság definíciója jelent szinte kutatásról kutatásra újra induló vitatémát. Koncepcionálisan mindig két megközelítés ütközik. Az egyik élethelyzetekhez kötné a fogalmat, a másik csak életkori határokat vonna a kategória köré. Bármelyiket fogadják is el a kutatók, felelősen előkészített vizsgálatokban a kettőnek a kompromisszumára kellett/kell jutni. Ezután következik a fogalomépítés második fázisa, amikor az élethelyzetek körét kell megvonni, és az életkori határokat ehhez kell hozzárendelni.⁴⁶

A legtágabb horizontú és a legmesszebbre vezető, majdnem kilencven éve folytonosan zajló elméleti vita a generációk, nemzedékek, kohorszok és az ifjúságfogalom közötti összefüggések kereséséből táplálkozik. Ennek a folyamatnak a gyökere a múlt századelő nagy magyar társadalomtudományi pezsgésében keresendő. *Mannheim Károlynak* 1928-ban a *Kölner Vierteljahrshefte*-ben megjelent, *Das Problem der Generationen* című tanulmánya először elemzett általános fogalommal életkori csoportokra vonatkozó szociológiai kérdéseket.⁴⁷

45 Ez volt a később ismertetendő, 1981-ben indult akadémiai ifjúságkutatási főirány.

46 Azokban a kutatásokban, ahol meghatározott helyzetű, zártabb fiatalkori csoportok jelentik a vizsgálat alanyait, és nem általában az ifjúság, a vita mindkét eleme leegyszerűsödik. De fontos lehatárolási kérdések így is maradnak, csak szűkebb mezőben.

47 Az ekkor már 1919-től Karl Mannheim néven heidelbergi (később frankfurti) német (1933-tól angliai) szociológusként alkotó tudós, akit a világ összes szociológusképzésén a tudásszociológia atyjaként tanítanak, igen erős inspiráló hatást gyakorolt az évtizedekkel később nagy intenzitással fellángoló generációs vitákra azzal, hogy teoretikusan vetette fel a generációk szerveződésének szociológiai kérdéseit.

**Lehetőségek és ellehetetlenülések,
kutatóműhelyek és kutatások – A magyar
szociológia huszadik századi sorsa és az
ifjúságszociológia**

A magyar szociológiának abban a két korszakban (1900–1919 között, illetve 1963-tól máig), amikor intézményesült keretek között végeztek a tudósok elméleti munkát és empirikus kutatásokat, mindvégig jelen volt az ifjúsági élethelyzetek valóságának a megismerésére irányuló igény. A két korszak természetesen semmilyen módon nem vehető össze. De az ifjúságszociológia lehetőségei és időszakos ellehetetlenülései szorosan összefonódtak a magyar szociológia sorsával.

A századelőn még nemzetközileg is a kezdetén járt a szociológia a szaktudománnyá válásnak. Az akkori nagy magyarországi társadalomtudományi aktivitásban⁴⁸ résztvevők munkásságának a szemléletét járta át egyre markánsabban a későbbi viszszatekintők számára már egyértelműen szociológiai felfogás, amit az érintettek zöme nem választott el gondolkodásában a társadalomelméleti, jogi, politikai elemzési mozzanatoktól. Az elvégzett munka értékét és tudományos színvonalát az utókor megbecsülése mellett az ebből a társadalomkutatói körből kikerült számos emigráns tudós sikeres karrierje és nemzetközi elismertsége is bizonyította.

Többségük eleve az 1880-as években született fiatal volt, nem véletlenül szerveződtek informálisan tovább a szűkebb Vasárnapi Körben, és a tágabb, radikálisabb, politizálóbb diákegyesületben, a Galilei Körben (Polányi Károly, de Rákosi Mátyás is a tagjai voltak).

A tanulmány magyarul 1969-ben jelent meg *A nemzedéki probléma* címen a Huszár Tibor és Sükösd Mihály által szerkesztett *Ifjúságszociológia* című válogatásban. Az amúgy nem túl nagy hullámokat vető kötetből ez a mű lett maradandóan befolyásoló erejű a későbbi hazai kutatások számára, amikor az egyes programoknak és vizsgálatoknak meg kellett küzdeniük a generációs metszetek értelmezésének korántsem egyszerű, és időről időre természetesen aktualizálódó kérdéskörével. A vitákat befolyásolják, néha inspirálják, időnként viszont kifejezetten dezorientálják a „történelmi generációkról” zajló, nem a szociológia tudományos logikáját követő, sokszor kifejezetten politikai jellegű diskurzusok.

48 1900-ban indult el a *Huszadik Század* folyóirat, amelynek alkotói gárdájára építve alapították meg a *Társadalomtudományi Társaságot* 1901-ben. A két intézmény integrálta a társadalomtudományi progresszió minden fontos irányzatának képviselőit, sőt, 1906-os kiválásukig a konzervatívabb csoportokat is.

Az ifjúságügy szolgálatát ez a szociológus-társadalomtudós garnitúra a jövőorientált tudományos munka mellett az informális oktatástörténet egyik legizgalmasabb magyarországi fórumának, az 1904-ben indult munkástanfolyamokból 1906-ra kialakult Társadalomtudományok Szabadiskolájának⁴⁹ a működtetésével és aktív oktatói részvételével is szolgált. Ide minden korosztály járhatott tanulni, de óriási szerepük volt az előadásoknak a fiatal munkások társadalomfelfogásának, tisztánlátásának alakításában.⁵⁰

A megalakulást követő években egyre többen kapcsolódtak be a képzésbe, ahol a következő időszak számos rendszerkritikus politikusa és aktivistája szerezte meg alaptudását. A népszerűség növekedésének jelentőségét mutatta, hogy egyes kormányzati körök már 1907-től próbálkoztak saját szabadiskolai képzéssel, mérsékelt sikerrel, hiszen az erre alkalmas tudósok és szakemberek zöme a Társadalomtudományi Társasághoz tartozott, vagy az ott megfogalmazott eszmékkel szimpatizáló természetű tudós és műszaki szakértő volt. A képzési formát, az időnkénti adminisztratív próbálkozások⁵¹ ellenére, csak a világháború morzsolta fel.

Annak ellenére, hogy a korszak szociológusai még az elemi szaktudományi módszertani fejlődés előtti időkben működtek, már próbálkoztak empirikus felvételekkel, többek között az egyetemisták életmódjáról is. De nem ezek a kísérletek voltak korszakosak munkásságukban, hanem a társadalomtudományi „szemléleti forradalom”, amivel

49 A működtető személyi kört és a képzési programot ld. Horváth 1974.

50 A fiatal munkanélküli munkásként előadásokat hallgató Kassák Lajos írta visszaemlékezésében: „S milyen különös hely ez, egészen más, mint az én gyerekkori iskolám. ... Nem a tanárok és tanítványok voltak itt együtt, egyszerűen csak emberek, tudományt ismerők és tudományra szomjazók. ... Nem lármáztak és nem handabandáztak és nem nyafogtak és nem fenyegetőztek, s mégis, ami itt elhangzott, a jelen szigorú bírálata és a jövő bizalmat keltő ígérete volt” (Kassák 1983:546-547).

51 A megalakuláshoz szükséges engedélyt az 1906-ban regnáló koalíció egyik furcsa figurája, Kristóffy József belügyminiszter adta meg, ezzel megszűntek az addig rendszeres, a munkásképzést erő rendőri zaklatások. Jól mutatja a koalíciós kormányzat jellegét, hogy később is előfordult a szabadiskolával kapcsolatban olyan eset, amikor Apponyi nem engedélyezett valamit, azt Kristóffy megadta (Horváth 1974).

nem véletlenül vívtak ki politikai támadásokat.⁵² Párhuzamosan mindezzel a nemzetközi hírű magyar Gyermektanulmányi Mozgalom interdiszciplináris gyermek-, család-, és iskolaképében hangsúlyosan jutott érvényre a szociológiai nézőpont.

A két világháború között a fentiekből is következően nem volt intézményes szociológiai tudományos tevékenység az országban. A korszak társadalmáról az irodalmi és a tudományos szociográfia adott hírt az utókornak.⁵³ Mindkettőből bőségesen kiszűrhető volt számos, az ifjúság különböző csoportjaira, főleg a parasztfiatalok – különösen a gyermekek (Illyés Gyula: *Lélek és kenyér*, Kiss Lajos: *Szegény emberek élete*, *Szegény asszonyok élete*, Németh László: *Medve utcai polgári*, Kodolányi János: *Ormánság*) – egyes rétegeinek helyzetére vonatkozó szociológiai következtetés. Éppúgy, mint a pedagógiai irodalom társadalmilag legérzékenyebb műveiből.

A szociológia újjáélesztésére 1945-ben felvillant reménysugár történelmileg nagyon hamar kialakult. Már a koalíciós időkben is politikai csatározásoknak⁵⁴ a színtere egy, a szociológia megújítására hivatott budapesti egyetemi oktató- és kutatóhely létrehozásának és vezetésének a kérdése. A bölcsészkar dékánja még a Londonban élő Mannheimnek is küld felkérést a tanszék vezetésére, ezzel próbálva kivédeni a politikai befolyást, de a tudós lakonikus elzárkózása ezt az utat gyorsan lezárta.

Bő egyévi küzdelem és huzavona után a fiatal, de már komoly élettapasztalattal rendelkező, szoci-

áldemokrata Szalai Sándor kapta meg a tanszéket, aki Társadalomtudományi Intézetként működött az oktatási és kutatási egységet, amely néhány évig emlékezetes műhelyként készül betölteni szociológiatörténeti szerepét, de a sztálinista erők teljessé vált hatalomátvétele mind a szociológiának, mind Szalai Sándornak hosszú időre megpecsételi a sorsát.⁵⁵

Így újabb megszakítotttság következik a hazai szociológiatörténetben, anélkül, hogy a korszaknak az ifjúság megnyeréséért, majd „bedarálásáért” folytatott nagyon intenzív társadalmi-politikai küzdelmeiből bármi is visszatükröződhetett volna szociológiai kutatásokban.⁵⁶ A szociológia rehabilitációja párhuzamosan haladt a kádári konszolidációs folyamatokkal. A hatvanas évek elejének szakmai és politikai vitái az utókor számára meglepően élénkek voltak az „újjáélesztés” tényéről és mikéntjéről. Miközben a döntéshozatal körüli küzdelmek zajlottak, egyes szakmai és tudományos műhelyekben, amelyek más szakterületeken működtek, számos kutatás indult szociológiai szemléletet is magában hordozva. A pedagógiai, jogtudományi, közgazdasági, kriminológiai és társadalomelméleti munkák hosszú sorában lelhetjük fel ennek nyomait. A minőség sajátos garanciája számos esetben az, hogy a konszolidációval egyidőben még parkolópályán levő kiváló tudósok és gyakorlati szakemberek, adott esetben szakmájuktól elütő intézményekben, elvégeznek meghatározó, néha új korszakot nyitó kutatásokat és alpműveket publikálnak (pl. Kériné Sós Júlia).

Példaként említhetjük Gazsó Ferenc, Pataki Ferenc és Várhegyi György mára méltán legendássá nemesült kutatását és könyvét a diákéletmódról.

52 Lásd különösen a Pikler Gyula és Somló Bódog jog-szociológus professzorok elleni parlamenten belüli és kívüli politikai akciókat, a Társadalomtudományi Társaság elleni meg-megújuló támadásokat, végül a háború idején a Galilei Kör egyes aktivistái elleni büntető eljárást.

53 Az irodalmi szociográfia legismertebb alkotásai (Illyés Gyula: *Puszták népe*; Féja Géza: *Viharsarok*; Nagy Lajos: *Kiskunhalom*) nem szociográfiának íródtak, de az utókor számára felbecsülhetetlen jelentőségük van a kor Magyarországnak megismerésében. A tudományos szociográfia legjelentősebb művei (Szabó Zoltán: *A tardi helyzet*; Cifra nyomorúság, Kovács Imre: *Néma forradalom*; Erdei Ferenc: *Futóhomok*) tudatosan szociográfiai céllal íródtak a falukutatásból kinövő nemzedék részéről. Erdei Ferenc: *Magyar paraszttársadalom* c. munkája pedig már részben szociológiai elemzése is a társadalomszerkezetnek.

54 Ebben az esetben a pártpolitikai mezőt tekintve a kommunisták, a szociáldemokraták és a parasztpártiak között zajlott a küzdelem, és részben ezt tükrözve a tudományos szférában a dogmatikus filozófusok támadták a szociológiát, mint tudományt is. Ebben a vitában már felbukkant a később nálunk is dogmává merevedő sztálinista tétel a „burzsoá áltudományról” (Szabari 2012).

55 A tanszéket bezárták, Szalai Sándort koncepció perben életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték, amiből 1950 és 1956 között hat évet le is töltött (Szabari 2012).

56 A lefojtott indulatok 1956 októberi robbanásában a fiatalok különböző csoportjainak (különösen az egyetemistáknak, a szakmunkástanulóknak és a fiatal szakmunkásoknak, valamint a különböző státuszú katonáknak) kulcsszerepe volt, főleg november 4. után. Ennek a folyamatnak a történeti-társadalmi felfejtése mind a mai napig tart, a rengeteg, egyaránt érzelmekkel teli '56 interpretáció, a személyes érintettségek bonyolult szövevénye mögül nagyon lassan bomlik ki egy többrétegű tudományos elemzés lehetősége. Ugyanakkor a harcokban, az emigrációban, a megtorlásban, az 1963 utáni nehéz talpra állásban érintett fiatal tömegek sorsa máig befolyásolja a magyar társadalmi struktúra alakulását, a közgondolkodás, a történeti és politikai tudat jelenkori állapotát. Nagyon hiányzik egy, a társadalmi mozgások értelmezésében elmélyülő történetiszociológiai feldolgozása az ifjúsági csoportok korabeli helyzetének, illetve az abban bekövetkező változásoknak.

Mind a vizsgálati módszereket, mind a feldolgozás szemléletét a szakmai megújulás kezdeti lépéseinek egyik legfontosabbikaként kezeli a pedagógia és a szociológia egyaránt (Gazsó – Pataki – Várhegyi 1971). Hasonló jelentősége volt Kulcsár Kálmán munkássága korai szakaszának, amikor a jogszociológiai elméletek feldolgozásával publikusan „viszszacsempézi” a szociológia fogalmát a magyar társadalomtudományba, egyben erjesztő módon hat a hazai jogelméleti gondolkodásra is (Kulcsár 1960).

Az informális szociológiai tudományos munkálatok mellett elindul az intézményesülés folyamata, természetesen minden tekintetben nagyon erős politikai kontroll alatt. Az egyik szál az Akadémia megújuló kutatóintézeti rendszerébe vezet, ahol 1963-ban létrehozták a Szociológiai Kutatócsoportot Hegedűs András, volt miniszterelnök vezetésével. Első alkalommal a magyar szociológiatörténetben nem egy átmeneti képződmény jött létre, hiszen a később MTA Szociológiai Kutatóintézetévé növekvő és avanszáló kutatóhely, minden időnkénti politikai, irányítási és szervezeti viszonyok ellenére, már 53 éve szolgálja a magyar társadalomtudomány ügyét.

A másik kutatóhely szerveződésének története némi hiteltelenséget szokott kiváltani az érdeklődő „kívülállók” (elsősorban külföldi kollégák és mai egyetemisták) körében, akik nem ismerik a kádári időszak aczéli tudománypolitikájának természetét. Az MSZMP KB *Társadalomtudományi Intézetének* (TTI) 1966-os létrehozása⁵⁷ magas színvonalú, nemzetközileg is elismert kutatóhely alapítását jelentette. A magyar ifjúságkutatás szempontjából kulcsintézménnyé vált az intézet. Az Ifjúság és társadalom csoport a hatvanas évek végétől a rendszerváltásig koordinátora és vezető szakmai fóruma volt a fiatal korosztályokkal foglalkozó tudományos vizsgálatoknak.

A hatvanas évek vége és a hetvenes évek eleje elhozta a szociológia egyetemi oktatásának és kutatásának a kezdetét is. Van, ahol csak a tárgyat tanítják, történelmi áttörésként, a nappali képzés tantervének részeként (ELTE ÁJK).⁵⁸ Van, ahol kemény küzde-

lemben elérik szaktudományuk egyetemi szakként elismerését (először levelező, majd nappali tagozaton is),⁵⁹ miként a tanszéki, aztán az intézeti keretek megteremtését is (ELTE BTK).⁶⁰ Később nagy jelentőségű önálló tanszéki műhely jön létre a Közgazdaságtudományi Egyetemen is. A kutatómunka az egyetemeken megszokott nehéz feltételek között is elindult, és főleg az értelmiségi pályák kutatása során születtek fontos adalékok egyes ifjúsági csoportok társadalmi integrációs esélyeit illetően. (E helyütt külön kiemelendők Ferge Zsuzsa nemzetközi jelentőségű rétegződésvizsgálatai).

Az intézményesült ifjúságsszociológia kezdetei a hetvenes években

A hatvanas évek második felében lezajlott magyarországi társadalmi változások, valamint az ország nyitottabbá válása, a diákmozgalmak hatása, az új zenei irányzatok beépülése a fiatalok kulturális fogyasztási szerkezetébe⁶¹ együttesen sokkal összetettebbé formálták az ifjúsági csoportok szerkezetét és életmódját. Erre az állampártnak is reagálnia kellett. A Központi Bizottság 1970 februárjában hozott ifjúságpolitikai határozata a tudományos ifjúságkutatás megszervezését is feladatként fogalmazta meg.⁶²

A politikai akarat végrehajtásának a politikai intézményrendszeren belüli része első lépcsőben a KISZ Központi Bizottságára hárult. Az ifjúsági szervezet intéző bizottsága döntött egy belső kutatóhely létrehozásáról. Így jöhetett létre 1972-ben a *KISZ KB Ifjúságkutató Csoportja* (IKCS), ekkor még a közpon-

59 A TTI-ben, létrehozása után pár évvel, 1968–69-ben, Huszár Tibor szervezésében, az akkori magyar szociológia vezető reprezentánsainak oktatói részvételével, indítottak egy informális szociológusképzést, ahonnan az intézet későbbi vezető kutatóinak zöme kikerült (Gombár 2012).

60 Ezt a küzdelmet, valamint a későbbi látványos intézeti fejlesztést Huszár Tibor vezette.

61 A művelődésszociológia hazai kutatásait *Vitányi Iván* és munkatársai már a hatvanas években elkezdték. Ebben kitüntetett helyet kaptak a zene társadalmi hatásáról szóló vizsgálatok, közöttük a beatzenének és a slágerzenének, valamint a Kodály-módszernek a fiatalokra gyakorolt befolyását elemző munkák. A tárgyalt korszakban az ifjúságsszociológia szempontjából legfontosabb művelődésszociológiai munka Andrásy – Vitányi 1979.

62 <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mszmp-jegyzokonyvek> Az ülés 2. napirendi pontja: „A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése” (a jegyzőkönyv 1-2., 38-163., 215-392. oldalai).

57 A létrehozás egyik indoka az volt, hogy ebben az időszakban a szovjet blokk európai országainak többségében az állampártok alapítottak saját társadalomkutató egységeket, vagy a politikai főiskoláikon, vagy attól függetlenül. A budapesti intézetet teljesen függetlenítették a politikai főiskolától, sőt, mindennapi működésében a párt KB apparátusától is. A TTI korai korszakában, a kialakult légkör különleges, kívülről elképzelhetetlen volt (Gombár 2012:25-32; egy későbbi periódusról Kéri 2012).

58 Ez Kulcsár Kálmán érdeme volt, aki végül 20 év múlva tudott önálló Jogszociológiai Tanszéket alapítani.

ti KISZ iskola egyik részlegeként.⁶³ 1974-től (nem függetlenül a kádári rendszerben lezajló, erős szovjet nyomásra bekövetkező reformellenes tendenciáktól – Földes 2015) a kutatócsoport átkerül a KISZ KB Politikai Képzési Osztályára, ahol szűkülnek és politikával telítettebbek lesznek a vizsgálati témák, növekszik a napi megrendelések száma, elsősorban aktuális ifjúságpolitikai kérdésekről szóló *közvélemény-kutatások* elrendelésével (Schiffer 1977).⁶⁴

Kutatási tematikájukban látszott a KISZ apparátusba integrálás szándéka: a címekben a szervezethez kötődő ifjúságpolitikai általánosságok fogalmazódtak meg, mint például: „A KISZ helye és szerepe az ifjúság nevelésének társadalmi tényezői között”. De az általánosságok ernyője alatt ténylegesen elvégzett vizsgálatok olyan címeket viseltek, mint „Munkásfiatalok az építőiparban” vagy „Az egyetemi hallgatók politikai beállítódása”.

Ugyanebben az időben kapott kutatási megbízást az Úttörőszövetségtől korábban sosem volt átfogó, szociológiai karakterű kutatásra a Vitányi Iván vezette Művelődéskutató Intézet (a kéziratban maradt, kritikus kutatási jelentést Andrassy Mária és Tibori Tímea jegyezte). A hetvenes évek végén az MTA Pedagógiai Kutatócsoportja maga vállalt átfogó, szociológiai eszközrendszerrel végzendő nagyszabású kutatást az úttörőmozgalomról (Hunyady – Majzik – Trencsényi 1980). Ugyanebben a műhelyben született Csőregh Éva lakótelepi fiatalokról szóló kandidátusi disszertációja (1978).

Ugyanakkor a társadalomtudományi, pedagógiai, pszichológiai kutatóhelyeken egyre több vizsgálatban születnek az ifjúsági élethelyzetek széles körét is bemutató eredmények. A Társadalomtudományi Intézet ifjúságkutató csoportja hivatalosan is a hazai kutatások koordinátorává vált. Ennek jelentősége tovább nőtt azután, hogy 1976-tól az ifjúsági kutatási témákban érintett kutatóhelyeknek középtávú terveket kellett megfogalmazniuk az országos középtávú ifjúságkutatói terv alapján. Az első ilyen középtávú program az 1972–1975 közötti volt, még szerény háttérrel, súlypontjában a munkásfiatalok helyzetének vizsgálatával.

63 A Rudas János vezette megalakulás körülményeit, a kezdeti időszakot és Schiffer Péter vezetővé történő kinevezését Diósi dolgozta fel (Diósi 2016).

64 A közvélemény-kutatások első hazai műhelye a Szeckő Tamás vezette Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Kutatócsoportja volt. Az IKCS megalakulása idején már működött az Ifjúsági Lapkiadó Vállalat Sajtó és Közvélemény Kutató Csoportja is Békés Ferenc vezetésével.

Az 1976–1980 közötti középtávú kutatási terv már lényegesen szélesebb tematikai spektrummal rendelkezett, sokkal több kutatóhely vált érintetté, módszertanilag az előző ciklus tapasztalatai alapján jelentősen előre lépett az egész szakmai terület. A koordináló szerepet ellátó Társadalomtudományi Intézet ifjúságkutató csoportja öt nagy témakört vett fel a koncepciójába (Gaszó 1977). Kiemelt szerepet szántak a társadalmi struktúra és az oktatási-képzési rendszer összefüggéseinek, ezen belül főleg a közoktatási rendszer szociológiai sajátosságainak és a társadalmi-művelődési egyenlőtlenségeknek. A címek is tükrözik a kutatási szemlélet korszerűsödését, a módszertani felkészültség magasabb szintjét.

Az országos ifjúságkutatói főirány a nyolcvanas évtizedben

A rendszerváltás előtti magyarországi ifjúság-szociológia szakmai kiteljesedése az 1981-ben „Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások” címmel indult akadémiai kutatási főirány keretében⁶⁵ következhetett be. A főirány lehetőséget adott a fentebb említett átfogó, „keresztülfekvő” munkálatokra, az egész országot lefedő kutatóhelyi hálózat vizsgálta a fiatal korosztályok helyzetének komplex rendszerét. Már az 1982-es nagy nyíregyházi ifjúságkutatói konferencia, amely főleg még az előző időszak eredményeinek másodelemzéseiből építkezett, megmutatta, hogy az egész folyamat magasabb szintre került, és a felszínen mutatkozó politikai (főleg KISZ) dominancia mögött, a napi kutatómunkában egyre inkább a tudományos igényesség dominált (*Társadalomtudományi Közlemények*, 1982).⁶⁶

A nyolcvanas évtized második felében ez a kutatási minőség időről időre visszaigazolódtott a nem-

65 A főirány létrejöttének folyamatáról, a program szerkezetéről és a kutatóhelyekről részletesen ld. Békés 1981. Nagyon fontos tény volt a főirány sorsának alakulásában, hogy nem közvetlen politikai megrendelésre, de ifjúságpolitikai támogatással született. Az érdekelt kutatóhelyekkel együttműködve, a TTI Ifjúság és társadalom csoportja által koordinálva az Előkészítő Bizottság kidolgozta egy lehetséges főirány koncepcióját. Ezt benyújtották az Akadémiához, ahol a legmagasabb szintű tudományos kuratórium az MTA elnökének vezetésével döntött a főirányokra beadott pályázatokról. Az ifjúságkutatás lett az 5-ös akadémiai főirány.

66 Utóbbi nagymértékben elősegítette, hogy *Gaszó Ferenc* személyében olyan tudományos vezetője volt a koordináló TTI ifjúságkutató csoportnak és a főirány programtanácsának, aki maga is garantálta, hogy minőségi munka reprezentálhassa csak a programot.

zetközi együttműködés fórumain is. A bécsi székhelyű két kutatási-szervezési központ, a European Center és a Vienna Center, továbbá a Nemzetközi Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztálya és az európai ifjúságkutatás vezető intézménye, a müncheni székhelyű *Deutsches Jugendinstitut* egyaránt befogadó szellemiséggel nyitottak a magyar kutatások irányába, és folyamatosan integrálták a hazai kutatókat európai projektjeikbe.

Itthon már 1984-ben megjelent „A magyar ifjúság a nyolcvanas években” kötet, amelyben az elméleti bevezető tanulmányokat követően a főirány kiinduló eredményeit publikálták az egyes résztémák kutatói, illetve egy időszakos összegzés és átfogóbb szándékú elemzés (Andics – Gazsó – Harcsa 1984) került a könyv végére. A középső rész tanulmányai a korszak magyar ifjúságának demográfiai (Kamarás – Monigl 1984), egészségi (Tahin 1984), anyagi-jövedelmi (Rédei – Salamin – Újvári 1984), politikai szocializációs (Boros – Kéri 1984) és életmódbeli (Andorka – Falussy 1984) sajátosságait elemezték jelentős hazai, sőt, nemzetközi figyelmet keltve újszerű és tudományos igényű szemléletükkel.

Minden szociológiai kutatás számára fontos, hogy publikálási lehetőséghez jusson, ezáltal biztosítva az aktualitás erejét, hogy ne avuljanak el az eredmények. A KISZ KB Ifjúságkutató Csoportjának vizsgálati eredményeit elsősorban a szervezet kiadója, az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat (ILV) adta közre, a TTI kutatásairól a Társadalomtudományi Közleményekben, az intézet szakmai folyóiratában lehetett számot adni, és ugyancsak az intézet biztosított kiadási esélyt belső kiadványsorozatok formájában.⁶⁷

A főirány kutatásairól a nyolcvanas évek közepétől egyre többször publikáltak mind merészebb résztanulmányokat az egyébként már 1981-től megjelenő *Ifjúsági Szemlében*, amit az ILV adott ki, és ifjúságelméleti folyóiratként definiálta magát.⁶⁸

De kiemelkedő tudású szakemberek voltak mellette az *irányító testület* tagjai is, miként a különböző kisebb szakterületi teamek munkatársainak zöme, akik követve a program szellemiségét, a tudományos szempontokat tartották elsődlegesnek.

67 Egyik kiadványsorozat volt a „műhelytanulmányok”, amelyben többek között a politikai szocializációs kutatások legjobb eredménye publikálásra került a nyolcvanas évek második felében.

68 Ha valaki most, a 21. század második évtizedében a kutatási főirány műhelyeiből származó, legizgalmasabb ifjúságszociológiai kérdésfelvetéseket tartalmazó cikkeket, rövid tanulmányokat szeretne olvasni, ennek a folyóiratnak az évtized második felében kiadott számait kellene kézbe vennie.

Az ifjúságszociológiai kutatások mindig kiemelten foglalkoztak az oktatási rendszerrel, az iskolával, mint szocializációs ágenssel. Számos vizsgálat felvételi terepe az iskola volt. És ahogy az ifjúságkutatási főirány sok témakörének voltak oktatásszociológiai súlypontjai vagy elemei (Laki 1988a; Boros 1986b; Boros 1986d; Gábor 1986), az 1985–1989 közötti oktatáskutatási főiránynak voltak altémái, amelyekben az ifjúságszociológiai hangsúlyok voltak erősebbek. Utóbbira volt példa „Az iskola értékorientációs törekvései és az ifjúság értékvilága közötti viszony” című kutatás, amelynek kutatási munkálatait „Az ifjúság és társadalom” csoport koordinálta és benyújtotta a TTI-ben (Boros 1993).

Az ifjúságkutatás folytatódott az 1981–1985 közötti időszak lezárása után is. Nem önálló akadémiai főiránnyaként, de annak együttműködési szerkezetét fenntartva zajlottak a kutatások a rendszerváltásig. A tudományos tervezés rendszerének változásához igazodva, de továbbra is a TTI koordinálásában dolgoztak a résztémákért felelős intézmények (Békés 1986). Tovább nőtt a kutatói szabadság és a korábbiaknál intenzívebb lett a kooperáció más kutatási területekkel, más országok partnerintézményeivel.⁶⁹

A nyolcvanas évek második felében az ifjúságszociológiai kutatások túlléptek az előző évek analitikus jellegén, és a társadalmi válság elmélyülésével egyre inkább kritikai funkciókat láttak el. Különösen erősen tükröződött ez a tartalmi hangsúlyeltolódás a már említett, az Ifjúsági Szemlében publikált cikktömegben, valamint az 1985–1988 között rendezett szakmai konferenciákon, műhelyvitákon, és az ifjúságszociológusok által a gombamódra szaporodó, főleg a vidéki nagyobb városokban virulens értelmiségi szerveződések felkérésére tartott előadásokban.

Az ifjúság számos rétege egyre markánsabban kimutathatóan vesztese lett a válságfolyamatoknak. Ezért az érintett csoportok társadalmi integrációjának vizsgálata kitüntetett kutatási témává vált.⁷⁰ Az intézményi válságjelenségekkel foglalkozó elemzésekkel⁷¹ együtt az integrációkritikai tanulmányok tartalmilag kritikus tömege áttörte

69 Néhány szemelvény a nemzetközi együttműködésből: Kéri 1986a; Tórt 1986a; Boros 1986a; Szebenyi 1986.

70 Harcsa 1986a és 1986b; Harcsa 1988; Laki 1988b; Laki 1988c; Bánáti 1986.

71 Stumpf 1986; Kéri 1988a és 1988b; Soltész 1988; Páczelt et al. 1986; Szabó V. 1986.

a politikai döntéshozatali kereteket.⁷² A még nem rendszerváltásban, de már gazdasági struktúraváltásban és intézményi modellváltásban gondolkodó, még a „végső agónia” előtti fázisban lévő rendszer olyan változtatásokat tervezett, amelyek egyértelművé tették, hogy a képzetlen ifjúsági csoportok tömeges munkanélkülisége elkerülhetetlen lesz. Az ezzel kapcsolatos kutatási eredmények több fórumon és csatornán láttak napvilágot (Boros 1988a; Gyekiczky 1990), miként a válságfolyamatoknak a fiatalok szocializációjára,⁷³ gondolkodására,⁷⁴ értékrendjére,⁷⁵ spontán csoportokba szerveződésére⁷⁶ vonatkozó publikációk is.

Mindezek alapján úgy összegezhetjük a magyar ifjúságpszichológia 1990 előtti történetét, hogy a múlt század sok viszontagsága után a rendszerváltás előtti időszakban halmozódott fel a legtöbb tudományos eredmény ezen a területen. Ehhez, az eddig említettek mellett, nagyon jelentős volt a társadalomstatistika hozzájárulása is, mert a KSH ifjúságstatistikával foglalkozó szakembergárdája kiváló szakmai háttérrel biztosított minden empirikus vizsgálathoz.⁷⁷

A rendszerváltáskor a két pártállami politikai szervezet megszűnésével párhuzamosan felszámolódott régi formájában a két, tisztán ifjúságkutatásra szerveződött intézményi egység is. Új politikai rendszer, új tudományirányítási szisztéma jött, és az ifjúságkutatásnak is fokozatosan új formái és szervezeti keretei épültek ki. A régi kutatók többsége azonban megtalálta a lehetőségeket tudományos munkásságának folytatására, bár általában nem

ifjúságpszichológusként, hanem akadémiai intézeti, egyetemi társadalomkutatóként és oktatóként.⁷⁸

Pedagógia, neveléstudomány

A *gyerek*, a *kamasz*, az *ifjú* kifejezéseknek tudományos terminológiává rendeződését az életkorok különbözőségeit természettudósi kíváncsisággal figyelő modern lélektan fejlődése eredményezte. Szokatlanul intenzív integrációja volt ezen érdeklődésnek a „gyermektanulmány”, ami a XX. század fordulóján felgyorsult társadalmi változások kapcsán a modern, empirikus tudományok kibontakozása révén a teológia és a filozófia öleléséből bújtt elő (Deák 2000). Több tudományos diskurzus szervesen integrálódott: a lélektan mellé azonosmód felsorakozott az egészségtudomány, orvoslás, szociológia, gyermekvédelem, a gyógypedagógia, kriminalisztika, a jogtudomány, a művészetelmélet, irodalomtudomány, a kulturális antropológia színrelépését közvetlenül megelőzve a néprajz, s természetesen a korszerűsödő, hagyományos diszciplína, a pedagógia is. A magyar gyermektanulmányi mozgalom a világ élvonalában volt.

Sajátos adalék, hogy a (ma szerbiai) nagybecskereki gimnáziumban az egyik legerősebb gyermektanulmány-sejt működött, s ők adták ki magyarul először Baden-Powell korszakalkotó művét, a Scoutism for boys-t. A jelképes tény úgy hirdeti tudomány, szakma és praxis egységének ethoszát, közben igazolása annak: a gondolkodás kilépett az egyetlen, állam felügyelte intézményre, az iskolára figyelés kényszere alól, s a felnövekvő ifjút teljes társadalmi környezetében, megannyi „szocializációs közegében” (Nagy 2013) kívánta látni és láttatni.

Az érdeklődést persze nem csupán a fejlődés megtapasztalt ténye fokozta, de az észlelt feszültségek is, amelyek a társadalmi különbségek „kezelésére” orientálták a felelős gondolkodókat. A gyermektanulmány szociális érzékenysége sok hasonlóságot mutat a XX. századelő progresszív, mondhatni „forradalmas” értelmiségi műhelyeinek gondolkodásmódjával. Nem tekinthető véletlennek, hogy a rövid életű Tanácsköztársaság intézkedéseiben a fiatal nemzedékek szociális helyzetének, fizikai és mentális egészségének, kulturális ellátásának felelőssége

72 Ezt legjobban példázza az Állami Ifjúsági és Sport Hivatal elnökének előadása a KISZ országos konferenciáján, Pécsen, ahol a többi előadó ifjúságkutatók voltak (Deák 1988).

73 Kéri 1986b; Kéri 1988c; Tóth 1986b; Csátáry 1986; Csátáry 1988a; Csátáry 1988b; Dögei 1986; Dögei 1988; Gyulavári 1986; Szabó 1988; Kerékgyártó 1988.

74 Laki 1986; Szabó I. 1986.

75 Kapitány–Kapitány 1986; Török 1988; Boros 1988b és 1988c.

76 Rácz 1986; Stumpf 1988; Boros 1986c; Boros 1988d; Pál 1988.

77 A KSH Társadalomstatisztikai Főosztályán Harcsa István, aki a főirány programtanácsának is a tagja volt, vezette az ifjúságstatisztikai kutatásokat (Harcsa 1986a). Az 1986-ban megjelent Ifjúságstatisztikai Adattár (KSH, Budapest) kitűnő adatbázisa jelentősen javította az ifjúságpszichológusok elemzési lehetőségeit.

78 Figyelemre méltó kivételként említhetjük az IKCS két korábbi munkatársát, akik önálló, egyszemélyes vállalkozásokban folytatták az ifjúságpszichológiai munkát. Diósi Pál a Diódata, Bánáti Ferenc az Inex Stúdió nevével maradt talpon az elmúlt csaknem negyedszázadban.

(Köte 1979). Utópista reménységgel vettek részt az érintett direktóriumok munkájában a gyermektanulmány, a gyermekkultúra, a gyermekegészségügy, szociális ellátás kiváló szakemberei.

Az első világháború sokkja igen nagy mértékben fordította a kutatói figyelmet a mündérba öltöztetett, s a modern hadviselés új „kultúrájába” beletanuló vagy kiábránduló nemzedék iránt.

Az iskoláról való gondolkodást megérintette a modernizáció szele, de a hagyományos pedagógiai diskurzus alapvetően az iskola, a tudástranszfer világában maradt.

A forradalom után

Merőben új helyzetet a forradalom utáni be rendezkedés teremtett.⁷⁹ Az (elsősorban városi) ifjúság „baloldali eltévelyedésének” oknyomozásában rendre megjelenik az iskolával szembeni kritika. Fokozatosan jut el a neveléstudományi gondolkodás is (nemesebb és nemtelenebb változatokban) a „nemzetnevelésig”.⁸⁰

Eljön az ifjúság újrameghódításának ideje, az ifjak visszavezetése a tradicionális magyar faluba valóságos pedagógiai programmá vált (Nagy 1990; Balogh 1990). Ebben a lelkületben éled újjá a háború előtt civil kezdeményezésként magáról hírt adó magyar cserkészlet.⁸¹ Pedagógiai ideológusai – Sík Sándor és Karácsony Sándor – megbirkózva a Trianon utáni irredentizmus kihívásaival is a legjobb nevelési minőség normáit fogalmazták alapozó írásaikban. A cserkészlet pedagógiai kultúrája ismét kiszélesítette a pedagógiai horizontot az iskolán túlra: a hazai ízekkel árnyalva (politikai hangsúlyokkal telítődve), jellegzetes katolikus, protestáns (és amíg lehetett cionista) felhangokkal árnyaltabbá téve a nemzetközi szinten megfogalmazott törvények

szabta keretet. Tömegbázisa hazánkban ebben az időben elsősorban a társadalmi mobilitást ambicionáló alsó középosztály (Trencsényi 1997; Miklós 1997) kamaszgyerekei voltak.

Bonyolultabb a leventemozgalom pedagógiai kultúrájának leírása. A leventemozgalom derékhadában a katonaviselt falusi tanítók álltak, akik vérmérsékletük, műveltségük és politikai nézeteik szerint mutattak ugyan különbségeket, de a testkultúra kultusza, a katonásdi – agresszíven hazafias retorikával társulva (olykor kegyetlenkedésig terjedő fegyelmezés) meghatározónak tekinthető (Gergely – Kiss 1976).⁸²

A „túlsó parton” az antifasiszta ellenálláshoz csatlakozó, a kommunista mozgalomban érlelődő és felörlődő maroknyi ifjúsági csoport nevelkedése áll. Az „open education” sajátos formáját valószínűsíthetjük meg a budai hegyekben szervezett szemináriumok, ahol József Attila is előadott munkásfiatloknak (Gárdos 1957). E mozgalom újraértékelése várat magára. Kevesebb az információnk az üldözött ellenállási törekvéseiről s ennek pedagógiai holdudvaráról (Büchler 2003).⁸³

A gyermekmentés legkiemelkedőbb eleme azonban Sztehlo Gábor intézménye, a Pax Gyermekotthonban létrehozott Gaudiopolisz (az Öröm városa), ahol a munkaiskola és az iskola-köztársaság (önkormányzat) kombinációja adta az intézmény különös ízét (részletesebben lásd: az ifjúsági szociális munka történeténél).

Az iskola eközben jobbra a feudálkapitalista társadalmi struktúrát őrizte. Kritikát gyakoroltak felette többek között a népiek (Karácsony 1939), s a fiatal magyar baloldali oktatásszociológus, Földes Ferenc, Karácsony Sándor (Kontra 2003), a nevelést átfogó rendszerben megközelítő, az iskolán kívüli közösségi kezdeményezésekre figyelő elemző. Az alsó középosztály iskolásainak helyzetéről pedig iskolaorvosként az író Németh László adott diagnózist (Németh 1988).

A leventemozgalom berkeiben felnövekvő, majd onnan kinövő népművészeti együttes, a Muharay Elemér nevéhez fűződő művészi alkotóközösség

79 Az új helyzet részének kell tekinteni a reformer nemzedék szétszórattatását, emigrációját (Mészáros 2008), s nem kis részt a szocialista tanítómozgalom jóformán teljes fizikai megsemmisítést (Farago 1963).

80 Ez a nemesebbeknél (pl. Imre Sándornál) ténylegesen szociálpedagógiai narratívát jelentett, a humanizmust kevésbé sajátjuknak tekintők esetében pedig eugenikát.

81 Tartozunk az igazságnak azzal, hogy Hortobágyi István kaposvári „szittyáit” (Karancz 2006) és még inkább Gábor Ignác vándordíák-mozgalmát (Bíró – Szabó 2009) mint a korai cserkészzel egyenértékű kezdeményezéseket tartsuk számon. S el kell helyoznünk az 1917-ben létrejött Gyermekbarátok Mozgalmának pedagógiai nézetrendszerét is ebben a tükörben (Gergely – Ólmosi 1997).

82 A jelenség pedagógiai értékeinek megítélésében nem csupán a kivételek okoznak nehézséget, de árnyalt következtetésekre ad módot Závada Pál legutóbbi regényének hőse, a leventeparancsnok-tanár úr bonyolult szerepvállalása (Závada 2016).

83 Egyszerre pedagógiai és azon túli történet a (Kertész Imre kifejezésével) „sorstalanná” vált gyerekek tömege, az elpusztítottak és az életbenmaradtak traumája egyaránt (Virág 1994).

folklorizmusa (Muharay 2001), a hasonló célokat követő, s a nemzeti és népi tradíciókat egybefonó regőscserkészlet, de az antifasiszta irányzatokkal telített szlovenszkói Sarló-mozgalom a „nép és fiai” új-ratalálkozásának pedagógiáját hirdette (Vigh 2013). Ez a nézetrendszer ihleti a Györfly Kollégium rendszerét, amely majd a népi kollégiumok (NÉKOSZ) pedagógiai ideológiája lesz. Önkormányzó kisközösségek ezek, amelyekben a szigorúan elszámolt tanulás mellett a közvetlen társadalmi-közéleti-jószolgálati tevékenység is fontos (Pataki 2005).

A II. világháborút követően

A második világháború utáni politikai küzdelmekben – az új hatalmi viszonyok közepette – az „ifjúságért folytatott küzdelem” tovább zajlott, amelyből a neveléstudományi nézőpont számára a fő szövetségesének jelentkező NÉKOSZ-szal való leszámolás példáján túl az hangsúlyos, hogy a „nevelés” fogalom mennyire rezonált e politikai megnyilatkozásokban. Az ifjúsági szervezetek primer nevelési (mondhatni: politikai szocializációs) feladatát definiálják a „vasszocializmus” vezető, meghatározó politikusai. Rákosi kifejezetten „átnevelésről” beszél (Jövőnk, 1950:21),⁸⁴ 1950-ben a „szolga” helyett a bátor, öntudatos munkásfiatal lesz a nevelési ideál (Jövőnk, 1950:15). Rendre megjelenik e beszédekben az ifjú nemzedéknek tett gesztusok célja: az elitcsere, kádercsere, tulajdonképpen a tartaléksereg biztosítása (Jövőnk, 1950:14, 43, 57, 74, 76, 80).

A demokratikus jelző ebben az értékvilágban és retorikában hamar az egységesség szinonimája lesz, vagyis az a demokratikus, aki beáll az egyenirányító, uniformizáló politikai akarat mögé. Ebben a nevelési célrendszerben rendre megjelenik a tudás, a műveltség is (Jövőnk, 1950:30). És ezekben a szlogenekben már nem csupán az új elittel szemben támasztott magasabb szintű, tudományos – javarészt az ateizmussal szinonimaként értelmezett – természettudományosságot látjuk, de a modernizációs gazdasági technológiákhoz szükséges szakértelmet is.

Ez a kettősség, a „butító” ideologikum és az „okosító” technikai szükségletek nehezen összeegyeztethető harmóniájához egy harmadik motí-

84 Jövőnk az ifjúság címmel 1950-ben reprezentatív dokumentumgyűjteményt adott ki a Szikra könyvkiadó a politikai vezetők, Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Révai József és Kovács István megnyilatkozásaiból. Az oldalszámok e kötetre utalnak.

vum is kapcsolódik: a fiatal nemzedékek „domesztikálása”, politizáló buzgalmának befagyasztása, utcai aktivitásának, korábban felszított „harci kedvének” visszaterelése a hatalom számára biztonságos iskolai falak mögé. Az úttörőközpont befékez minden, nem közvetlenül az iskola „primer” (deklarált) funkciója – az iskolásított tudás elosztása – szolgálatában álló tevékenységet.⁸⁵

Az ötvenes éveket tehát ez az ideológia és ifjúságkép jellemzi, de az ifjúság helyzetével kapcsolatos ébredés és a neveléstudományi gondolkodás változása jóformán egyidőben megkezdődik; 1953–54 megannyi szimbolikus esemény ideje.⁸⁶ Az iskola világát tükrözte a realista elemeket is felvillantó *Én és a nagyapám* című népművelő film, Bacsó Péteré (a fiatal, lelkes tanár nem csupán az iskolakerülő gyerek-főhősöket kapcsolja be egy jól működő iskola közösségi életébe, de még az alkoholista-analfabéta nagypapa is megjavul). Nem volt ilyen sikere Hárs Lászlónak, több gyerekeknek, gyerekekről szóló háborús regény szerzőjének. *A titkos őrs* című, az Úttörő Színház számára készült darabját (amely a romantikának aktualizálását igenelte) az Úttörőközpont a bemutató előtt letiltotta (Trencsényi 1977).⁸⁷

De a kijózanodás fontos jele az az értelmiségi magatartás, mely ’56-hoz vezet: a hangvétel a nevelésügyben elsősorban a „szocializmuskorrekcióé”. A balatonfüredi pedagógus-tanácskozáson⁸⁸ is és a Petőfi Kör pedagógiai vitáján is a „formalizmus”, az „elbürokratizálódás” került a bírálat fókuszába. A céltábla az ifjúsági szövetség, amely rosszul sáfárko-

85 Államosítják a Gaudiopolisznak helyet adó Pax Gyermekotthonokat, az alapítót emigrációba kényszerítik, államosítják a debreceni KIE kezdeményezte Fiúfalvát (lakóit az állami hajduhadházi Gyerekvárosba „tagosítják”, ahol a városvezető Ádám Zsigmond korábbi demokratikus elképzeléseit is hamar szélnek eresztik, megkezdődik a városvezető tragédiához vezető kálváriája (Tóth 1981, 1990).

86 Apróság, de korszakfordítóan, a mesét „rehabilitálandó” jelenik meg az új Ifjúsági (később Móra) kiadónál az *Új mesekönyv*, Zelk Zoltánra és Nagy Lászlóra bízák az új irodalmi igényű, „nemzeti karaktert” is vállaló *Kisdobos* folyóiratot.

87 Horváth H. Attila figyelmeztet, hogy a fiatal nemzedék eszmélésének, szocializációjának (ideológiáktól ugyan nem mentes, de mégiscsak) organikus közege volt a korszak sportélete, a hagyományos, az önszerveződés és a nevelői felelősség tradícióit őrző klubok világa. Példái Pestlőrincről és Kispestről szólnak, s a mintaadó legkiválóbbak életútját, mondhatni „fejlődésregényét” követi végig (Horváth H. 2011).

88 Vö. Tölgyesi (2006).

dott az egységgel, elvesztette vonzerejét az ifjúságra – hangzik el 1956 nyarán.⁸⁹

1956 tragikus őszén az iskola világa is megbolydult (háborús károk az épületekben, a „pesti srácok” háborús élményei, családok válsága, a „diszsidálások”). Az intézményes válasz egyrészt a Főti Gyermekváros létrehozása (Priszlinger 2007), másrészt a közösségi nevelés újraerősítése (a konszolidációban az úttörőházak, az iskolán kívüli nevelés új intézményének felfejlesztése), a gyermekmozgalom (örszem-úttörő) némiképp önkritikus helyreállítása, harmadrészt a tantervi változások (hittan megjelenése az iskolában, az orosz nyelv kötelező tanítása megszűnésének híre) (Nádházi 2009).

Az ifjúsággal szembeni pedagógiai attitűdöt leginkább a „megtevesztettség” kifejezése jellemzi, aközben zajlik a tisztogatás a pedagógus-társadalomban (Gergely 1989), s a középiskolákban, főképp szakmunkásképzőkben, tanítóképzőkben példát statuáló fegyelmi tárgyalások, kizárási határozatok születnek nagy számmal.

Az egységes szervezet újateremtése a politikai-nevelési feladat, így jön létre 1957-ben a KISz, amellyel kapcsolatban pedagógiai szempontból az ún. ifjvezetőkhez kapcsolódó viszony cikk-cakkjai emelhetők ki. A 60-as évekre a gyermekmozgalom újra visszazuhan az iskola kiszolgálójának szere-

pébe. A kevés ellenpéldában egykori munkásifik, népi kollégisták vállaltak szerepet – egyre inkább vállaltan vagy megbélyegzetten – már-már fokozatosan konfrontálódva korábbi megrendelőikkel, az új establishmenttel. Ilyen volt Székely Tibor iskolája Bokányi Dezső nevével Erzsébetvárosban (Székely 1970), Rozsnyai Istvánné Berzsényije (Rozsnyainé 1969), ilyen Oláh István monori iskolája (Benedek 2013), s más értelemben az antifasiszta ethoszt maga elé pajzsként emelő budapesti Radnóti Gimnázium 1965-ig terjedő szakasza (Maucha – Győri 2009).

Kialakul az úttörőházak fémjelezte gyerekszabadidő-hálózat. Kelet-európai országokkal összehasonlítva a 81 intézmény arányaiban szerény, de mégiscsak sok városban kínált iskolán kívüli elfoglaltságot pedagógiai irányítással (Nádházi 2006).

Új gondolkodásmód jelenik meg a hatvanas évek közepére, amely elsöpri jelentőségében az előzőekben jelzett kisviharokat. A kádári életszínvonalpolitika és a szövetségi politika megannyi gazdaságélénkítő intézkedése újateremtette az egyenlőtlenségeket. Ehhez szintén váltakozó intenzitással kapcsolódtak támogató és ellenző ideológiai hullámok. De elkerülhetetlenül megjelent a „hátrányos helyzet” fogalma az iskolázás kérdésében.⁹⁰ Immár nem Révai József diadalittas szavai fogalmazódnak meg az új elit székfoglalásáról a felsőbb iskolákban, hanem a leszakadók – akik bizony az ideológia szerinti „uralkodó osztályok” gyermekei – mobilitási gondja. Az intézményrendszer súlyos funkciózavarai fogalmazódnak meg.

A valósággal – a voluntarista politikai ideológiától mentesen – való szembenézés jele az iskolapszichológia és a nevelési tanácsadók rehabilitációja, újjászerveződése (Horányi – Kósáné 1991; Némethné Kollár 1988; Kósáné 1991).

Érlelődik a felismerés: véget kell vetni az ideológikus céltételezéseket követő gondolkodásnak, le kell számolni az iskolával szembeni illuzórikus igényekkel, s azt a realitás oldaláról kell végignézni (Gaszó 1988).⁹¹ Gaszó 1976-ban fogalmazott

89 1956 nyarának elmúltával, szeptember 28-án, zajlott le a Petőfi Kör első pedagógusvitája a Közgazdaságtudományi Egyetemen. Az ülés elején felolvasásra került a vitára meghívott, de betegsége miatt távol maradó Mérei Ferenc hozzászólása és ebben a pedagógusokhoz, a neveléstudomány és a nevelés munkáihoz intézett felhívása, amelyben meghirdette a szocialista felvilágosodás pedagógiáját. Emellett elhangzott néhány, az iskolai oktató-nevelő munka áldatlan helyzetét ismertető újabb beszámoló. Más megnyilatkozások – így az iskola megsegítésére tett erőfeszítések akadályairól adott tájékoztatás, az iskolák és egyéb nevelésiintézmények elkeserítő higiéniai viszonyairól szóló információ, a lélektani kutatómunkát megbénító tudománypolitika bírálata és a Ratkó-gyerekek sokaságának befogadására képtelen óvoda helyzetének bemutatása – szélesebbé tették a korábbi viták tematikai spektrumát. A jövőre, az új tudományos-technikai forradalom támasztotta követelményekre való eredményes felkészülés sürgetése ezúttal is hangot kapott, de különösebb visszhangra nem talált. Jellemző sajátossága volt ennek a pedagógus-találkozásnak is, miként általában az 1956-os pedagógusvitáknak, hogy valójában itt sem volt vita. Szóhoz jutottak egyben-másban eltérő nézetek, de senki sem akadt, aki a szakmai közösség egységes ítéletével szembeszállva az ötvenes évek közoktatáspolitikáját és ún. neveléstudományát védelmébe vette vagy legalább mentegette volna (Zibolen 1990).

90 E kérdéseket azok az értelmiségiek feszegették, akiket 56 után ért megtorlás, de akik a közéletbe aztán nem a neveléstudomány mundérjában tértek vissza, hanem szociológiai kabátban. A Nevelésszociológia első írásai jóformán szociografikus esszék (szóhoz jut Kériné Sós Júlia, Katona Katalin, Ferge Zsuzsa, Gaszó Ferenc, Várhegyi György, Tanczos Gábor, Pataki Ferenc. Huszár Tibor is neveléstudományi témával lép be a tudósi közösségbe, a fiatalok bűnözőkről írja disszertációját (1964).

91 Az írás a *Valóság* c. folyóiratban először 1980-ban jelent meg.

javaslatai azt a komprehenzív iskolaképet rajzolják meg, melynek megvalósulására azóta sem kerül sor (Gazsó 1976). A korszak hipokriziséhez az is hozzátartozik, hogy a *hátrányos helyzet* terminus bántja a hatalom szemét. Óvatosan a frissen engedélyezett társadalmi-civil szervezetre bízják – mintegy „szondaként” – a fogalom megvizsgálását. A fogalom óvatos bevezetését aztán Kozma Tamás végzi el (Kozma 1975). Az iskolázás egyenlőtlenségének gyakorlati felszámolásába pedig Loránd Ferenc küzdelmes vállalkozása válik szimbólummá.

A *Kertész utcaiak* (Loránd 1976) történetéhez köthető a „makarenkoizmus” újraértelmezése. A Kertész utca története korszakhatár tehát: valójában megjelenik (ha magát nem is tekintette ennek) a „második esély” iskolájának elképzelése a hazai szakmában.⁹²

De az ifjúságot – Loránd realista pedagógiai regényének zárófejezeteiből ez is kitűnik – már nem ez érdekli. A felnőtt generációk világméretű értékválságára „hazai ízekkel” válaszolóan megindul – eleinte „tiltott gyümölcsként”, „burzsoá ármanýként”, Kodály elleni lázadásként értékelve – a rock és a rockerség mint ifjúsági életforma. S ennek látszólag antitéziseként, valójában sajátos változataként lép színre a „nomád nemzedék” az újfolklorista mozgalom, a táncház (Bodor 1981).

A pedagógusokat a „különbözőségek” megjelenése zavarta, ádáz utóvédharcba kezdtek (Miksa 1995; Várhegyi 1992). Megannyi iskolai fegyelmi tárgyalás célpontja a középiskolások „illetlen” viselkedése, „nyugatimádóként” értelmezett, máskor „nacionalistának” bélyegzett különcködése.⁹³ Sokaknak zavaró volt mindennek a jelenségvilágnak a fokozatos legitimációja is. A kádári verdikt, amelyet a híres sláger tolmácsolt: az „ész a fontos, nem a haj” már az ifjúsági világ dezideologizálásának tükrö.

Időközben 1972-ben a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága nagyszabású, a

92 A hatalom viszonya kettős a kezdeményezéshez. Ennek csak egy példája, hogy a Dolgozók Általános Iskolájában nevelkedő még tanköteles, de többszörösen túlkoros kamaszok közösségi szervezeti formájára nem engedik a KISZ-kereteit érvényesíteni, így születik egy független ifjúsági szervezet, a József Attila Ifjúsági Dandár. Külön elemzést igényel, hogy a Kertész utcai modell 10 év múltán, s bentlakásos intézményben már egyáltalán nem működött. A Róbert Károly Nevelőintézet kudarca ennek az illúzióknak a végéről szól (Diósi 1979; Jóba 2011).

93 Moldova György közöl leleplező szociográfiát az aszódai javítóintézet nevelési rendszerének drámai anomáliáiról (Moldova 1969). Hol van már a Fóti Gyermekváros pedagógiájának későmakarenkóista bája?

társadalmi vitákat sem nélkülöző határozatot hozott az „állami oktatásról” (Bakó – Horváth – Szabó 1981). Tény, hogy a határozat nyomán több iskolában jutott levegőhöz demokratizálást, humanizálást sürgető pedagógusi elszánás (Trencsényi 2011).

A kormányzat összetelerelte a megyéknek szánt költségvetési pénzeket, s nagyberuházással erősítette a konszolidációt. 1974-ben hivatalosan is felavatták a hatalmas gyerekkombinátot, a Balatoni Úttörővárost Zánkán, amelynek pedagógiai merevségeit a kortársak is szóvá tették, de tagadhatatlanul a teli nyári üzem módban évi több tízezer gyerek jutott táborozási élményhez (P. Miklós 2005).

A 70-es évek végén még egyszer megkísérli meg szervezni magát a „gyermekügyi lobby”: az 1979-es Gyermek Nemzetközi Évét széleskörű társadalmi támogatás és aktivitás övezte. Intézményeket avattak, a nemzeti bizottságban valóban egység érvényesült: ebben Janikovszky Éva jutott kulcsszerephez, illetve ekkor jelent meg a „játsszóház” is (Ferencz – Sikó 2010).

Így érlelődik – Cseh Tamással szólva – az „ifjúsági probléma”. 1986-ban jelenik meg a megelőző évtized új szellemű kutatásainak jelentése a nagyobb nyilvánosság számára (Andorka – Buda – Donga 1986). Lényege, hogy a társadalom egyes csoportjai – sokszor fiatalok – mutatnak beilleszkedési zavarokat (alkoholizmus, drog, öngyilkosság, bűnözés stb.). Evvel megindul a nem kis részt pedagógiai diskurzusú feltárás, de ezek a jelenségtudósítások nem összegződnek rendszerkritikában. A szélesebb könyvkiadási nyilvánosságban is (immár egyre inkább cenzúrázatlanul) megjelennek az első híradások a droguesélyről, a csövesekről és egyéb deviáns jelenségekről. Nevelésügyi narratívában először Nemes Péter, majd különböző műfajokban Bakonyi Péter könyve (1984), Vicsek – Vitézy riportjai (1989), Géczi János *Vadnarancsok*-ja (Géczi 1982) hívja fel a figyelmet a deviancia-jelenségekre. Kósáné Ormai Vera a TBZ-kutatásokhoz⁹⁴ kapcsolódóan kifejezetten az iskolára specifikálja elemzéseit (Kósáné 1989).⁹⁵

94 *Társadalmi Beilleszkedési Zavarok* címen indult ebben az időben kutatási program, irodával, apparátussal.

95 Megjegyzendő, hogy a nevelésüggyel szoros kapcsolatot tartó pszichológusok korábban saját lélektani narratívájukban rendre feltárták terápiás munkájukban keletkezett egyedi tapasztalataikat összegző esettanulmányaikban a jelenség mikrotörténeteit. Az újdonság a nyolcvanas évekre mindennek makrotársadalmi jelzésrendszere, kialakulása, amelyben György Júlia játszott mondhatni: úttörő szerepet (György 1967).

Bár az iskola funkciómeghatározása körül is „recesg-ropog” a szakma, a rendszer elemei érinthetetlenek, a struktúra kérdése tabu – még az 1972-es párthatározat is erről szólt. „Óvatos lazulás” a *műveltségképben* alakulhat, itt tekintélyes akadémikusok hoznak létre bizottságot (Rét 1980). A bizottság „farvizén” létrejön az iskola nevelési funkciójának átgondolására készülő szakmai csoport is: Loránd külön mellékletet ír az ezredforduló iskolaképehez (Inkei – Kozma – Nagy – Ritoók 1979).

A közművelődés, gyermekkultúra felől önmagukon túlmutatva új megközelítések szivárognak az iskolai nevelés világába: a fiatal írók kezdeményezte olvasótáborok, a napközis klubok, s nem utolsósorban a drámapedagógia (Trencsényi 1980; Kamarás 2003; Gabnai 2011).⁹⁶

Amíg a nevelőiskola hívei elsősorban a bent-tartózkodás komfortját, a gyermeki jogok tisztelétét, átfogó kifejezéssel (Mihály 1992) „az iskola humanizálását” tekintik a rendszerkritika fő kiindulópontjának,⁹⁷ addig más kritikusok a kimenettel, az iskola eredményességével elégedetlenek (Andor 1980; Lukács 1982). Jellegetes e kérdésben Sáska Géza álláspontja, aki rendre fel is veszi a vitát a „neveléspártiakkal”, szóhasználatában a „pedagóguskorporáció képviselőivel”.⁹⁸ Míg Lukács a napközi otthonok kérdésében foglalt el csupán markáns álláspontot (távol tartotta volna az iskolafunkcióktól, s nyugati minták nyomán egy új, második szociális-szabadidős intézményrendszer kialakítását sürgette,⁹⁹ addig Sáska az egész „megújuló iskola”

mozgalmat illetve kritikával.¹⁰⁰ A politikának is tetsző – a megoldásokat, akut válaszokat a jövőbe toló – kompromisszum a „stratégiai jövőkutatások”, távlati tervezések támogatása lett (Fekete 1972; Inkei – Kozma 1977; Loránd – Mihály 1984).

A 80-as években aztán nekiszabadulnak az iskolakísérletek. Eleinte az általános iskolát érintő ügyek jutnak engedélyhez (Zsolnai József, Gáspár László), de terjeszkednek az alternatív megoldások a középiskolában is. Egyre kevésbé óvatosan keresi helyét a Waldorf, a Freinet, a Montessori-pedagógia is (Vekerdy 2011; Galambos – Horváth 1987; Bakonyi 1995; Trencsényi 2011; Báthory 2001).

Szociális munka fiatalokkal

Magyarországon az első írásos emlékek, amik a gyermekvédelemhez köthetők, I. István korából származnak (Bódizs 2013). István I. törvényében rendelkezik az árvákról és az özvegyekről, illetve azok védelméről, a róluk való gondoskodásról. Később, a középkori Magyarországon az állam elutasította az árvák, illetve az özvegyek kérdését – jellemzően kis közösségek, egyházak végezték ezt a munkát – az uralkodók püspökök feladatai közé sorolták ezt kötelező feladatként (Bódizs 2013). Közülük talán a két legjelentősebb: Szent Gellért püspök és Szent Özséb. Mindketten az árva gyerekek gondozását tartották elsődleges feladatuknak. Hosszú idő telt el, mire I. József az 1700-as évek elején rendeletben fogalmazta meg, hogy a vagyonos árvák mellé ún. „tutort” kell

96 Utóbbi fellendülésében sajátos szerepet játszik az a történelmi tény, hogy a diákszínházi mozgalmat politikai aktivizálódása miatt pacifikálják, a jeles szakemberek a gyermekszínházakba „emigrálnak”, s a politikai figyelem szélárnyékában váratlanul teljes fegyverzetben lépett színpadra őszinte gyerekszájakból az iskola- és társadalomkritika.

97 Ez a szentlőrinci kísérlet lényege is (Gáspár 1984), s ez áll az ÁMK-mozgalom mögött, amelynek zászlóshajója a pécsi Apáczai Nevelési Központ.

98 Más megközelítéssel ugyan, de Radó Péter is azzal jellemzi – utólag – a korszakot, a „maratoni reform” időszakát, hogy az oktatáspolitikának a hatalom által elhagyott, hátrahagyott órhelyeire a pedagógusok szivárogtak be, s úgy vélték: nekik kell iskolarendszert, oktatáspolitikát csinálni, s ennek megfelelően az osztálytermi nevelő-növendék kommunikáció fogságában maradtak (Radó 2016).

99 Sose valósult meg, de a szakmában szokatlanul élénk vitát kavart.

100 Sáska – általunk vitatandó – álláspontja: „A társadalom egészének nevében fellépő MSZMP két generáció alatt diszkreditálta a ’közösségi érdek’ érvrendszerét és vele együtt az erős és központból irányított államot. Ennek reális alternatívája az egypártrendszer keretei között a szovjet típusú és a polgári berendezkedést egyaránt elutasító, *önsszervező* társadalom megszervezése volt a nyolcvanas évek elején és közepén. A pedagógusok szabadsága, benne a pedagógiai pluralizmus a korporáció uralmát jelentette. Amit az 1972-es párthatározat elindított, azt az 1985-ös törvény fejezte be, az 1993-as közoktatásról szóló törvény pedig meg is erősítette. A régóta követelt pedagógiai pluralizmus teljes lett: megszűnt az a norma, amivel szemben alternatívát lehetne állítani. Ettől az időszaktól kezdve például a Zsolnai-módszer mindössze egy a sok program közül, és nem volt különösebb akadálya, hogy bárki a Gáspár László által elkezdett szocialista munkaiskolák örökségét folytassa, vagy éppen comprehensive iskolaformát hozzon létre, vagy akár tovább folytassa közösségi iskolaként a bázis-demokrata elvek alapján megálmodott ÁMK-kat. Bár az iskolák s benne a pedagógusok függetlenek lettek, a tanulók személyiségében és tudásában ezt a kedvező változást igen nehéz felfedezni.

kirendelni. Részben ennek hatására jöttek létre az első árvaházak az 1700-as évek közepén: Nemescsón (1741), Kőszegen (1749), Nagyszebenben (1765). Az adományokból működő felekezeti árvaházak mellett egyre több árvaházi közösségek, egyletek által alapított intézmény jött létre (Bódizs 2013).

Az I. világháború előtt

Magyarország első modern értelemben vett gyermekvédelmi intézménye a 19. század közepén jelent meg, legfőképpen a megváltozott, bensőségesebbé, érzelmgazdagabbá lett gyermekképp és az ipari fejlődés hozta női munka miatti gyermeki egyedüllét okán (Korintus – Villányi – Máta – Badics 2004). Ezeknek a hatásoknak eredményeképpen jöttek létre az első bölcsődék és óvodák. Az első óvoda megnyitása (1828. június 1.) Brunsvik Teréz nevéhez fűződik, de a korabeli sajtó csak több mint egy év múltán adott hírt az óvoda intézményéről (Vág 1994). Az első magyarországi bölcsődét 1852. április 21-én nyitották meg Pesten. Megnyitásától kezdve az intézmény fő funkciója a napközbeni el látás volt, amely arra az időre korlátozódott, amíg az anya dolgozott. A családsegítő és szociális funkciójú intézményt (Czirják 2008) leginkább a szociálisan nehéz helyzetű családok vették igénybe. Fontos tény, hogy ezek az intézmények már a kezdetekben is elismerték a családban történő gondozás-nevelés elsőbbségét, önmagukra nézve is egy kiegészítő, kompenzáló szerepet fogadtak el. A XIX. és XX. század fordulóján a Pesti Első Bölcsődei Egyesület Alapszabálya szó szerint így fogalmaz: „Szegény, lakáson kívül dolgozó szülők kisdeteit a negyedik évig fölvenni, s őket a nélkülözés, baj és betegségtől gondos felügyelet és ápolás által megóvni” (Korintus – Villányi – Máta – Badics 2004). Az 1800-as évek második felétől egyre több gyerekekkel foglalkozó szervezet bukkan fel: a Gyermekmenhely Egyesület 1870-ben, Fehér Kereszt Lelenczáz Egyesület 1885-ben, a Gyermekbarátok Egyesülete 1887-ben (Bódizs 2013). A Fehér Kereszt házakat vásárolt, ahol ún. „tápanyák” nevelték a gyerekeket. Számos gondozásba vett gyereket a városok dajkaságba adtak, amiért fizettek. Ez a gondozás a gyermek 5-6 éves koráig tartott (Bódizs 2013). A gyarapodó árvaházak miatt szükségessé vált egy koordinációs szerv létrehozása. A Gyermekvédő Egyesület 105 árva- és szeretetházat koordinált.

A gyermekvédelem állami részről történő elismerésére egészen 1901-ig kellett várni. Ekkor

született meg az I. Gyermekvédelmi törvény, mely Széll Kálmán nevéhez fűződik és az elhagyotttá nyilvánított, illetve a talált gyermekek jogairól szól. Az elhagyotttá nyilvánított gyerekek először hét, majd – még ugyanebben az évben – tizenöt éves korig tartó gondoskodásáról rendelkezett és intézkedett az állam. Az 1901. évi VIII. tc. végrehajtására nagyszabású munka indult meg, 1908-ig kiépült az állami gyermekmenhelyek országos hálózata. Az országban – azonos tervek alapján – 17 menhelyet létesítettek (Czirják 2008).¹⁰¹

1905-ben került kiadásra az első, a gyerekek védelmével foglalkozó periodika, a később havonta megjelenő Gyermekvédelmi Lap (ez az újság írt elsőként az 1906-ban először és azóta folyamatosan megrendezett „gyereknapról”).

A robbanásszerű városiasodás és iparosodás a XIX. században magával hozta a gyökereitől elszakadt, nyomorgó nincstelen archetípusát. Ezen problémára adott válaszként alakultak ki a szegény városrészekben létrehozott közösségi terek, a settlementek,¹⁰² majd ebből a settlement mozga-

101 Ténylegesen tizennyolcat, de a – Beregszász közelében lévő – nagyszőlősit zárt nevelésre rendezték be.

102 A londoni Barnett-házaspár egyetemistákat és friss diplomásokat hívott, szegénynegyedekbe telepítette őket, hogy önkéntes oktatómunkára szervezze be őket (Müller 1992). „Olyan helyet akartak létrehozni, ahol a diákok saját szabadidejükben és a nyári szünetben a szegények között dolgoznak és tanítják őket” (Nagy – Nizák – Vercseg 2013:251). „Ha aggódtok a szegények miatt, ha részvétet éreztek a munkások iránt az étellel való nagy birkózásaikban, miért nem jöttök közéjük és éltek velük együtt? De nem mint az előkelőek, akik leereszkednek az alacsonyabbakhoz, nem mint a tiszták, akik az elbukottakon segíteni akarnak, nem mint a tudók, akik a tudatlanokat tanítani akarják, nem mint az élet kifinomultjai, akik ízlésüket szélesíteni, terjeszteni akarják, hanem egyszerűen mint szomszédok, barátok, embertársak” (Novágh 1937:8). A settlement ételt és szállást is nyújtott a szegényeknek, de elsősorban oktatással, kisebb részben érdekvédelemmel (munkavédelmi, gyermeki és női munkakorlátozási, szakszervezeti, női választójogi, egészségügyi, bevándorlási, iskolakötelezettségi ügyek) foglalkozott. A settlementek lettek, amelyek felmérve az ott élők szükségleteit, szerveztek számukra fejlesztő foglalkozásokat oktatási, kulturális, egészségügyi, sport stb. területen. „A settlement (népművelő és gondozó otthon) a társadalmi felelősség érzésével és az adni tudás többletével rendelkező egyéneknek önkéntes letelepedése a szociális elhagyatottságban élő emberek közé” (Hilscher 1937:8). Ezen intézményeknek születésekor a segítő szakmák még alig alakultak ki, laikusok-féllaikusok látták el a tevékenységet, egyesek bentlakóként voltak jelen, mások bejáróként.

lom.¹⁰³ Ezek a népházak¹⁰⁴ vagy szociális telepek Magyarországon¹⁰⁵ először Kolozsváron (1905-ben), majd Budapesten (1910-ben), a Vág utcában alakultak meg (Balipap 1990), de a settlementek magyar etalonjának mégis az 1912-ben alakult újpesti

103 Az 1884-ben megalakult settlement mozgalom (a ma is működő Toynbee Hall, Szent Júdás Tádé templom, London) hamar elterjedt a világon. Nagy-Britanniában 1914-ben 20, 1929-ben 40 settlement működött (Hilscher 1937). 1930-ra nemzetközi hálózat alakult ki, így pl. Ausztriában, Finnországban, Franciaországban, Hollandiában és Németországban (Volkshaus), Norvégiában és Svédországban, Dániában is megjelent, de elterjedt Japánban és az Egyesült Államokban is (Hilscher 1937). 1926-tól az International Federation of Settlements is megalakul, amelynek manapság 15 szövetség 800 szervezete a tagja (Nagy – Nizák – Vercseg 2013).

104 Lényegét tekintve a settlement olyan többcélú, szocio-kulturális intézmény, amely az adott területen élőkkel együttműködve bátorítja a közösségi cselekvéseket, támogatja az autonóm közösségek fejlődését, megpróbál választ adni a helyi problémákra. Ezzel „hozzájárul a helyi közösségek fejlődéséhez, fejlesztéséhez, szabadidős tevékenységeknek nyújt teret, segíti a szociális problémák megoldását, információt nyújt és segíti a különböző emberek, csoportok és közösségek közötti kommunikációt, a lakosság életminőségének javítását” (Giczey 2013:61). Ezért fontos, hogy a settlement tegyen lépéseket a helyi kezdeményezések megszervezésére, a társadalmi párbeszéd fejlesztésére, amellyel új folyamatok kerülnek felszínre, új emberek vonódnak be, új szolgáltatások keletkeznek. Ennek tükrében a settlementet működtetők ismerik és használják a közösségfejlesztés, önkéntesség módszereit, így segítve a közös célok felismerését, támogatva az érdekek hatékonyabb képviselését és gyorsítva fel a közösséggé szerveződést. Szolgáltatásai bármely korosztály számára szabadon hozzáférhetőek (Giczey 2013).

105 Általában Magyarországon is oda települtek ezen intézmények, ahol a szegények éltek. A szociális telep az embervédelem különböző intézményeinek (egészségügyi, szociális, kulturális) szervezett egységét jelentette, ezért közös szervezetbe egyesítette a különböző irányú szociális munkát és az ezekkel kapcsolatos intézményeket és munkaközösséget létesített a szociális intézmények részére, így törekedve az ott élők különböző szükségleteinek kielégítésére (Schiffer 1995). A szociális telep bevitte a szociális szolgáltatásokat a szegények közé, betelepedett a nyomornegyedekbe. Így az intézmények egy helyen összpontosultak, közös vezetés alatt, a szociális munkások pedig állandó és közvetlen kapcsolatban lehettek a segítségre szorulókkal (vö.: multifunkciós közösségi tér innovációja vagy az IKSZT-k koncepciója, illetve az Agóra-elképzelések – Schiffer 1995).

Főiskolai Szociális Telepet tartják¹⁰⁶ (Nagy – Nizák – Vercseg 2013; Giczey 2007). Bár az ténylegesen csak az 1920-as évektől az 1949-es megszűnéséig működhetett settlementként (a háborúban kórházi funkciót látott el – Schiffer 1995).¹⁰⁷ A modell később szétterjedt, elsősorban Budapesten, de szerte az országban is, az 1930-as években már 8 settlement működött a fővárosban, mindegyik azonos elvek szerint, de kialakítva saját kínálatát: A Kozma utcai „női” settlementben pl.: egészségügyi központ, bölcsőde, óvoda, napközi otthon működött, családi és ifjúsági csoportok jöttek létre, s tucatnyi rendezvényt szerveztek (Nagy – Nizák – Vercseg 2014). A settlement tekinthető a – később szétváló – közös-

106 Az újpesti Főiskolai Szociális Telep négy fő célt tűzött ki maga elé:

- A szociálpolitikai szociálhigiéniai, nevelésügyi és munkásvédelmi intézmények egyesítésével a rászorulóknak számára szakszerű segítségnyújtás, valamint a különféle szociális tevékenységek végzésével a „polgári élethivatásokba lépők” szociális irányba történő képzése;
- A munka során felgyűlt adatok rendszerezése, feldolgozása, alkalmazása;
- A társadalom egészének nevelése érdekében új nevelési alapelvek kidolgozása: az elemi népoktatás, az iskolán kívüli népoktatás, az egyetemek, főiskolák, a közművelődés, a sajtó és a közvélemény területén;
- A szociális tevékenységben az egységes és egyetemes szempontok, szakszerű ismeretek használata (pl.: úgy vélték, hogy a védőnők csak akkor nyerik el a lakosok bizalmát, ha az egészségügyi ismertek mellett szociális és nevelésügyi kérdésekhez is értenek).

107 Hármasszerkezet jellemezte:

- A Népegészségügyi Osztály jelentette a népbetegségek, járványok elleni intézményes küzdelmet, itt történt a beteg gondozása és itt voltak a röntgen és bakteriológiai laborok.
- Az Általános Népvédelmi Osztályon volt a néphivatal (feladata az erkölcsi, szociális, gazdasági fenyegetettség csökkentése, itt történt az ügyirányítás is), a családi patronázs (családi pártolók kirendelése, akik legalább hetente egyszer látogatták a családot, szükség esetén közbelépést kezdeményezve), a gyermek és fiataloké patronázs (gyermek és fiataloké védelmének speciális szerve, az Újpesti Királyi Járásbíróság illetékességi területén lakó fiataloké hivatalos pártfogó szerve), valamint a tanonc és munkaközvetítő (munkanélküliek közvetítése és utánkövetése).
- A Népművelési Osztály szolgáltatásai voltak: a napköziotthon, a tanonc- és legénykör, a leánykör, a cserkészlet, az általános ismeretterjesztő előadások, tanfolyamok és szemináriumok, a népkönyvtár, a szórakoztató események (mozi, előadások, teaestek, táncmulatságok, kirándulások, jégpálya), sportprogramok.

ségi és szociális munka „öslevesének”,¹⁰⁸ hiszen tulajdonképpen a settlementek a szociális gondozás és a közművelődés kombinált helyszínei voltak. Munkájuk során a gyermekkor, serdülőkor, ifjúkor kapcsán igyekeztek „az ellenőrzött szabadság” jegyében az élmény és kalandéhség kielégítését is szolgálni. De volt pályaválasztási támogatás, voltak szakkörök (Boér 1937), fiú- és lánykörök, mégpedig ezek technikai vezetőit a gondozottak közül választva, tanfolyamok (írás, olvasás, számolás), zene-összejövetelek, ünnepélyek (Novágh 1937), sport, zene.

A settlementek nemcsak azért tekinthetők a szociális munkában gyökerező ifjúsági munka korai szakának, mert jórészt gyerekek-fiatalok lettek kedvezményezettjei a settlementbeli munkának, hanem azért is, mert a settlementek rendszerint nem rendelkeztek akkora anyagi háttérrel, hogy valamennyi munkatársukat megfizessék. Így az együttműködők nagy része önkéntes munkaként végezte feladatát. Az ott dolgozók kisebb része volt csak pedagógus vagy szakmunkás, jórészüik a fiatalok közül rekrutálódott. „Az önkéntes munka céljaira legkönnyebben az ifjúságot lehetett megnyerni, azokat, akik szociális érzékkel rendelkeztek és tele voltak lendülettel, tenni akarással” (Schiffer 1995), akiket aztán ki is képeztek a „settlement-feladatokra”.

A két világháború közt

A settlementek első fénykora az 1940-es években ért véget. Ekkortájt – a finn és észti segítséggel létrejött Tessedik Népfőiskola 1938-as alapításakor – tűnt fel Sztelhó Gábor (Koren 1994; Merényi 1993). Sztelhó háború alatti „Jó Pásztor” Egyesületi kinevezése nyitotta meg az utat embermentő munkájához. A nyilas megszállás alatt 32 gyermekotthon hozott létre (első feladata a kikeresztelkedett zsidó gyerekek mentése volt, amely hamar kibővült bármely rászoruló bűjtatásával), a Yad Vaseem Intézet szerint ezzel mintegy 2000 gyereket és felnőttet mentve meg (Koren 1994). 1945-ben a Weiss Manfréd család által rendelkezésre bocsátott területen alapította meg az Örömvárost, a Gaudiopolist. Sztelhó már a háború előtt kezdeményezte a gyerekotthon megalapítását, amit akkor még nem volt módja beindítani. Az Örömvárosban részben a saját

108 A közművelődés irányába elmozdult lényegénél fogva csoportalapú közösségi munka és az egyéni esetkezelés alapú szociális munka a XX. századi professzionalizáció során vált szét egymástól, de gyökereik közesek, s valahol a settlementnél keresendő (Giczey 2013).

iskola, részben az önfenntartás (szabó, cipész, ácstb. műhelyek kialakítása), részben az önszerveződési feladatok (a ténylegesen önkormányzó hatalommal bíró saját kormány, parlament, minisztériumok) határozták meg a mindennapi életet. Gaudiopolis az ifjúsági szociális munka egyik sarokköve, hatása elsősorban mintaadóként szervesült a szociális gyakorlatban, hiszen annak munkájában nem túl sokan vettek részt, meglehetősen szűk korosztályból, s azon túl is csak fiúk (Miklya Luzsányi 2003). Később Sztelhó lett a kitelepítettek istápolója (40 évet betöltve az evangélikus egyház pusztán segédlelkészi beosztást rendelt számára Kőbányán).

Szekeres Mihály kezdeményezésére Szepesen 1943-ban kezdte meg működését a Fiúkfalva 16 gyermekkel (Czike 1997). A résztvevők saját munkájukkal tartották fent magukat, vezetésük a saját önkormányzatuk volt, a napi feladatokat itt végezték. A szepesi otthon egy tűzvész során elpusztult, így 1945-ben Ebesen kezdte újra működését a telep Pataki Gábor vezetésével. 1948 környékén a Hajdúhadházi Gyermekváros megszületésekor végleg bezárt, mivel a Fiúkfalva vezetősége nem akart „más szellemiségben” dolgozni (Czike 1997). Sztelhó Gábor Gaudiopolisa és Szekeres Mihály Fiúkfalvája sok szempontból a gyermekvárosok elődje lett (Makai 1996).

A II. világháború után

A háború után az áldozatmentő mozgalmak (pl.: alia táborok) próbáltak tenni a traumatizált gyerekekért-fiatalokért. Az 1948-as fordulattal párhuzamosan a gyermekvédelemben koncepcióváltás figyelhető meg. Eltörölték az elhagyott gyermek fogalmát, helyére az állami gondozott kifejezés lépett. Bezárták a régi menhelyeket, az egyházaktól elvették a szociális feladatokat, és mindezeket állami kézbe adták. Az országban ekkor hozzávetőlegesen 24.000 állami gondozott volt, a nevelőotthonok és a kórházak tele voltak szülők nélküli – árva, elhagyott – újszülöttekkel, s a nevelőszülői hálózat még csak nagyon kis hatásfokkal működött. Az utcán felnőni kényszerülő, csellengő gyerekek is komoly problémát okoztak. Ekkor kezdtek épülni az első nevelőotthonok.¹⁰⁹ Ebben az időszakban jöttek lét-

109 A csellengési probléma megoldását az ekkorra már állami kézben lévő, kihasználatlan vidéki kastélyépületek hasznosításában látták, bár az épületek teljesen alkalmatlanok voltak a gyermekvédelmi intézmények létrehozására, de ekkor kezdődött a fogyatékos gyerekek/felnőttek, pszichiátriai betegek „kitelepítése” is (Czike 1997).

re a gyermekvédelem speciális ellátórendszerének részeként a gyermekvárosok, amelyek az eredeti elképzelések szerint olyan, 300 főnél nagyobb intézmények, ahol a nevelőotthoni funkciókon túl az oktatás, a szórakozás és a mindennapok szükségleteit kielégítő részlegek is vannak, a hagyományos nevelőotthonokéval megegyező nevelési feladattal (Czike 1997).

1957-ben – Barna Lajos vezényletével – nyitott meg a Fóti Gyermekváros (mai nevén Károlyi István Gyermekközpont) az 1956. november 4. után előállt kritikus helyzetre (a disszidálási hullám nyomán történt családok kettészakadása) az állami gondoskodásba kerülő gyermekek gondozására és nevelésére. A gyerekek teljes körű ellátását óvoda, kollégium, általános- és középiskola, könyvtár, mozi és színházterem, gyermekkórház, központi konyha, mosoda, strand biztosították. A Gyermekváros kivételes helyet foglalt el a hazai gyermekvédelemben, hiszen nagysága, összetettsége sok tekintetben kedvező feltételeket biztosított a magas színvonalú ellátáshoz.¹¹⁰ A gyermekváros működése során összesen kb. 6.000 gyermeknek próbálta helyettesíteni az otthont.

A nők újbóli tömeges munkába állása fontos szerephez juttatta a gyermekvédelmi intézményeket, ezen belül is a bölcsődéket. A korábbiaktól eltérően a bölcsődék már nem kiegészítő, illetve kompenzáló szerepet tölthettek be, hanem céljuk szerint az otthoninál magasabb színvonalú ellátást kívántak biztosítani (vö.: paternalista államkoncepció), amelyben megjelent a közösségiség mellett a politikai identitás-nevelés kérdésköre is (Czirják 2008). Ez utóbbi azonban sohasem valósult meg, a bölcsődék jóval gyermekcentrikusabbak és politikamentesebbek maradtak, mint a kor más oktatási-nevelési, illetve szociális intézményeinek bármelyike.

A II. világháborút követő úttörőszövetségi genezisben is megtalálhatóak a szociális munka jellemzői: a „proletárgyerekek” iránti felelősség (mindezt ugyanakkor szembefordítva a „középosztályinak”

beállított cserkészettel). A paternalizmus (avagy a jótékony állami szerepértelmezés) jegyében ugyanakkor az öngondoskodás elve jóval halványabb volt a cserkészetbelinél. Később az Úttörőszövetség-KISZ dominálta kádári konszolidációban kevés tényleges szociális munka dokumentált, de az ismert, hogy akkoriban egyetlen rászoruló csoportot sem ismertek el, kivéve az idősekét, viszont az ő támogatásukban a fiatalok, mint ezen szervezetek tagjai aktívan is részt vettek (favágás, ebédhordás stb.), a híres háborús szovjet regény nyomán (Trencsényi 2011) ezt nevezték „timuri munkának”). A központi és megyei úttörőtáborok a 40-es és 50-es években a „gyereknyaraltatás” 1919-ből eredeztetett hagyományait folytatták. Amikor a 60-as évek végétől a politikai vezetés már tűrte a *hátrányos helyzet* kategória alkalmazását, akkor Csillebércen egyhónapos, alsó tagozatos felzárkóztató táborok indultak tanév közben; a tanév idején hatodik osztályosoknak szervezett zánkai „őrsvezető-képző” táborok beiskolázásánál prioritást élveztek a hátrányos helyzetű, vagy hátrányos helyzetű régiókból érkező gyerekek (Trencsényi 2011).

Magyarországon a kábítószer miatti első halálesetet 1968-ban regisztrálták, s csak ezután kezdtek komolyabban foglalkozni a témával (Detrovics 2001). Egészen a 80-as évekig elsősorban a legális szerekekkel való visszaélés jellemezte a droghasználatot, csak ezután kezdtek terjedni az ópiát-származékok használata, de csak a mákteára és a receptre felírható kodeinszármazékokra korlátozódott (Detrovics 2001). Az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején a középiskolások 2–4%-a ivott gyógyszerre vagy szipuzott (Lénárd é.n.).¹¹¹ A szerhasználatot a kormány rendőrségi kérdésként kezelte, ezért a megelőző, gyógyító, illetve rehabilitáló intézmények felállítása elmaradt: a kérdéssel csupán a 80-as években kezdtek el komolyabban foglalkozni, amely intézményhálózat a mai napig instabil lábakon áll.

A szociális gondolkodás 50-es éveit a szegénység felszámolásának szándéka jellemezte, akár azon az áron, ha ez családok szétverésével is jár. A paradigmaváltásra az ötvenes évek végéig kellett várni, mondván a gyermeket nem feltétlenül kell intézménybe küldeni, hanem korán fel kell fedezni a problémákat, és meg kell keresni a preventív beavatkozás lehetséges mozzanatait (Herczog 1997). Ezen gondolat hatására vetődött fel a nevelési-tanácsadói

110 Ugyanakkor a már akkor is túlsúlyos fővárosi gyermekvédelem számára nem igazán jelentett előrelépést, hiszen a Gyermekváros országos hatáskörű volt, de a gyerekek a fővárosi Gyermekvédő Otthon létszámba és intézeti gyámsága alá tartoztak, növelve annak gyámi és adminisztratív feladatait. Felismerve ezt a problémát 1964-ben a fővárosi Gyermekvédelmi Otthon átnevezték Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézetre (GYIVI), és létrehozták a pest megyei GYIVI-t is. A Fóti Gyermekváros gondozottjai innentől kezdve a pest megyei intézethez tartoztak, ezzel párhuzamosan a fővárosi gyámi létszám mintegy 2.000 fővel csökkent (Dickmann 2001).

111 1980-ban 13, 1981-től évi 30-50 főt ítétek el Magyarországon kábítószerrel való visszaélés miatt (Lénárd é.n.).

hálózat kiépítése, de egészen 1968-ig kellett várni a megvalósulásra, amellyel párhuzamosan elindult az iskolapszichológusi hálózat kiépülése is (Herczog 1997). 1982-ben alakult meg a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Felügyeleti és Továbbképzési Önálló Osztály¹¹² (Czirják 2008). 1986-ban kísérleti jelleggel hozták létre az ún. Családsegítő Központokat. Ezek az első olyan családszemléletű, családtámogató szervezetek, amelyek a kliensközpontúságot és az érdekvédelmet tartották szem előtt. Feladatuk igen sokrétű volt már a kezdetektől: a segítő szociális munka, a komplex családgondozás gyakorlatának kialakítása, a segélyezés, szaktanácsadás, társintézmények összefogása stb. A '80-as évekbeli erjedéssel indult el a szociális munka tényleges rehabilitációja és kiteljesedése (pl.: Máltai Szeretetszolgálat, SZETA stb.), amely végül legalább részben szerveült az ifjúsági munkában is.

Ifjúsági kultúra

Már a XX. század elején a korszak ifjúságának új helyzetére (városiasodás, szekularizáció, a munkaerőpiac átalakulása, az iskola diszfunkciói stb.) válaszképp a társadalom integritását védő szakemberek körében egyre erősebben jelent meg a „generációs” megközelítés (legyen az a cserkészlet, a tábortörzsek világa; vagy a nekik címzett, jobbra „erkölcsnemesítő” könyvkiadás; de akár olyan ifjúsági közösségek, olvasóköri körök, antialkoholista körök stb., ahol szakemberek próbálták a „züllés” veszélyeitől eltéríteni az ifjakat). A fiatal nemzedékek pártfogói lettek az avantgárd kulturális-művészeti megnyilatkozásoknak is (szavalókórus, kórus, mozgásművészet stb.).

A századelőn a lélektan hatására a „serdületlen” korosztályok számára kialakultak a gyermekszobák, a gyártott játékok, a gyerekruhákat a gyerekkönyvek, gyerekekhez forduló előadóművészek (a magaskultúrában ennek jelképe Bartók 1909-es Gyermeknek szóló, új szellemiségű zongoraiskolája (Tésabó 2005)). Kodály pedagógiai-művészetpolitikai törekvései is ebben a forrongásban indulnak, de megtalálja helyét majd az 1919 utáni konszolidációban is (regőscserkészek, Éneklő Ifjúság mozgalom, Gyöngyösbokréta stb.).¹¹³ Az

112 Többek között ez adta ki tíz éven át a gyermekvédelem szakmai lapját a Gyermek- és Ifjúságvédelmet.

113 Nem véletlen, hogy Balázs Béla 1919-ben „Adjátok vissza a mesét a gyermeknek!” címmel ad közre felhívást.

ifjúságnak szánt „kincstári” kulturális javak is – a „nemzeti karakter” erősítése jegyében a népművészetre támaszkodnak. Új kulturális tevékenységformák jelentek meg és váltak egyre dominánsabbakká. Sorra nyíltak a szórakozóhelyek, nem csupán Budapesten, hanem a városokban szerte az országban. Egyre bátrabban hódított a mozi, a színházak mellett megjelent a kabaré. Egyre népszerűbbé vált a könnyűzene, sőt különféle – az öltözködésre és társas viselkedésekre is kiterjedő – divathullámok söpörtek végig. Megelevenedett a hazai sajtó is, a különféle folyóiratok mentén pedig különféle irodalmi műhelyek jöttek létre.

A második világháborút követően a „centenáriumi kulturális események” még valami tarka „népfrontot” tükröztek, ám az 1949-es budapesti Világifjúsági Találkozó esemény-együttese már az ifjúsági kultúra öntevékenységből állami gondoskodásba, majd fenntartásba hajló megközelítéseit érvényesítette. Az „ember államosítása” (Szabó Ildikó), az ifjúság kulturális öntevékenységet is „államosította”, egyre idegenebbé, mesterkélttbbé vált a „népi együttesek” repertoárja, a könyvkiadásban a klaszikus szovjet irodalom vette át a dominanciát – jó művek és csapnivalók is kiadásra kerültek erre az időre. A magyar ifjúsági irodalom szervezése is ezt a trendet követte. A népdalozást felváltotta a megrendelésre készült tömegdal. A „polgári tánczene”, a „jampi-jelenség” gúny tárgya lett, visszahúzódt a presszóba. A filmekben a „termelés” vagy egyéb közéleti helytállás hősei jelentek meg, a szerelmespárok legfeljebb arcon csókolgattak egymást állig begombolkozva. Mindezek fölött – ideértve a kevés sajtóterméket is – az állam megbízásából az államnál még szigorúbb és prűdebb ifjúsági és gyerekszervezet őröködött.

Az 1950-ben létrehozott Ifjúsági Könyvkiadó különösen eleinte a „kánonszere” (értsd kulturális forradalom) eszköze lett. A gyermekirodalom mégis nyert ezen államosítással: a kortárs irodalom másuttan kitiltott klasszikusai alkottak gyerekeknek (Zelk, Weöres, Kormos, Juhász, Szabó Magda stb.).

A két pusztító háború élménye, s hamis „konszolidációk” – összhangban a kor fiataljainak észlelésével – elkülönülő, saját irányzatokat, műfajokat teremtettek. Gondolhatunk itt az ifjúság sajátos zenei kibontakozására, vagy a korszerű nemzedéki percepciók művészeti produktumaira. A különféle mozgalmak, a film, a színház, a képzőművészet világában hozott újszerű kezdeményezések, a fiatalok zenei divathullámai, vagy éppen az ifjak külseje,

sajátos megjelenése (öltözködése, viselkedése) révén egyre inkább nyilvánvalóvá vált az eltelt száz évben, hogy markáns, szuverén entitásként a társadalmi progresszióban igenis jelen vannak. A fiatalok, erősödő autonómiájuk, önálló cselekvőképességük következtében a társadalmi térben viszonylagosan függetlenedtek a származási és az osztályszerveződésektől, és a nemzedéki szerveződések feltételei jöttek létre (Gábor 2012).

A 60-as évektől a művelődési intézmények is igyekeztek idomulni az emberek szabadidős elképzeléseihez. Ezek az önmegegyező ifjúsági megnyilvánulások aztán (két pusztító háború élménye, s hamis „konszolidációk” után) átlépték a kommunikáció, az önkifejezés adott korban hagyományos eszközeinek határát, és – összhangban a kor fiataljainak észlelésével – elkülönülő, saját irányzatokat, műfajokat teremtettek. Példa erre az ifjúság sajátos zenei kibontakozása, vagy a korszerű nemzedéki percepciók művészeti produktumai.

A 70-es évekre a szabadidős terek gazdái komoly módszertani „ugrást” hajtottak végre, gondoljunk a nyitott ház, illetőleg előtér kísérletére.¹¹⁴ A „szabadidő váló idő” következményei révén, a 80-as évek végére egyre inkább egyfajta markáns társas dimenzió jött létre, ha úgy tetszik „a szabadidő társadalma”, amely egyre több társas funkció kibontakoztatására kínált lehetőséget, sőt a szabadidővel gazdálkodás egyre inkább az életminőséget meghatározó tényezővé vált (Nagy 2013).

114 A 70-es években a Nyitott ház szakmafejlesztési kísérlet a minden településen meglévő, de sokszor alig használt művelődési házakat próbálta élővé tenni. A 20 településen pilot-projekt kilépett a művelődési házak teréből és utcán, lakásokon igyekezett azokat elérni, akik nem mentek be a művelődési házakba. A 80-as években a mélyszegénységben élők mellett hangsúlyos lett a környezetvédelem, a közösségi konfliktusok mediációja, a területrehabilitáció, a migráció és a fiatalokkal, valamint az idősebbekkel folytatott közösségfejlesztő munka is. Ugyanakkor – ellentétben a nyugat-európai fejlődéssel – a demokratikus viszonyok hiánya miatt az érdekképviselői elem csak csökevényesen érvényesülhetett. Ezen túlmenően „a magyar történet inkább szakmai reformerek kezdeményezése nyomán önállósult, mintsem társadalmi mozgalmak szakmai intézményesülése révén alakult ki” (Nagy – Nizák – Vercseg 2014:258). Ezen sajátos közművelődési szál, a magyar „népművelés” a diktatúrában elszáradó lakossági önszerveződést volt hivatott pótolni, 1956 után egyre kevesebb politikai és egyre több kulturális, művészeti, szabadidős, felnőttképzési stb. tartalommal.

A táborok ifjúsága

Cserkésztáborozást a XX. század elején még szabadon lehetett szervezni, csak a kiválasztott táborhely tulajdonosának beleegyezését kellett megnyerni. A harmincas-negyvenes években a cserkész-táborozások számának növekedésével az éves létszám már húszezer főre duzzadt, tartalomban, szervezetben a háborús felkészülés nyomta a programokra bélyegét (P. Miklós 2003).

A II. világháború után az úttörőtáborok is viszonylag hamar megszervezésre kerültek, bár ezek az első időkben – megfelelő feltételek híján – gyakorlatilag nagylétszámú sátor-táborok, illetve kisajátított kastélyok voltak.

A 60-70-es évekre a táborok sosem látott számban jelentek meg, kevesek maradhattak ki a nyári legalább egy táborozásból. A megyei tanácsok szinte mindegyike „beruházott” a Balatonba, létrejöttek az ifjúsági- és úttörőtáborok, eleinte erős költségvetési támogatással, majd óvatos piacosodással (P. Miklós 2005). Csillebérc mellé 1975-re megépült a gigászi méretű Zánkai úttörőváros.¹¹⁵ Közel hasonló időben, szinte minden nagyobb település létesített úttörőtábor, és a legtöbben egészen a nyolcvanas évek közepéig-végéig működtették is azokat. Így minden évben a gyerekek nagyobb része biztos számíthatott arra, hogy legalább egy hétre eljut egy táborba. A hetvenes évek viszonylag gazdag táborozási szisztémája következtében a korszak fiataljai nagy számban szokhattak hozzá a tábori élethez, sajátíthatták el szüleiktől távol az önállóság, a társakkal való együttműködés alapelemeit, szerezhettek hosszú távra érvényes élményeket.

A korábban regőscserkész Morvay Péter kezdeményezte honismereti vándorlás, a vándortábori mozgalom ezidőben indult el (Révész 2014). Ugyan a rádióban a klasszikus kánont követve zajlik az *Éneklő Ifjúság* (Morva 2015), Sebő, Sebestyén Márta is szerepet kap, de a táborok kedvelt előadói Dinnyés József, Csizmadia Sándor (Révész 2016) lesznek.

A táborok azonban csak részben, csak rövidebb időre segítették megoldani a nyári iskolai szünetben magukra maradó tizenévesek szabadidős elfoglaltságát. A Szünidő Bécstől adaptált programja, vagy az egyes művelődési házak nyárra, a „kulcsos gyerekek” számára szervezett programjai – leginkább a városokban – csak segítették a szülői

115 Az úttörővárosban nyáron kéthetes turnusokban három ezer úttörő táborozott, így évente 25 ezren töltöttek ott a nyári szabadidő egy részét (*Múlt-kor* 2012).

felügyelet nélkül, egyedül maradó gyermekek helyzetét.

Az építőtábori mozgalom 1958 nyarán indult, és huszonöt évvel az indulást követően már 92 helyen 53 ezren dolgoztak. Valójában ezek a táborok vegyes fogadtatásra találtak a fiatalok körében, és a gazdasági hasznánál maradandóbb élményekről számoltak be otthon, személyes környezetükben az ifjú résztvevők. Noha az építőtáborokat nevelő és propagandacélokból, a Komszomol mintájára szervezték meg, „a táborok megítélése együtt mozgott a KISZ legitimációjával, ami oda vezetett, hogy a nyolcvanas években már egyáltalán nem számított feltűnőnek, ha valaki kritikával illette az ottani állapotokat” (*Múlt-kor*, 2012:1).

Gyermek és ifjúsági irodalom

A gyermekirodalom száz éves története a népi kultúrától lassan elkülönülő, ugyanakkor a hagyományokból, a népköltészet legmaradandóbb műveiből eredeztethető. Bár 1956-nak a graffitiken kívül nem lehetett saját kultúrája, a konszolidációban indult útjára a *Tábortűz* című lap, amely legitimálta (a *Füles* mellett) az addig „burzsoá sekélyességnek” kikiáltott, főképp a fiataloknál népszerűvé vált képregény műfaját. Az ötvenes évek során jöttek létre a gyermekirodalom fontosabb intézményei is, új gyermeklapok indultak, mint 1956 „víványa”, a Sebők Zsigmond XIX. századi hősét címéül választó, óvodásoknak szóló *Dörmögő Dörmötör* is (1957), vagy a *Pajtás*, de akár az érettebb fiataloknak szánt *Szabad Ifjúság* (1965-től *Magyar Ifjúság*), vagy az *Ifjúsági Magazin* (amelyben később az országban elsőként még szexuális levelezőrovat is indult). Több családi lap is közölt olykor gyermekirodalmat, és létrejött az Ifjúsági Könyvkiadó (a későbbi Móra Kiadó). A Móra Kiadó ontja magából az ifjúsági irodalmat (pl. Delfin könyvek), sőt a Kozmosz sorozattal (Kuczka Péter szerkesztésében) a korábban „tiltott gyümölcs” fantasztikus irodalmat is felvállalja. (1969-ben 146 műszám, 3,5 millió példány, 1979-ben 342 mű 15,8 millió példány (Budai – Papp 1985)). Még a *Kincskereső* című gyerekirodalmi folyóirat is felfut 30.000-es példányszámmal.

A felszín alatt zajló folyamatoknak a hetvenes évekre aztán az lett az eredménye, hogy kialakult a magyar gyermekirodalomnak egy olyan nyílt kánonja, amelynek a meghatározó szempontja, már szinte kizárólag, az esztétikai érték volt (Trencsényi

2014). Lehetővé vált ilyen módon a világirodalom szinte minden fontos és értékes (régí és kortárs) gyermekirodalmi alkotásának kiadása.

Az írószövetségben Tatay Sándor elnökségével, aktivizálódik a gyermekirodalmi szakosztály, s a KISZ Szekszárdra országos tanácskozás-sorozatot telepít az íróknak. Kiépült a gyermekkönyvtárak hazai hálózata is (Bárdos 2010), 1984-et pedig a *Művészek a gyerekekért* konferenciája, az Úttörőszövetség által életre hívott értékelő-feladatkitűző tanácskozása jellemezte (Budai – Papp 1985). A gyerekekhez forduló művészet alkotói körében ugyan őrizte a magas mércét, de az intézményrendszer mostohán bánt a gyerekek kulturális ellátásával (a gyermekkultúra munkásai sosem váltak „politikai tényezőkké”, az értelmiségpolitika „nagyobb vadakra” vadászott ezidőtájt). A gyermekszínházként működött Arany János Színházról az épület helyreállítása után a Főváros elvette a funkciót és „felnőtt színháznak” (Új Színház) adta át. Az Állami Bábszínház is jóformán felnőtteknek szóló darabjaival lett világhírű. Évadonként kellett megküzdeni azért, hogy a kőszínházak legalább egy gyerekdarabot játsszanak. Több vállalkozás született elméleti-kritikai szakfolyóirat indítására is (*Háttér a Gyermekkultúráról* a Háttér Kiadónál, majd a *Gyermekművészet az úttörőszövetség kiadásában* – ez utóbbi 4 számot élt meg mindösszesen), mindkettő Magyar Beck Anna szerkesztésében.

Klubmozgalom

A 70-es évek elejétől ádáz szakmai viták bontakoztak ki a szakemberek között a kultúra fogadásának, befogadásának különféle módozatairól, a kulturális fogyasztásról, a fogyasztói kultúra jelenségéről és létjogosultságáról, befolyásának ártalmairól és kiváltásának lehetőségeiről. A közművelődés is – felváltva a népművelés direkt módszereit – az adott társadalmi helyzetben a helyét és szerepét kereste. Emellett a fiatalok jó része elhárította azt az opciót, amely számukra kizárólag a beilleszkedés lehetőségét kínálta, részt is akartak venni az őket érintő folyamatokban. Ezen útkeresést fémjelvezve a 60-as évek legvégén, 70-es évek elején bontakozott ki a klubmozgalom, az amatőr művészeti mozgalom és a tánccházmozgalom, amelyekből a politika sokáig – igaztalanul – az „erdélyi” érdeklődést tartotta nacionalistának, azaz különösen aggályosnak (Bodor 1981). A „Nomád nemzedék” ennél generálisabb célpontot talált, a

„Hair” hőseinek testvéreként az egész civilizáció állapotát látta kritikusan, keresett a folklórban is alternatívát (Niedermüller – Zelnik 1983; Trencsényi 2016).

Noha már az ötvenes évek végén megjelent a fiatalok körében az ifjúsági klub,¹¹⁶ de csupán a hatvanas évek végére tehető tömeges felfutása. A klubok egyrészt alulról jövő, spontán képződmények voltak, de akkortájt még a KISZ-kongresszus akciótervébe is bekerültek (Stúdió, 1982). Az első időszakról alapvetően kettősség jellemezte az ifjúsági klubok tevékenységét: egyrészt a résztvevő fiataloktól alulról jövő törekvései, másrészt a fenntartók, működtetők, politikai irányítók gyakran informális elvárásai ütköztek meg bennük. Az ifjúsági klubok vezetői gyakorta kényszerültek ezek miatt nehéz kompromisszumokra.

Az ifjúsági klub igen hamar népszerű, a fiatalok által kedvelt intézmény lett, amely meglehetősen rugalmasan, a mindenkori látogatóihoz igazította a tevékenységét, sőt a részvételükre, közreműködésükre támaszkodott. Az ifjúsági klubok némelyike, érzékelve fiatal látogatói marginális helyzetét, felnőtté válásának minden nehézségét, megmaradt a nehezebb viszonyok között felnőtté váló, szubkulturális szerepeket felvevő fiatalok találkozóhelyének. Például a külsőbb kerületek hétvégi zenei klubjai töltötték be ilyen szerepeket. Sokat lendített az ifjúsági klubok népszerűségén a hatvanas évek közepén a hazai beatzenekarok felfutása.

A hatvanas évek közepétől hetvenes évek végére mintegy három és félezer ifjúsági klub jött létre, legalább háromféle intézményes formában. Egyrészt önállóan, az érintett fiatalok aktív közreműködésével, másrészt a művelődési házak önálló programjaként, viszonylagos függetlenségben, harmadrészt pedig vállalati keretek között, jobbára a párt, a KISZ vagy a szakszervezet felügyelete mellett (Stúdió, 1982; Diósi 2016).

Az ifjúsági klubokat már létrejöttük idején integrálni és leginkább szabályozni próbálták. Sokszor vált vizsgálat tárgyává egy-egy klub működését szabályozó dokumentum, s a klub csupán akkor kapott működési lehetőséget, ha megfelelt az egyre kidolgozottabb klubszabályoknak. Ezek

a szabályok azokat a garanciákat voltak hivatottak megteremteni, amelyek révén biztosíthatóvá váltak a klubok, illetve a klubokban folyó különféle tevékenységek kontrollja. Ahogy teltek az évek, ahogy egymás után jöttek létre az ifjúsági klubok, fokozatosan formalizálták, intézményesítették azokat, helyi klubtanácsok alakultak, majd létrejött (1977-ben) az Országos Ifjúsági Klubtanács. A klubmozgalom 80-as évekbeli alkonyán jórészüik megszűnt, másik részük fokozatosan beleépült a művelődési házak programjaiba, s egynémely klub művészeti irányba fejlődve, művészeti karaktert vett fel és már nem csupán a fiatalok számára működött tovább.

Szubkultúra, ellenkultúra, anomáliák

Az ötvenes években a „nemkívánatosnak” talált generációs folyamatokat az ideológiai eszközök fokozott alkalmazásával, továbbá intenzívebb neveléssel remélték orvosolni. Kampányok, különféle akciók és mozgósítások révén minél nagyobb számban kínáltak ekkor bekapcsolódási lehetőségeket az érintett fiataloknak.

A háború utáni időszakban (egészen talán a hetvenes évek végéig) a kívül maradó, alkalmazkodási nehézségekkel küzdő, és talán az egész világgal szembe helyezkedő – ha úgy tetszik, lázadó – tizenévesekről a szakemberek ugyanakkor inkább mint marginalizálódott fiatalokról beszéltek. Szinte minden fiatalot ide soroltak, akik társadalmi helyzetüktől függetlenül nem tudtak, vagy nehezen tudtak alkalmazkodni. Generációk nőttek fel ebben a sorshelyzetben, és ahogy életvitelük, társadalmi környezetük azt lehetővé tette, a galeriktól a foci-szurkolói „kemény magig” tovább differenciálódtak.

Az intenzív meggyőző propaganda mérséklődése ellenére azonban a társadalom irányítói nem igazán kooperáló ifjúsági alakzatokkal találták magukat szemben, az „ifjúsági probléma” tömegméreteiben a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján kialakuló „csöves” szubkulturában tetőzött (Havasréti 2012; Nemes 1984). A Kádár-korszak második felében jellegzetes szubkulturális alakzatok bontakoztak ki, erősödtek fel majd tűntek el: mint például rockerek, punkok, deszkások, szkinhedek stb. A gyakran csupán szimbolikus igazodást kínáló ifjúsági csoportok bizonyos zenék kedvelőinek, vagy jellegzetes öltözködések és viselkedések képviselőinek mutatkoztak. Aztán az inkább szociális alapon szerveződő csoportosulásokra is – mint a lakótele-

116 Az ifjúsági klubok (Diósi 2016) először a „szelek kifogása” céljából, majd az önreflexió, már-már alternatív színtereiként jelentek meg. Amint a társadalmi környezet azt lehetővé tette, a felnőtté váló fiatalok számára az általuk elérhető, megragadható, újratemethető kultúra egyre inkább az önkifejezés, az önmeghatározás és – jobb híján – az önérvényesítés terepévé vált.

piek, külvárosiak, csövesek, focidrukker csoportok – jellemző volt, hogy oda a fiatalok hasonlóképpen szinte sorsszerűen kerültek.¹¹⁷

A 70-es évek Magyarországon nem csupán a szubkulturális ifjúsági csoportok bontakozását lehetett érzékelni, hanem az ellenkultúra is számos csoport esetében – „kozmpolita” és „nemzeti” színekben is – megjelent.¹¹⁸ Ennek jegyében vált a 80-as évekre kultikus helyé a Fekete Lyuk, kultikus zenekarrá a MosOI. Az ifjúsági kultúra irányítása szinte a nyolcvanas évek legvégéig erőtlen és ellentmondásos maradt ezen a területen, ezek az ifjúsági társas alakzatok ugyanis nem feltétlenül voltak formális képződmények, vagyis korlátozásuk, esetleg integrálásuk egyaránt kevéssé járhatott elégséges eredménnyel. Az előállt helyzetben ezeket a szervezeteket leginkább önmozgásuk, önként vállalt szerepeik társadalmi beágyazottsága, és reakcióképességük mozgatta, orientálta.

Az amatőr művészeti mozgalom

Az amatőr művészeti tevékenység, mint klaszikus műkedvelői aktivitás a múlt század közepéig kedvelt tevékenységforma volt, amely művészeti intézményekkel mostohábban ellátott területeken és térségekben sajátos többletként kultúrapótló funkciót is betöltött. Az amatőr művészeti tevékenység az előbbieket ellenére nem arra szolgált a második világháború előtti és utáni években, hogy a klasszikus és profi kultúraközvetítő intézményeknek a helyi alternatíváját jelentse. Leginkább igényes szabadidőtöltés elfogadott formájaként az adott művészeti ág megkedveltetésére törekedett.

Az amatőr mozgalom utolsó nagy lendülete nagyjából a klubok születésével egy időre tehető.

117 Rácz József szerint bizonyos szubkulturákba a fiatalok szociális vákuum és fojtogató kontroll, kirekesztődés és kivonulás, illetve sajátos individualizáció, továbbá valahová tartozás igénye következtében kerülhetnek (Rácz 1998). Az inkább szociális alapon szerveződő szubkulturális csoportok egy markáns része tartósan jelen marad és egyre inkább elkülönült a kulturálisan értelmezhető csoportoktól, és egyre inkább az önmagát és környezetét veszélyeztető alakzatokként szociális, kriminális és prevenciós feladatokra készítette a szakembereket.

118 „A szubkultúra és az ellenkultúra közötti különbség, hogy az utóbbi képviselői nyíltan szembeszegülnek az uralkodó kultúrával, törekednek arra, hogy lerombolják azt és sajátjukat érvényre juttassák. Mégis, az ellenkultúra legjellegzetesebb vonása az a vágy, hogy a létező vagy uralkodó kultúrának alternatívája legyen” (Koković 2000:1).

A különben nem előzmény nélküli tevékenységformák megerősödését számos tényező tette lehetővé. A 60-as évek végén, 70-es évek elején a fiatalok körében komoly és inspiráló fogadókészség jelent meg a mozgalomra, és a lendület jóval szélesebb körben volt érzékelhető.

Jól érzékelhető volt ez a pezsdülés szinte minden művészeti ágban, a korábban is kedvelt énekkarok világában, a zenekari muzsikálás területén, a filmzés esetében,¹¹⁹ vagy éppenséggel a bábjátékosoknál egyaránt. Legerőteljesebb hatást azonban a színjátszás területén fejtett ki. Nem csupán azt jelentette mindez, hogy mind több és több színjátszó csoport alakult. Megváltozott a világ, a műkedvelő, a nagy színházak tevékenységét egyszerűbb formában ismétlő csoportok (a klasszikus amatőr) helyett egyre inkább saját, nem ritkán társadalmi kérdésekben együttes véleményt megfogalmazó, saját művészeti nyelvet kereső (alternatív művészeti) társulatokká erősödtek fel.

A hetvenes évek közepén a hazai, bontakozó amatőr színházi világ különös támogatást kapott. Európa különféle színpadain, sőt a tengeren túl is szerte egyfajta színházművészeti megújulás zajlott. Szerke mindenütt másként próbáltak játszani az egyes színpadokon és a közönség érzékenyen reagált azokra a változásokra. A világszerte tapasztalt új próbálkozásoknak a tapasztalatai aztán rendre eljutottak hozzánk és a kifejező eszközeiket kereső hazai amatőr színházi társulatok igen hamar felhasználták, beépítették azokat a tapasztalatokat szakmai tevékenységükbe.

A hazai amatőr színházi csoportok, leginkább a Népművelési Intézet szakmai módszertani munkája következtében nagy tempóban igyekeztek elsajátítani a szakmai alapokat, amely révén – reményeik szerint – nagyobb sikerrel mutathatták be műveiket. A jobb szakmai alappal rendelkező, elhivatot-

119 A hazai fiatalok filmkészítésének különös világában a kísérleti film és a magyar fiatal film elsődleges támogató műhelye, a Balázs Béla Stúdió a hatvanas évek óta egyengette azoknak a kitaró és tehetséges fiataloknak a pályáját, saját filmes kifejező eszközeinek kimunkálását, amely révén számos filmes alkotóval lett gazdagabb a magyar film. A kompromisszumok nélküli kísérletezés lehetőségét hordozó, egyedi stúdiótámogatások igazi nyertese nem csupán a magyar filmművészet egésze, hiszen tehetséges alkotók kitűnő filmjeivel találkozhattunk már a 70–80-as években. A fiatal és szakmai pályafutása révén sikerrel befutott alkotók munkái révén összességében képet is kaphatunk arról a sajátos látásmódról, percepcióról, amely a kor fiatal nemzedékét abban az időben jellemezte.

tabb, elszántabb, tehetségesebb csoportok azonban már – éppen a kísérleti színházak szakmai módszereinek felhasználása miatt – saját művészeti nyelvet dolgoztak ki, és a hagyományos színház produkcióitól teljesen eltérő műveket állítottak színpadra. Az amatőr színházművészeti törekvésekből igazi, alternatív színházi társulatok jöttek létre a hetvenes évek végére (a teljesség igénye nélkül: a Budapesti Egyetemi Színpad, Szegedi Egyetemi Színpad, a Szkéné Színház, az Arrabona Színház, a Stúdió K, Metro Színház, Hurka Színház, Utca színház – Pál István, Ács János, Fodor Tamás, Gál Erzs, Székely Béla nevével fémjelvezve) (Nánay 2015).

A hazai amatőr színházak – éppen, mert saját mondanivalójukhoz a leginkább magukhoz illő, saját kifejező eszközt, saját nyelvet találtak – viszszahatottak a hagyományos színházakra is. Szerke Magyarországon a hivatásos színházak rendre felhasználták az amatőrök legjobb tapasztalatait, sőt többen a hivatásos színházakhoz amatőr színházi elő-tapasztalatok után kerültek. Amikor a politika megelégedte a színjáték sokszor politikai felhangját, nagy erővel próbálta lehetetlenné tenni (lásd: az 1970-ben alakult, amatőr bábos és színjátszó Orfeo együttes sajtóbeli meghurcolását és állambiztonsági szemmel tartását (Dalos 1984)). Az elbocsátott ifjúsági színpadosok új célcsoportot találtak, a gyermekszínjátékot, a drámapedagógiát, amely – úgy tűnt – elkerülte a politikai figyelmet. A felerősödött társadalomkritikai él szimbóluma a Központi Úttörőegyüttes 1975-ös, Gabnai Katalin rendezte, lázadással felérő bemutatója volt *Aki bújt, aki nem* címmel. A fővárosban Mezei Éva majd Keleti István generálta a Pincészházban az öntevékeny ifjúsági művészeti performanszokat (Keleti 1996). Avantgárd képzőművészek jelennek meg a gyermekvilágban, bontogatja szárnyait a GYIK Műhely, a szentendrei (AB Bizottság, Wahorn) polgárpukasztó komplex performanszaikkal bosszantják az establishmentet. Ekkor találkozunk Sinkó és Rév István, s indítják el a Városmajor uti iskola pincéjében rendszerkritikai utópia-játékukat (Lódi 2016).

A gyermekvilágban az úttörőszövetség szervezte a felmenő rendszerű fesztiválrendszer vonószenekeket, fúvószenekeket, bábcsoportokat, színjátszó csoportokat, kórusok számára az arra vállalkozó városokban, így lett Pécs a színjátszóké, Eger a bábé stb. A középiskolások a hagyományos diákvárosokban szervezett Országos Diáknapokon (Csurgótól Sárospatakig) próbálhatták ki tudásukat. Külön színfolt volt az 1984 őszi szervezett, egy hétig tartó Plánium Művészeti Fesztivál.

A budapestiek centruma a Keleti István és Mezei Éva igazgatta Pincészház lett (Keleti 1996; Illés 2008).

A diákszínjáték egyszerre próbálta pótolni a diákok szabadság-szükségletét, és mindezt elfogadott mederbe terelni. Mindezek mellett figyelemre méltó kezdeményezés volt például az 1984-ben a KISZ KB patronálta Kortárs Művészeti Fórum, amely az Almásy téri Szabadidő Központban indult, s amelyben időlegesen sikerrel találkoztak a fiatal, a nyilvánosság szempontjából peremre szorult művészek elvárásai, és az ifjúsági kultúra állami és politikai irányítóinak törekvése. Ez az „összművészeti” kezdeményezés azzal a céllal indult, hogy a fiatal művészek számára mai magyar művészetek – irodalom, zene, film, képzőművészet – területén új alkotó szándékaik támogatására igazi szakmai fórumot szervezzék, illetőleg közönséget segítsen találni. A KISZ égisze alatt jött létre a Fiatal Írók Klubja és a Fiatalok Népművészeti Stúdiója, s a KISZ pártfogolta a Mozgó Világ c. folyóirat első sorozatát (majd segítette annak bezúzásában).

A kodályi program eredményeképp világhírű ifjúsági- és gyerekkórusok jöttek létre (Komlótól a fővárosra át Nyíregyházáig). A bábcsoportok, a talpon maradt színjátszócsoporthoz legjava stabilizálódott s fokozatosan kivívta magának a „hivatásos” jogot, eleinte egy-egy vidéki „köszínházhoz” (pl. Eger, Kecskemét, Pécs – Harlekin, Ciróka, Bóbita) tagozatként csatlakozva, később önállóan (Studio K stb.).

A táncház-mozgalom

A táncház mozgalom útja igen sokban eltér a klubok hazai elterjedésének, illetőleg az amatőr művészeti mozgalom megerősödésének a történetétől (Zelnik 2012). Először is azért, mert a táncházak nem új, huszadik századi „termékek”, noha megerősödésükhöz, terjedésükhöz, hazai sikereikhez sokban hozzájárultak az aktuális társadalmi viszonyok. A táncházak önmagukban nem egyszerűsíthetők le egy-egy (hétféle) este táncseményére, hanem arra is irányulnak, hogy ilyen módon feltárják, gondozzák azokat a népi hagyományokat, amelyeket a táncok jelképeznek. A táncházak mozgalmá ugyanakkor izgalmas kapcsolatok megjelenítője is, amennyiben a kor fiataljainak kínál generációs kapcsolatot: azt a lehetőséget, hogy megértse, majd megőrizhesse és továbbadhassa elei hagyományait. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a táncházak mozgalmának van egyfajta természetes missziója, a

hagyományok megőrzése és átöröklése. Amikor a hetvenes években a táncházakat is egyre több fiatal kereste, abban az időszak lendületén túl volt egy sajátos, megkérdőjelezhetetlen opposíció a fennálló viszonyokkal kapcsolatosan, amely táncházak világát jóval időtállóbbnak találta.

A Bihari együttes, a Bartók Együttes, Sebő Ferenc, Halmos Béla, Martin György és Tímár Sándor fémjelezte táncházak világa erősödésével a népzene művelőinek a száma is szépen gyarapodott, szükség is volt rájuk, ha a fiatalok esténként táncolni akartak. A határon túli kapcsolatokat ápoló zenekarok a leghitelesebb forrásokból dolgozták ki repertoárjukat, amelyek ilyen módon méltó alapot teremtettek a táncmuzikális estéknek (Sebő 2007; Trencsényi 2015; Jánosi 1989; Sándor 2006).

A könnyűzene világa

Már a hatvanas évek elején arról tudósítanak a dokumentumok, hogy az ifjúság... a beatzenében találta meg a választ az elfáradt, anakronisztikussá váló tánczenei áramlatra (Csatári 2007; Vitányi, 1973). A hatvanas évek elején élő fiatal emberek a Kossuth Rádióban, a szombatonként sugárzott „komjátiban”, illetőleg a Szabad Európa Rádió zenei műsoraiban hallható zenéken edződve egyre gyakrabban keresték a különféle zenei klubokban fellépő, először csak a nyugati zenét utánozó zenekarok koncertjeit. Egyre többen ismerték, és egyre többen keresték az Atlantis, az Echo, a Hungária, az Illés, a Metro, az Omega, a Syrius stb. zenekarokat.

Bár a könnyűzene – mint életérzés-kifejezés – fogadtatása persze korántsem volt egységes, mindenki által egyként kedvelt és választott műfaj,¹²⁰ a hatalomnak a könnyűzene alakulása és népszerűsége fiatalok körében, a könnyűzene által megjeleníthető befolyás meglehetősen fontos volt. Erőteljesen figyelte és az aczéli „három T” jegyében szoros felügyelte (Csatári é.n.). A könnyűzene népszerűségét leginkább a nyugati kultúra befolyásának tulajdonították, és mint ideológiai ellenféllel, próbáltak vele megküzdeni: legelőször kiszorítani próbálták, majd megkísérelték irányítani, aztán felhasználni. A szabályozási gyakorlatot azonban folyamatos ártér-

kelő változások és komoly anomáliák jellemezték, amelyben egyaránt jelen volt a túlzott korlátozás és a szabadság. Az aggodalom magyarázata az volt, hogy a könnyűzenei rendezvényeken jelentek meg a fiatalok együttesen talán (a focimeccseken kívül) a legnagyobb számban, ugyanakkor ebben a műfajban gondolták leginkább befolyásolhatónak a kor fiataljait.

A „három T” jegyében azonban azokat a zenekarokat, amelyek zenéjében, szövegeiben, a megjelenésében nyílt kritikát hordoztak, ha úgy tetszik, provokáltak, egyértelműen korlátozták a működésükben, a nyilvánossághoz jutás, esetleg hanglemez-készítés is komoly nehézségekbe ütközött számukra. Az ifjúság lázadóbb, szubkulturális csoportjai számára ezeknek a zenei együtteseknek az opposíciós magatartása (csipkelődő szövegei, provokatív külseje, magatartása stb.), sőt a sorsa ugyanakkor, a nyilvánvaló korlátozások ellenére, kifejezetten imponáló volt. Ilyen módon ezeknek a zenekaroknak a jövője erőteljesen összekapcsolódott fiatal célközönségük és szubkulturális csoportjaik sorsával.

Az ifjúsági táborokban egyre nagyobb helyet kaptak a KISZ-hez közelálló együttesek (Bergendy, Scampolo), később az „alternatív” együttesek domesztikálására is sor került. Az Omega angliai turnéra kapott engedélyt, az egyetemi klubokban, később a Várkert Bazár helyén létesült Ifiparkban, szigorú karszalagos őrség, cenzúra és zakóviselési kötelezettség mellett szóhoz jutott Zorán, Illés is. Az LGT 1978-tól évente koncertezett – amolyan magyar Woodstockként – más zenekarokkal a Tabánban.

A hatvan-hetvenes évek könnyűzenei boomja azonban ténylegesen komoly változásokat hozott. A korábban legfeljebb tánciskolai találkozásokra kárhoztatott ifjúság egyre több zenei klubban találkozhatott egymással. Aztán egyre több zenekar indult, illetőleg játszott ezekben a klubokban és az utánzó nyugati zenék mellett saját dallal szólalt meg. Ezekkel a klubokkal és ezekkel a zenekarokkal persze a hatalom nem igazán tudott mit kezdeni, bár a tiltásra, tűzésre és támogatásra egyaránt volt példa. A hazai zenekaroknak ugyanis fokozatosan kiépült a támogatói bázisa, például egy-egy zenekart nagyszámú rajongó kísérte el a fellépéseire. A zenekarok számai, különféle szimbólumai a fiatalok körében népszerűek voltak, és a zenekarhoz tartozást jelképezték.

A könnyűzene nem csupán a rajongóknak jelentett biztos igazodást ebben a különben nehezen átlátható világban, hanem az ambiciózus kezdő, amatőr zenekarok, illetőleg fiatal zenészek is figye-

120 Az elmúlt legalább száz esztendő egyik fontos tanulsága éppen az, hogy a könnyűzene igencsak differenciált és meglehetősen illékony, percepciókat igencsak próbára tevő műfaj, amelynek a hatása, esetleges sikerei össze nem mérhetők más művészeti terület hatásmechanizmusával.

lemre méltó karriert indíthattak el. A fiatal, induló hazai (beat)zenekarok számára ugyanis már hamar, már a hatvanas évek elején megjelent a könnyűzene és az ő közvetett irányításuk fő eszköze a rádió, majd később a tévé, továbbá a tekintélyes lemezkiadó. Ha egy hazai együttest gyakrabban hallanak a rádióban, netán a tévében, és a lemezét is megvehetik, az egyértelműen a népszerűsége (és jövedelme) növekedését eredményezte. Mindez a meglebegtetett, szinte elérhetőnek látszó jövő aztán sokakat meg is szédíthetett, akik például korábban leginkább egy külvárosi rock klub füstös levegőjét szívták. A könnyűzenére irányuló figyelem nagy, országos eseményeket is eredményezett: a táncdal-fesztiválok sajátos hangulata nem csupán a felfokozott érdeklődést szimbolizálta, hanem megmutatta, hogy mekkora is a tét.

A 80-as évekre a fellépési lehetőségekből rendszeresen kiszoruló együttesek alternatív fellépési alkalmakat kerestek, amelyek először kis, eldugott helyen levő klubok voltak. Aztán egyre több összefogást követően kollektív koncertek jöttek létre különféle, addig ilyen funkcióra nem használt helyszíneken. 1980-ban tartották az Óbudai szigeten a „Fekete bárányok” koncertet, a Beatrice, a P. Mobil és a Hobó Blues Band részvételével, és 1986-ban indult például a Sitkei romtemplom mellett a Balázs Fecó által kezdeményezett, és évente újra megszervezett rockfesztivál. Később ezek a zenekarok és irányzatok is bekerülhetnek a „mainstream-be”. A pécsi „kukaborogatók” (Illés) rockopera szerzőivé válnak (István a király), Hobó is megjelenik színházaink színpadán, s „babos” kendősök (Beatrice, Nagy Ferő) is elfoglalják a hivatalos médiát. A dolgok sajátos logikája szerint, alternatív szerepüket új stílusok, újabb együttesek veszik át, egyre keményebb, (rendszer)kritikusabb és erőteljesebb hangon.

A gyerekek sajátos könnyűzene-fogyasztásáért is küzdelem indult. A „neofolkloristák”, Halász Judit, a Bojtorján és a Kaláka igényes feldolgozásai mellett más műfajok is próbálkoztak (100 fók Celsius stb.). Koncertjeivel unikum volt a Rajkó Zenekar, amely a zenélés mellett bentlakásos iskolázást is nyújtott.

Fiatalok a médiában

A 60–70-es évek médiapolitikájában a KISZ nem elsősorban az „ideológiai átírozást” programokkal, hanem a könnyűzenén keresztül, a

könnyűzene orientálása révén közvetve próbálta a befolyását megjeleníteni. A cél: az állampolgárok a média révén kapott komfortérzetért cserébe fogadják el a rendszert.

A hatvanas-hetvenes évek médiapolitikája a könnyűzene területén nem ritkán hatósági intézkedésekkel is párosult. Egy-egy rendezvény esetében a nyilvánosság eszközeinek fokozott használatára nyílt lehetőség, de amennyiben nem az elvárásoknak megfelelően zajlottak az rendezvények, a közreműködők, akár igen jó nevű együttesek, igen hamar retorzióban részesültek.

A Szabad Európa sugározta „teenager party” ellensúlyozására találták ki azonos műsoridőben a Komjáthy György vezette „Csak fiataloknak” című műsort, amely ugyancsak a könnyűzene rajongóit vette célba. A Televízió önálló gyermekosztálya később világhírt szerzett filmek tucatjait álmódja képernyőre (Keménykalap és krumpliorr, Süsü stb.), emellett népszerű magazinműsorok (Fabula, Cimbora stb.) útját egyengette. Milliókat ültettek a képernyő elé és sokaknak – akár a társadalom pereméről is – adtak kiugrási lehetőséget a televíziós tehetségkutató vetélkedők, leginkább a művészeti Ki Mit Tud.

Néhány kifejezetten az ifjúságot megszólító film (Szerelmes biciklisták, Esős vasárnap, Ezek a fiatalok stb.) mellett megszületik a „családi film” műfaja is.

Az ifjúság médiahasználata, egyben a média-kiszolgáltatottsága a nyolcvanas évek vége felé közeledve egyre inkább általánossá és intenzívebbé vált. A meglévő médiaeszközök fokozottabb használatával, illetve az új információhordozó eszközök belépésével az ifjúság fokozatosan intenzív médiahasználóvá (fogyasztóvá) vált, hiszen a napi ügyeinek szervezését, tájékozódását a világról, sőt gyakran az egymással ápolt kapcsolatokat mindinkább ezeknek az eszközöknek a segítségével végzi.

Sport és ifjúság

Magyarországon a sport többszörösen különleges szerepet játszott a XIX. század végén, amikor a modern sporttevékenységek rendszere kialakult. Az okok részben személyekkel hozhatók összefüggésbe, részben a millenniumi ünnepségekkel. A sport nemzetközi történetében sorsdöntő fordulat volt a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) 1894-es létrejötte. A magyar sport számára viszont az lett meghatározó, hogy ennek a testületnek tagja lett a magyar Kemény Ferenc is, akinek régebbi személyes

ismeretsége volt párizsi egyetemi tanulmányai időszakából Coubertin báróval, a NOB életre hívójával. Így az akkor még nem is létező Magyarország a kezdetektől aktív részese volt az újkori olimpiai mozgalomnak (a monarchia másik állama, Ausztria majd csak 1911-től lesz NOB tag), s nagy sikerrel szerepelt Magyarorszádként(!) az első athéni olimpián.

A sportélet modernizálódása megmutatkozott abban is, hogy a MOB az athéni játékokon szereplő küldöttséget nem egyetlen egyesület közreműködésével, hanem a millenniumi versenyekért is felelős OTSB közreműködésével rendezett válogatók alapján állította össze. Ezt követően indultak be sorozatban a modern sportmozgalom nemzeti bajnokságai.¹²¹

Az aktív sportszakmai folyamatnak köszönhetően a századfordulótól egyetemi és főiskolai sport hatalmas fellendülésének lehettünk tanúi.¹²²

Az 1903-tól megkezdett atlétikai, birkózó és vívó főiskolai bajnokságok egységes rendezési elveinek összehangolására 1907-ben került sor, a kolozsváriak kezdeményezésére megalakult a Magyar Főiskolai Sportszövetség.

Az első érdemi kormányzati testnevelési politika a kezdeményező Karafiáth Jenő és Klebelsberg Kunó nevéhez fűződik, amely az 1920-as évektől kezdődően három fókuszban volt értelmezett. Az iskolai testnevelés, az iskolán kívüli testnevelés és a versenysportra elkülönített feladatok egységesen és minden fiatalra kiterjedően az állóképességet, az edzettséget törekedtek fejleszteni. Gyakorlatilag a

mai fogalmaink szerinti tömegsport alapjait tették le ekkor, különösen nagy hangsúlyt fektetve a vidéki fiatalok bevonására, a vidéki sportélet megszervezésére (Dorka 2004), még ha ez sokszor ideológiai köntösben is történt. Az 1921-es 53. számú – úgynevezett „leventetörvény” – burkolt katonai jellegű volt, amely 21 éves korig rendelte el a kötelező testnevelést mindkét nem számára, előírva, hogy a városok és a települések kötelezően támogassák a helyi sportot, továbbá kötelezővé tette a gyári munkások testedzését. A Testnevelési Főiskola és a Nemzeti Stadion felállításáról is ekkor döntöttek.

A sporttevékenységekbe a II. Világháború után is – alapvetően mozgalmi alapon – nagy tömegeket kívánt bevonni a sportirányítás. Az MHK (Munkára Harcra Kész) mozgalom révén például valamennyi aktív korosztályt próbák teljesítésre kívántak kötelezni. Mindennek iskolai megfelelője az LMHK (Légy Munkára Harcra Kész) volt. A különben is népszerű élsport ösztönzését, a sportteljesítmények fokozását az ötvenes években a nemzetközi propaganda keretezte (Helsinki Olimpia 1952-ben vagy az 1954-es labdarúgó világbajnokság). Ebben az időszakban, a versenysportban, azon belül az élsportban, jelentkező teljesítmények meglehetősen ösztönzően hatottak a kor fiataljaira is, akik számára a nemzetközi sportsikereket elérő sportolók vonzó, utánzásra készítő példaképekké váltak.

Az ötvenes évek végétől, a hatvanas évek elejétől a sport területén már a kötelező program helyett az önkéntesség elvére helyezték a hangsúlyt. Erőteljesebb politikai támogatás nélkül, továbbra is mozgósítani próbáltak (Kilián mozgalom), amely aztán néhány évi működés után abbamaradt. Sajátos kezdeményezése volt a Pajtás újságnak – az Úttörő Olimpia ceremóniális tehetséggondozó versenyei mellett – a grundfoci hagyományának tömegmozgalommá szervezése (nem győzelmekkel, hanem mérkőzések lejátszásával lehetett előre jutni; itt tűnt fel Nyilasi Tibor is).

Kialakult a rendszerváltásig tartó sportirányítási szisztéma, amely a fiatalok számára, adott feltételek mellett, továbbra is választható lehetőségként kínálta a sportolás alkalmi és rendszeresen igénybe vehető lehetőségeit mindhárom területen: az iskolán belül, a szabadidősport területén, továbbá a versenyezni kívánó fiataloknak a hazai sportklubokban.

A rendszerváltás az ifjúsági ügyek gyökereit jelentő területeken is cezúrát jelentett. A kulturális

121 1896 előtt csak két sportág, az evezés (egypárvezős, 1893), és a teniszezés (férfi egyes, 1894) számaiban került ilyenre sor. A millenniumot követően az I. világháborúig 15 sportág: az atlétika (1896), az úszás (1896), a kerékpározás (1898), a korcsolyázás (1900), a vívás (1900), a labdarúgás (1901), a birkózás (1903), a fűleslabdázás (1903), a vízilabdázás (1904), az asztalitenisz (1905), a torna (1907), a műugrás (1910), a sízés (1911), a sportlövészet (1911), a súlyemelés (1911) és a golfőzés (1912) indította el magyar bajnokságok sorozatát.

122 Az 1897-ben megalakult Műegyetemi Atlétikai és Football Clubot (MAFC) 1898-ban követte a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club (BEAC), a Magyaróvári Gazdasági Akadémiai Atlétikai Club (MAGAAC), az Eperjesi Jogász Sport Club (EJSC), 1902-ben a Kolozsvári Egyetemi Atlétikai Club (KEAC) és a Kolozsvári Gazdasági Akadémiai Atlétikai Club (KOGAAC). 1904-ben a Kassai Akadémiai Atlétikai Club (KAAC), 1906-ban pedig a Debreceni Főiskolai Atlétikai Club (DEFAC) és a Keszthelyi Gazdasági Akadémia Atlétikai Clubja (KEGAC) zárta a sort.

térben soha nem látott pezsgés kezdődött, pedagógiai innovációk sora jelent meg az iskolai keretekben és azon túl, s alapjaiban alakult át az ifjúsági erőter és intézményrendszer. Ugyanakkor az ifjúságkutató intézmények megszűnésével-átalakulásával, a kutatások majd 10 szűk esztendeje következett, s a változás okozta feszültségek még inkább nyomás alá helyezték a szociális szférát. Számunkra azonban leglényegesebb, hogy megjelent az ifjúságügy mint paradigma, mint szakma és mint közpolitika. De ennek összegzésére már csak egy másik tanulmányban van hely.

Felhasznált szakirodalom

sz.n. 1950 *Jövönk a fiatalság, Pártunk vezetői az ifjúságról*. Szikra, Budapest.
Ágh Attila 1990 *A századvég gyermekei. Az államszocializmus összeomlása a nyolcvanas években*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
Ágoston György 1952 *A közösségi nevelés és az úttörőmozgalom*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
Andics Jenő – Gazsó Ferenc – Harcsa István 1984 *Az ifjúság önálló élet- és pályakezdésének főbb jellemzői, konfliktusai*. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
Andor Mihály 1980, 1981 *Dolgozat az iskoláról*. *Mozgó Világ*, 12:5-21; 1:16-31.
Andorka Rudolf – Falussy Béla 1984 *A fiatal korosztályok életmódja*. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 201-223.
Andorka Rudolf 2006 *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Budapest.
Andorka Rudolf – Buda Béla – Donga Katalin 1988 *Társadalmi beilleszkedési zavarok Magyarországon*. Kossuth, Budapest.
Andrássy Mária – Vitányi Iván 1979 *Ifjúság és kultúra*. Kossuth Kiadó, Budapest.
Bácskai Erika – Makara Péter – Manchin Róbert – Váradi László – Vitányi Iván 1969 *A beat*. Zeneműkiadó, Budapest.
Bácskai Erika – Manchin Róbert – Sági Mária – Vitányi Iván 1972 *Ének-zenei iskolába jártak*. Zeneműkiadó, Budapest.

Bakó Ágnes – Horváth Attila – Szabó Éva 1981 *Az állami oktatás helyzete és fejlesztésének feladatai*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
Bakonyi Anna 1995 *Irányzatok, alternativitás az óvodai nevelés területén*. Tárogató, Budapest.
Bakonyi Péter 1984 *Téboly – Terápia – Stigma*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
Balipap Ferenc 1989 *Ismerjük meg a settlementet!* Bevezető Hilscher Rezső settlement-történeti írása elé. *Esély*, 1:60-71.
Balipap Ferenc 1990 *Ismerjük meg a settlementet! a magyarországi settlement története II.*, *Esély*, 1:58-64.
Balogh Ágnes – Tóth Mihály 2010 *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Osiris, Budapest.
Balogh Margit 1998 *A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935–1946*. MTA Történelm-tudományi Intézet, Budapest.
Bán Éva – Nádas Pál – Okányi Andrea – Tarnói Gizella 2003 szerk. *Száz esztendő a mozgáskorlátozott gyermekek szolgálatában*. Mozgásjavító Általános Iskola és Diákotthon, Budapest.
Bánáti Ferenc 1986 *Küszöbön vagy küszöb alatt*. *Mozgó Világ*, 10:83-93.
Bárdos József 2010 *Egy működő gyermekirodalmi kánonért*. Fordulópont. Pont Kiadó, Budapest.
Báthory Zoltán 2001 *A maratoni reform*. Önkonet, Budapest.
Bauer Béla – Németh Adél – Szabó Andrea 2011 *Adalékok a magyar ifjúságkutatás történetéhez*. In *Arctalan? nemzedék*. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 295-314.
Békés Zoltán 1981 *Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások*. *Társadalomtudományi Közlemények*, 1:409-589.
Békés Zoltán 1986 *„Az ifjúságpolitika tudományos megalapozása” című kutatási program feladatai a VII. ötéves tervidőszakban*. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:415-431.
Benedek Orsolya 2013 *Egy újabb talált tárgy*. http://www.tani-tani.info/olah_istvan, (letöltve 2016.10.01.)
Bessenyei István 2007 *Tanulás és tanítás az információs társadalomban. Az E-learning 2.0 és a konnektivizmus*. <http://bit.ly/i6T3wq>, (letöltve 2015.10.11.)
Bihari Józsefné 2012 *Egy elfeledett pedagógiai reformer – a polihisztor Gábor Ignác*. 70 éve zárták be a híres-neves Gábor Intézetet. Interjú Gábor Marianne-val, *Tani-tani*, www.tani-tani.info/egy_elfeledett (letöltve 2016.10.01.)

- Bihari Mór – Faragó Sándor – Nagy Zsuzsa 1963 szerk. *Kioltott fáklyák. Emlékezések a fehér terror pedagógus áldozatairól*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bíró Ferenc – Szabó Ferenc 2009 *Gábor Ignác*. Glória Kiadó, Budapest.
- Bódizs-Antal Julianna 2013 *Gyermekvédelmi rendszerünk napjainkban*. Kézirat, Miskolc.
- Bodor Ferenc 1981 szerk. *Nomád nemzedék. Ifjúság és népművészet Magyarországon 1970–1980*. Népművelési Intézet, Budapest.
- Bodor Ferenc 1981 *Nomád nemzedék*. Népművelési Intézet, Budapest.
- Boér Judith 1937 Szociális gondozás a settlementben. In Novágh Gyula szerk. *A settlement*. Budapest, Székesfőváros Népművelési Bizottsága, Budapest, 38–40.
- Borcsik Dezső 2004 *A deviancia*. Magvető, Budapest.
- Boros István – Vértessy Péter 1986 *Narko blues*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- Boros László 1986a NSZK-beli pillanatkép – az ifjúságkutató szemével. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:453–455.
- Boros László 1986c Légvárak lovagjai vagy jövőnk értékteremtői? A spontán ifjúsági csoportok értékszerveződési folyamatai. *Ifjúsági Szemle*, 5:43–48.
- Boros László 1986d Kiművelt emberfők kontra kimódolt ideológiák. A túlképzés és alulképzés dilemmája a reformfolyamatok tükrében. *Ifjúsági Szemle*, 6:72–81.
- Boros László 1986b A szakmunkássá válás folyamata mint a szocializáció egyik konkrét útja. Néhány sajátosság és a főbb zavarok. *Szakképzési Szemle*, 4:22–30.
- Boros László 1988a Struktúraváltás és ifjúsági foglalkoztatás. *Társadalmi Szemle*, 2:52–58.
- Boros László – Kéri László 1984 Az ifjúság politikai szocializációja. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 176–201.
- Boros László 1988b Az ifjúság értékvilágának dilemmái. Értékkorientációk – értékrendek – intézmények. *Ifjúsági Szemle*, 5:12–23.
- Boros László 1988c Az értékkorientáció tényezői és típusai. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 66–70.
- Boros László 1988d Politikai szocializáció a spontán ifjúsági csoportokban. In Kéri László szerk. *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Műhelytanulmányok. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 191–199.
- Boros László 1993 szerk. *Érték – iskola – család*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Budai Éva – Papp György 1985. *Művészek a gyerekekért*. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Budapest.
- Burawoy, Michael 2006 Közérdekű szociológiát! *Replika*, 54–55:35–66.
- Büchler András 2003 *Cionista ifjúsági ellenállás Magyarországon a Holokauszt alatt*. Hasomer Hacıir Hungaria, Budapest.
- Chisholm, Lynne – Kovacheva, Slyka – Merico, Maurizio – Dewlin, Maurice – Jenkins, David – Karsten, Andreas 2011 The social construction of youth and the triangle between youth research, youth policy and youth work in Europe. In Chisholm, Lynne, Kovacheva, Slyka, Merico, Maurizio szerk. *European youth studies – integrating research, policy and practice*, MA. EYS Consortium, Innsbruck, 11–44.
- Czike Klára 1997 Gyermekvárosok. *Educatio*, 1:37–46.
- Czirják Attila 2008 *A gyermekvédelem története. Az 1997. évi gyermekvédelmi törvény megszületéséhez vezető út*. <http://docplayer.hu/30246-A-gyermekevedelem-tortenete-az-1997-evi-gyermekevedelmi-torveny-megszuletesehoz-vezeto-ut.html>, letöltve 2016.10.30.
- Csákó Mihály 2004 Politikai szocializáció. Ifjúság és politika. *Educatio*, 4:535–550.
- Csányi Vilmos 2011 *Társadalom és ember*. Gondolat, Budapest.
- Csatári Bence 2007 A KISZ könnyűzenei politikája. *Múltunk*, 3:67–103.
- Csatári Bence 2013 *Ó, azok a hatvanas évek! – Amikor a KISZ is húzatta a nótát*. Transindex, <http://multikult.transindex.ro/?cikk=20674>
- Csatári Bence é.n. *A Kádár rendszer könnyűzenei politikája*. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/csatari/disszert.pdf>, (letöltve 2016.10.30.)
- Csatáry Ildikó 1986 A politikum érzékelése a fiataloknál – egy kérdőíves vizsgálat alapján. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:393–403. <http://real-j.mtak.hu/1674/>
- Csatáry Ildikó 1988a Piac és ifjúság. Gondolatok a piacra nemszocializálásról. *Ifjúsági Szemle*, 5:24–33.

- Csatáry Ildikó 1988b Politikai szocializáció az üzemben. In Kéri László szerk. *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Műhelytanulmányok. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 114-139.
- Csikós József – Tóth András 1986 *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról?* Kossuth, Budapest.
- Csöregi Éva 1978 *Lakótelepi iskolások, életmód, szabadidő, nevelés*. Akadémiai, Budapest.
- Dalos György 1984 Az Orfeo-botrány. *Beszélő* 11. szám, beszelo.c3.hu/cikkek/az-orfeo-botrany, (letöltve 2016.11.01.)
- Deák Gábor 1988 Az állami ifjúságpolitikáról. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 5-12.
- Deák Gábor 2000 *A magyar gyermektanulmányi mozgalom története*. FPI, OPKM, MPT, Budapest.
- Demetrovics Zsolt 2001 *Droghaszórálok Magyarországon szórakozóhelyein*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Derzi Ottó 2008 Vándorolni jó. *Tani-tani Online*, 3. szám, <http://www.tani-tani.info/083derzi>, (letöltve 2016.10.30.)
- Dickmann Mátyás 2001 *A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet GYTVI története*. Kézirat.
- Diósi Ágnes 1979 Szürke falak, szürke rácsok. *Mozgó Világ*, 5:46-65.
- Diósi Pál 2016 *Végtelen mínusz egy*. Syllabus Könyvkiadó, Budapest.
- Dorka Péter 2004 Klebelsberg Kunó sportpolitikája. *Új Pedagógiai Szemle*, december <http://ofi.hu/tudastar/klebelsberg-kuno>, (letöltve 2016.10.30.)
- Dögei Ilona 1986 Ördögi körben. Családi hatás a politikai szocializáció folyamatában. *Ifjúsági Szemle*, 3. szám.
- Dögei Ilona 1988 A család szerepe a politikai szocializáció szempontjából a hazai szakirodalom tükrében. In Kéri László szerk. *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Műhelytanulmányok. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 116-138.
- Eperjessy László 1985 *A magyar ifjúsági mozgalom negyven éve*. Népszava, Budapest.
- Erődi-Harrach Béla 1912 *A Főiskola Szociális Telep pedagógiai vonatkozásai*. Budapest.
- Fekete György 1972 *Az ifjúság jövője és az iskola*. Kossuth, Budapest.
- Ferencz Barbara – Sikó Dóra 2010 Hollós Róbert-né és a magyarországi játszóházak 40 éve. *Szín*, 3:74-78.
- Ferge Zsuzsa 1976 *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Földes Ferenc 1941 *Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest.
- Földes György 2015 *Kádár János külpolitikája és nemzetközi tárgyalásai I.* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Gabnai Katalin 2002 A drámapedagógia hazai legitimációja. In Báthory Zoltán – Falus Iván szerk. *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Osiris Kiadó, Budapest, 431-450.
- Gábor Kálmán 1986 Az 1969 és 1981 között középiskolát végzett fiatalok életstratégiái. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:366-378. <http://real-j.mtak.hu/1674/>
- Gábor Kálmán 2012 *Válogatott ifjúságszociológiai tanulmányok*. Belvedere Kiadó, Szeged.
- Gál Lajos – Szarvas Lászlóné 1981 *A magyar ifjúsági mozgalom története 1945–1950*. Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest.
- Galampos Rita – Horváth H. Attila 1987 A madarak nem járnak lépcsőn, avagy néhány gondolat a Freinet-módszerről. *Neveléstudomány és iskolakutatás*, 4:33-54.
- Gárdos Mária 1957 szerk. *Emlékezések az ifjúmunkás mozgalomra 1900–1944. Vagyunk az ifjú gárda*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest.
- Gáspár László 1984 *A szentlőrinci iskolakísérlet*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Gaszó Ferenc 1977 A „társadalom és ifjúság” kutatócsoport középtávú 1976–1980 terve. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:123-131.
- Gaszó Ferenc 1984 Az ifjúság társadalmuk szerkezetében. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest 27-44.
- Gaszó Ferenc 1988 *Megújuló egyenlőtlenségek*. Kossuth, Budapest.
- Gaszó Ferenc – Pataki Ferenc – Várhegyi György 1971 *Diákéletmód Budapesten*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gaszó Ferenc – Stumpf István szerk. 1995 *Losers. Overview on the Situation of Hungarian Youth*. Ezredforduló Alapítvány, Budapest.
- Gaszó Ferenc 1976 *Iskolarendszer és társadalmi mobilitás*. Kossuth, Budapest.

- Géczi János 1982 *Vadnarancsok*. Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest.
- Gergely Ferenc 1989 *A magyar cserkészlet története 1910–1948*. Göncöl Kiadó, Budapest.
- Gergely Ferenc 1997 *A magyar gyermekvédelem története 1867–1991*. Püski Kiadó, Budapest.
- Gergely Ferenc 2008 *A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség története 1957–1989*. Holnap Kiadó, Budapest.
- Gergely Ferenc – Kiss György 1976 *Horthy levelei*. Kossuth, Budapest.
- Gergely Ferenc – Ólmosi Zoltán 1997 *A gyermekbarát társadalomért*. Magyarországi Gyermekbarátok Mozgalma, Budapest.
- Giczey Péter 2013 A settlementben dolgozó szakember, a közösségi animátorképzés kidolgozása és a tesztképzés tapasztalatai. *Civil Szemle*, 4:61-79.
- Giczey Péter szerk. 2007 *Settlement mozgalom Magyarországon*. Életfa Segítő Szolgálat Egyesület, Debrecen.
- Golnhofer Erzsébet – Szabolcs Éva 2016 Szemponatok egy elfelejtett diskurzus értelmezéséhez: a Petőfi kör pedagógusvitája. In Baska Gabriella – Hegedűs Judit szerk. *Égi iskolák, földi műhelyek*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 359-370.
- Gombár Csaba 2012 Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy intézet. In Bihari Mihály – Laki László – Stumpf István – Szabó Andrea szerk. *Iskola – társadalom – politika. Gazsó Ferenc tiszteletére, nyolcvanadik születésnapjára*. Budapest.
- Gyekiczky Tamás 1990 szerk. *Munkanélküliség. Megoldások és terápiák*. MTA Szociológiai Kutatóintézet – Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- György Júlia 1967 *Az antiszociális személyiség*. Medicina Könyvkiadó, Budapest.
- Gyulavári Ágnes 1986 „Azt hiszem, a miénk egy bizalmatlan nemzedék”. A kortárs csoport politikai szocializációs szerepének néhány vonása. *Ifjúsági Szemle*, 3:52-59.
- Haas Laura 2004 *A gyermekvédelem első száz éve Magyarországon*. Kézirat.
- Harcza István 1986a A fiatalok anyagi-egzisztenciális helyzete a nyolcvanas években. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:327-339. <http://real-j.mtak.hu/1674/>
- Harcza István 1986b A fiatalok léthelyzete és a reform mint létkérdés. *Ifjúsági Szemle*, 6:3-14.
- Harcza István 1988 Az ifjúság helyzete a társadalmi újratermelési folyamatokban. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 12-40.
- Havasréti József 2012 *Ifjúságkutatás Magyarországon. Tanulmány*. Pécsi Tudományegyetem BTK, Pécs.
- Hegedűs B. András – Rainer M. János szerk. 1992 *A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján VI. Pedagógusvita*. Múzsák – 1956-os Intézet, Budapest.
- Herczog Mária 1997 *A gyermekvédelem dilemmái*. Pont Kiadó, Budapest.
- Hilscher Rezső 1937 A settlement mozgalom. In Novágh Gyula szerk. *A settlement*. Budapest, Székesfőváros Népművelési Bizottsága, Budapest, 7-18.
- Horányi Annabella – Kósáné Ormai Vera 1991 Történeti előzmények. In Kósáné Ormai Vera szerk. *Nevelési tanácsadás és iskolapszichológia*. A Társadalmi beilleszkedési zavarok programirodája, Budapest, 17-49.
- Horváth H. Attila 2011 *Informális tanulás az Arany-csapat korában*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Horváth Zoltán 1974 *Magyar századforduló. A második reformnemzedék története 1896–1914*. Gondolat, Budapest.
- Hunyady Györgyné – Majzik Lászlóné – Trencsényi László 1980 *Úttörőcsapatok a mérlegen*. ILV, Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Budapest.
- Huszár Tibor 1964 *Fiatalkorú bűnözők*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Illés Klára 2008 szerk. *Az élet tanítható*. Alexandra, Budapest.
- Inkei Péter – Kozma Tamás 1977 *Célok és stratégiák a köznevelés fejlesztésében*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Inkei Péter – Kozma Tamás – Nagy József – Ritoók Pálné 1979 *Az ezredforduló iskolája*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Jánosi Sándor 1989 *Táncos Krónika*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.
- Jóba Katalin 2011 *és Én ki vagyok?* Szerzői kiadás, Budapest.
- Joó Adrienn 2007 Nemzetnevelés a Nemzetnevelésben, *Új Ifjúsági Szemle*, 1:5-24.
- Kamarás Ferenc – Monigl István 1984 A demográfiai folyamatok és az ifjúság. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest 69-119.
- Kamarás István 2003 Fedőneve olvasótábor. *Új Pedagógiai Szemle*, 1:97-101.
- Kamarás István 1994 *Belsőképes bázisok. Katolikus kisközösségek Magyarországon*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.

- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 1986 Az értékek és az ifjúság. Értéksajátosságok a mai magyar fiatalság körében. *Ifjúsági Szemle*, 5:3-14.
- Karácsony Sándor 1939 *A magyar észjárás és közoktatásunk reformja*. Exodus. Budapest.
- Karancz Gábor 2006 Az utolsó szittyai vitéz. *Iskola-kultúra*, 6:122-125.
- Kassák Lajos 1983 *Egy ember élete*. Magvető, Budapest.
- Katona Katalin 1967 *Ifjúságunk problémái*. Gondolat, Budapest.
- Kelemen Elemér 2003 Oktatáspolitikai irányváltások Magyarországon a huszadik század második felében 1945–1990. *Új Pedagógiai Szemle*, 9:25-32.
- Keleti István 1996 *A színház csak ürügy*. Irodalom Kft., Journal Art Alapítvány, Budapest.
- Kerékgyártó P. István 1988 Katolicizmus, vallási kisközösség és a politikai szocializáció. In Kéri László szerk. *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Műhelytanulmányok. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 158-189.
- Kerepeszki Róbert 2010 A levente mozgalom. *Rubicon*, 04-05:102-111
- Kéri László 1986a A lokalitás igézetében. (Svédországi úti jegyzetek.) *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:447-450. <http://real-j.mtak.hu/1674/>
- Kéri László 1986b Szétszedett szocializáció. *Ifjúsági Szemle*, 3:5-22.
- Kéri László 1988a Újfajta részvétel. Ifjúság, tagoltság, reformkor. *Ifjúsági Szemle*, 5:3-11.
- Kéri László 1988b Az ifjúság és a politikai változások. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 55-65.
- Kéri László 1988c Az iskolai folyamatok politikai szocializációs tanulságai. In Kéri László szerk. *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Műhelytanulmányok. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest, 36-84.
- Kéri László 2012 Mozaikképek. In Bihari Mihály – Laki László – Stumpf István – Szabó Andrea szerk. *Iskola – társadalom – politika. Gazsó Ferenc tiszteletére, nyolcvanadik születésnapjára*. Budapest.
- Kériné Sós Júlia 1968 *Diákevek, diáksorsok*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiss András 2006 Rétegszervezetek a magyar ifjúsági életben 1945–1990 között – különös tekintettel a baloldali tömörülésekre és annak pártirányítására. *Új Ifjúsági Szemle*, 3:11-34.
- Kiss Sándor – Vitányi Iván 1983 *A Magyar Diákok Szabadságfrontja*. Antifasiszta Ifjúsági Emlékmű, Budapest.
- Kokovič, Dragan 2000 Kultúra, szubkultúra, ellenkultúra. *Symposion*, tavasz-nyár. On-line: www2.arts.u-szeged.hu/socio/racz/kokovic.pdf, (letöltve 2016.10.30.)
- Kontra György 2003 *Karácsony Sándor, a nagy hírű professzor*. Book in Print Kiadó, Budapest.
- Koren Emil 1994 *Sztehlo Gábor élete és szolgálata*. Országos Evangélikus Múzeum, Budapest.
- Korintus Mihályné – Villányi Györgyné – Mátyai Katalin – Badics Tiborné 2004 *Gyermekeink gondozása, nevelése magyarországi háttérta-nulmány az OECD „A kisgyermekkori nevelés és gondozás szakmapolitikájának tematikus vizsgálatára” című programjához*. Caring for and Educating Our Children, Hungarian Background Study for the programme of OECD „The Thematic Examination of the Professional Politics of Education and Care for Small Children NCSSZI”, OKI, Budapest.
- Kósa Éva *Gyermekek, serülők és a média*. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_neveléslektan/ch03s03.html, (letöltve 2016.10.30.)
- Kósáné Ormai Vera 1989 *Beilleszkedési nehézségek és az iskola*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kósáné Ormai Vera 1991 *Iskolapszichológia*. In Kósáné Ormai Vera szerk. *Nevelési tanácsadás és iskolapszichológia*. A Társadalmi beilleszkedési zavarok programirodája, Budapest, 221-351.
- Kovács László 2008 szerk. *60 éves a Széchenyi-hegyi Gyermekvasút*. Gyermekvasutasokért Alapítvány, Budapest.
- Kozma Tamás 1975 *Hátrányos helyzet*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Köte Sándor 1979 *A Tanácsköztársaság közoktatáspolitikai és pedagógiai törekvései*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.
- Kulcsár Kálmán 1960 *A jogszociológia problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Ladányi Andor 1979 *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben: 1919–1921*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ladányi Andor 2000 A szervezett felsőoktatás-elméleti kutatások megindulása Magyarországon. Emlékezés Zibolen Endrére. *Educatio*, 9:3-12.
- Laki László 1986 Alkotás, újítás – kontra társadalmi hasznosság? Egy felmérés „furcsa” tapasztalatai. *Ifjúsági Szemle*, 6:53-60.

- Laki László 1988a *Az alacsony iskolázottság újratermelődési folyamatai. Műhelytanulmányok.* MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet, Budapest.
- Laki László 1988b A társadalmi újratermelődé és az ifjúság. *Társadalomtudományi Közlemények*, 2:157-170.
- Laki László 1988c Az ifjúsági léthelyzet gazdasági-társadalmi összefüggései. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 41-47.
- Lázár György 1950 *A magyar neveléstudomány feladatai a szocialista építésben.* ONI, Budapest.
- Lénárd Krisztina é.n. *Visszaélés kábítószerral.* Kézirat, Budapest, http://static.saxon.hu/websys/datafiles/N/21/21750_visszaeles_kabitoszerrel.pdf, (letöltve 2016.10.30.)
- Lévai Júlia – Vitányi Iván 1973 *Miből lesz a sláger?* Zeneműkiadó, Budapest.
- Loránd Ferenc 1976 *A Kertész utcaiak. Iskolám története.* Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Loránd Ferenc – Mihály Ottó 1984 *Vázlat a szocialista nevelőiskoláról.* Országos Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Lödi Virág 2016 *Pedagógiai Partizánakció.* Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest – Szekszárd.
- Lukács Péter 1982 *Színvonal, szelekció, oktatáspolitik.* Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Makai Éva 1996 A háborús évek gyermekvédelmi-közösségi utópiái. *Iskolakultúra*, 6:94-104.
- Makai Éva 2007 szerk. *Fiúkfalva, Emlékalbum.* Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskola – Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Mászás Judit 2008 *„Az önök bizottsága”.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Maucha Imre – Győri János 2009 szerk. *A Radnóti 1959–2009.* ELTE Radnóti Miklós Gyakorlós Iskola, Budapest.
- Merényi Zsuzsa 1993 *Sztehlo Gábor a gyermeknevelő.* Országos Evangélikus Múzeum, Budapest.
- Mihály Ottó 1992 Az iskola humanizálása – gyermeki jogok – oktatási törvény. In Gazsó Ferenc, Halász Gábor, Mihály Ottó szerk. *Törvény és iskola.* Iskolafejlesztési Alapítvány, Budapest, 45-62.
- Mihály Ottó 1994 Az iskola humanizálása. *Iskolakultúra*, 4:118-129.
- Miklya Luzsányi Mónika 2003 *Hogy véget érjen a sötétség. Dokumentumok Sztehlo Gábor gyermekmentő munkájáról a II. világháború idején.* Harmat Kiadó, Budapest.
- Miksa Lajos 1995 *Házirendszerváltás.* Állampolgári Tanulmányok Központja – Iskolapolgár Alapítvány Budapest.
- Milmeister, Marianne – Williamson, Howard szerk. 2006 *Dialogues and networks organising exchanges between youth field actors.* Scientiphic Éditions PHI, Luxembourg.
- Moldova György 1969 *Tetovált kereszt.* Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest.
- Molnár István 1981 *Ifjúmunkás-mozgalom Magyarországon 1945–1950.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Molnár Oszkár 1913 *Bevezetés a gyermektanulmányba.* Stief Jenő és Társa könyvsajtója, Kolozsvár.
- Morva Péter 2015 Halló, itt a Gyermekrádió. *Iskolakultúra*, 3:112-124. http://epa.oszk.hu/00000/00011/00193/pdf/EPA00011_iskolakultura_2015_03_112-124.pdf
- Muharay György 2001 *Most lenne száz éves Muharay Elemér.* http://epa.oszk.hu/02200/02295/00009/pdf/EPA-02295_Jaszagi_Evkv_2001_Muharay.pdf, (letöltve 2016.10.01.)
- Múlt-kor magazin 2012 Az építőtábor nem üdülőhely! *Múltkor magazin* http://www.mult.kor.hu/20120326_az_epitotabor_nem_udulohely?print=1, (letöltve 2016.10.30.)
- Múlt-kor magazin 2012 Ezen a napon átadják a zánkai úttörőtábor. http://mult-kor.hu/20120525_ezen_a_napon_atadjak_a_zankai_uttorotabort, *Múltkor magazin* (letöltve 2016.10.30.)
- Müller, Wolfgang C. 1992 *Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? A szociális munka módszertanának története.* 1883–1945, ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai Tanszék, T-Twins Kft, Budapest.
- Nádházi Lajos 1999 *A magyar úttörőmozgalom történeti kronológiája 1945–1998.* Magyar Úttörők Szövetsége, Budapest.
- Nádházi Lajos 2006 *A magyarországi úttörőintézmények története és adattára.* Magyar Úttörők Szövetsége, Budapest.
- Nádori László – Gáspár Mihály – Rétsági Erzsébet – Ekler Judit – Szegerné Dancs Henriette – Woth Péter – Gáldi Gábor 2011 *Sportelmeleti ismeretek.* www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0025_Nadori-Dancs-Retsagi-Ekler-Gaspar-Sportelmeleti_ismeretek/ch06s05.html, (letöltve 2016.10.30.)

- Nagy Ádám 2013 *Szabadidős tervek és tevékenységek*. Magyar Ifjúság – tanulmánykötet Kutatópont, Budapest.
- Nagy Ádám 2016 Az ifjúsági mint több diszciplínára épülő terület. In Nagy Ádám szerk. *25 év ifjúságiügye*. ISZT Alapítvány, Budapest, 7-16.
- Nagy Ádám 2016b. Az ifjúsági munka három tradíciója és magyarországi értelmezése. In Nagy Ádám szerk. *25 év ifjúságiügye*. ISZT Alapítvány, Budapest, 115-132.
- Nagy Ádám 2015 Összefoglaló fejezet. In Nagy Ádám szerk. *Miből lehetne a cserebogár? Jelentés az ifjúságiügyről 2014–2015*. ISZT Alapítvány – Excenter– Iuvenis, Budapest, 6-14.
- Nagy Ádám – Székely Levente 2008 Az ifjúsági civil világ. *Civil Szemle*, 5:132-148.
- Nagy Ádám szerk. 2007 *Ifjúságsegítés. Probléma vagy lehetőség az ifjúság?* Belvedere – Palócvilág – Új Mandátum, Szeged – Budapest.
- Nagy Ádám – Bodor, Tamás – Domokos Tamás – Schád László 2014 *Ifjúságiügy*. ISZT Alapítvány, Budapest.
- Nagy Ádám – Nizák Péter – Vercseg Ilona 2014 *Civil társadalom, nonprofit világ*. UISZ Alapítvány, Budapest.
- Nagy Tőhötöm 1990 *Jezsuiták és szabdkörművesek*. Universum Szeged.
- Nánay István 2015 *Profán szentély. Az Egyetemi Színpad*. Alexandra, Budapest.
- Nemes Péter 1984 *Ismertetés a csövesek világával*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Németh László 1988 *Medve-utcai polgári*. Baranya Megyei Könyvtár, Pécs.
- Némethné Kollár Katalin 1988 Történeti áttekintés az iskolapszichológusok szerepének alakulása a század elejétől napjainkig. In Porkolábné Balogh Katalin szerk. *Iskolapszichológia*. Tankönyvkiadó, Budapest, 11-45.
- Niedermüller Péter – Zelnik József 1983 szerk. *Folklor és kulturális alternatívák*. Népművelési intézet, Budapest.
- Novágh Gyula 1937 A settlement népművelő feladatai. In Novágh Gyula szerk. *A settlement*. Budapest Székesfőváros Népművelési Bizottsága, Budapest.
- Ólmosi Zoltán – Gergely Ferenc 1997 szerk. *A Gyermekbarát Mozgalom története és válogatott dokumentumai 1917–1997*. Magyarországi Gyermekbarát Mozgalom, Budapest.
- P. Miklós Tamás 2003 *Cserkészátalozás és turisztikai tevékenység a 20. század első felében*. Pedagógiai folyóiratok. Múltunkból 7-8. <https://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/fejezetek-a-hazai-gyermekekudultetes-es-ifjusagi-turizmus-tortenetebol>, (letöltve 2016.10.30.)
- P. Miklós Tamás 2005 *A zánkai Gyermek és Ifjúsági centrum története 1975–2005*. Gyermek- és Ifjúságszervezet-történeti Múzeum, Zánka.
- P. Miklós Tamás 2007 A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban. *Új Pedagógiai Szemle*, 9:153-181.
- P. Miklós Tamás 2004 *Gyermek- és serdülőkori szervezetek. A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek mozgalmak történetének válogatott dokumentumai I. Zánkai Gyermek- és Ifjúsági Centrum Kht., Zánka*.
- P. Miklós Tamás 1997 „Ifjúsági szerveződések évszázada?” Gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX–XX. századi Magyarországon. *Új Pedagógiai Szemle*, 11:35-43.
- Páczelt Istvánné – Pál Tamás – Schiffer Péter – Soltész Anikó 1986 A KISZ szervezetsége és befolyása az ifjúság egyes rétegei körében. *Társadalomtudományi Közlemények* 3:379-392.
- Pál Tamás 1988 Igazlító nap egy szakmunkásképző intézetben. Kísérlet a demokrácia szervezésére. *Ifjúsági Szemle*, 4:96-103.
- Pataki Ferenc 2005 *A Nékosz-legenda*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Petrus György 1984 *A magyar ifjúsági mozgalom története 1950–1956*. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest.
- Rácz József 1986 Fiatalok marginális helyzetű csoportjainak tanulmányozása. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:404-414.
- Rácz József 1998 szerk. *Ifjúsági szubkulturák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok*. MTA, Scientia Humana, Budapest.
- Rédei Mária – Salamin Pálné – Újvári József 1984 A fiatalok anyagi-jövedelmi és lakáshelyzete. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Rét Rózsa 1980 szerk. *Műveltségkép az ezredfordulón. Tanulmányok az akadémiai távlati műveltségkonceptió alapján*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Révész György 2016 szerk. *Előre?! Tanácskozás az Úttörőszövetség 70. születésnapján*. Mozgalom-pedagógiai Füzetek 10. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.

- Révész György 2016 szerk. *Vándortáborok*. Mozgalompedagógiai Füzetek 9. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Rozsnyai Istvánné 1969 *Közösség születik*. Tan-könyvkiadó, Budapest.
- Ruddock, Andy 2015 *Ifjúság és média*. Wolters Kluwer Kft, Budapest. http://buvosvolgy.hu/dokumentum/96/ruddock_ifjusag_es_media.pdf, (letöltve 2016.10.30.)
- Sándor Ildikó 2006 szerk. *A betonon is kinő a fű*. Hagyományok Háza, Budapest.
- Sarkadi László 1988 *Beszélgetés Zibolen Endrével*. Oktatáskutató Intézet, Budapest.
- Sáska Géza 2004 Az alternatív pedagógia posztiszocialista győzelme. *Beszélő*, 12. szám, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-alternativ-pedagogia-posztiszocialista-gyozelme>, (letöltve: 2016.10.20.)
- Schiffer Péter 1977 A KISZ KB ifjúságkutató csoportjának tevékenysége. *Társadalomtudományi Közlemények*, 1:132-137.
- Schiffer Rita 1995 *Az újpesti Főiskolai Szociális Telep*. Szakdolgozat BGGYF, Budapest www.kka.hu/_062568aa00708a67.nsf/0/34dcfc5a92b74db6c1256b6d003829e0?OpenDocument, (letöltve 2016.09.01.)
- Sebő Ferenc 2007 *A táncház sajtója*. Hagyományok háza, Budapest.
- Soltész Anikó 1988 A modellváltás feltételei és esélyei a KISZ-ben. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 71-76.
- Stúdió a klubtörténetről 1982. *Különkiadás, Adalékok az ifjúsági klubok történetéhez*. BMK, Budapest.
- Stumpf István 1986 Szervezeti politizálás és politikai szocializáció a KISZ-ben. *Ifjúsági Szemle*, 3:60-71.
- Stumpf István 1988 Politikum, alternativitás – önszervező közösségek. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 87-92.
- Svéd László 1994 szerk. *Megforgatott világmegforgatók. A magyar népi kollégiumi mozgalom ismeretlen dokumentumai*. Politikatörténeti Alapítvány, Budapest.
- Szabari Vera 2012 Szalai Sándor 1912–1983. *Szociológiai Szemle*, 3:105-122.
- Szabó D. Miklós 1988 A politikai szocializációs folyamatok feltételrendszere a felsőoktatásban. In Kéri László szerk. *Hazai politikai szocializációs folyamatok*. Műhelytanulmányok. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest 85-114.
- Szabó Helga 1989 *A magyar énektanítás kálváriája*. Budapest.
- Szabó Ildikó 1986 Érvényesülés itthon és külföldön. Egy ifjúságszociológiai vizsgálatról. *Ifjúsági Szemle*, 6:61-66.
- Szabó Ildikó 1991 *Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon*. Tekintet Alapítvány, Budapest.
- Szabó Lajos 2004 *A magyar ifjúság testi nevelésének története*. A Sportmúzeum Kincsei 5. Budapest, https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_SPOR_Spmk_05/?pg=117&layout=s, (letöltve 2016.10.30.)
- Szabó Vilmos 1986 Érdekképviselő – politikum, politikai szervezetek. *Ifjúsági Szemle*, 3:34-45
- Szebenyi Georgina 1986 Ifjúsági párbeszéd – brémai élmények. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:456-458.
- Székely Tibor 1970 Bokányi Dezső Általános Iskola. In Hunyady Györgyné szerk. *Közösségi nevelés az általános iskolában*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Tahin Tamás 1984 A fiatalok egészségi állapotának jellemzői. In *A magyar ifjúság a nyolcvanas években*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 119-147.
- Takács Géza 1987 Az iskola vaskos bástyái. *Valóság*, 2:75-89.
- Tészabó Júlia 2005 A gödöllői művésztelep és a nevelés. *Iskolakultúra*, 2:17-25.
- Tokaji András 1983 *Mozgalom és hivatal*. Zeneműkiadó, Budapest.
- Tót Éva 1986a Mozaikképek az NSZK-ban folyó ifjúságkutatásokról. *Társadalomtudományi Közlemények*, 3:451-452.
- Tót Éva 1986b „Én magamban lázadok, belül”. A konfliktustanulás képletei. *Ifjúsági Szemle*, 3:23-33.
- Tóth László 1981 szerk. *Emlékkötet Ádám Zsigmondról és a hajdúhadházi gyermekvárosról*. Hajdú-Bihar megyei Tanács, Debrecen.
- Tóth László 1990 szerk. *Emlékkötet Ádám Zsigmond gyermekvédő pedagógusról*. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Tóth Tihamér 1924 *A művelt ifjú*. A szerző kiadása, Budapest.
- Tóth Tihamér 1935 *A tiszta férfiúság*. Szent István Társulat, Budapest.

- Tölgyesi József 2006 szerk. *Emlékfüzet a balatonfüredi neveléstudományi konferencia 50. évfordulójára*. Veszprém megyei Neveléstörténeti Társaság, Balatonfüred.
- Török Gábor 1988 Érdektudat, értéktudat. *Ifjúsági Szemle*, Különszám a KISZ országos konferenciájára, 49-54.
- Trencsényi Imre 2015 *Közösség – művelődés – közösségi művelődés*. Fapadoskönyv.hu Kiadó, Budapest.
- Trencsényi László 1977 Látogatóban Hárs Lászlónál. *Kincskereső*, 10:22-25.
- Trencsényi László 1980 Hídépítők. *Népművelés*, 12:21.
- Trencsényi László 1997 Mozgalmak évada? *Új Pedagógiai Szemle*, 11:31-34.
- Trencsényi László 1998 Az úttörő szorgalmasan tanul, de nem osztja meg másokkal a tudását. *Történelem 12 pontban. Ifjúsági Szemle*, 4:81-86.
- Trencsényi László 2006 szerk. *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban*. Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest.
- Trencsényi László 2006 szerk. *Utak és törések*. Új Helikon Bt., Budapest.
- Trencsényi László 2007 Az iskola funkciójáról a nevelési intézmények történeti rendszertanában. In Kiss Éva szerk. *Pedagógián innen és túl*, Pécs – Veszprém.
- Trencsényi László 2009 Nagy Ádám „ifjúságügye”. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/nagy-adam-ifjusagugye>, (letöltve 2016.10.30.)
- Trencsényi László 2011 *A magyar úttörőmozgalom választásai 1957–1987*. Mozgalompedagógiai füzetek 3. MPT, Budapest.
- Trencsényi László 2011 *A maratoni sereg*. Önkönet, Budapest.
- Trencsényi László 2014 *Gyermekirodalom A–Z*. Fapados Kiadó, Budapest.
- Trencsényi László 2015 Egy évszázad a hazai gyermekkultúrában – két hungarikum közt. In Bús Imre szerk. *Gyermekek különböző és hasonló kultúrákban*. Szekszárd, 59-76.
- Trencsényi László 2016 Közösségeink. *Gyermeknevelés*, 2:79-85.
- Váci Mihály 1964 *Falusi, tanyasi iskolások*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Vág Ottó 1994 *Az óvodai nevelés története Magyarországon*. Magyar Óvodapedagógiai Egyesület, Miskolc.
- Vajó Péter 1969 Az ifjúság megismerésének tudományos kérdései és az ifjúságkutatás problémái. *Ifjúkommunista*, 8–9:48-59.
- Varga T. András 1976 Az úttörő- és ifjúsági házak létesítésének telepítési, térbeli és működési aspektusai. In *A közösségi művelődés terei*. Népművelési Intézet Művelődési Otthon Osztály, Budapest, 49-58.
- Várhegyi György 1992 *Tessék megnevelni. Fegyelmi ügyek az iskolában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vekerdy Tamás 2011 *És most belülről – Álmok és lidércek*. Saxum Kiadó, Budapest.
- Veres Judit – Katona Katalin 1968 Ifjúságunk problémái. *Társadalmi Szemle*, 3:104-107.
- Vicsek Ferenc – Vitézy László 1989 *Úgy érezte, szabadon él*. Szabad Tér, Budapest.
- Vigh Károly 2013 A felvidéki Sarló mozgalom története. *Valóság*, I-VI. szám, <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=145&lap=0>, (letöltve: 2016.11.20.)
- Virág Teréz 1994 A Holocaust-szindróma megjelenése a pszichoterápiás gyakorlatban. *Thalassa*, 1–2:129-138.
- Vitányi Iván 1973 *Miből lesz a sláger?* Zeneműkiadó, Budapest.
- Watzlawick, Paul – Weakland H. John – Fisch, Richard 1990 *Változás. A problémák keletkezésének és megoldásának elvei*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Williamson, Howard 2002 *Supporting young people in Europe – principles, policy and practice*. Council of Europe Publishing, Strasbourg.
- Williamson, Howard 2007 A complex but increasingly coherent journey? The emergence of „youth policy” in Europe. *Youth and Policy*, 95:57-67.
- Worrel, Curtis 2014 *Hip Hop is Dead! Youth work in a state of decline?* In Belton, Brian szerk. „Cadjna-Kiduhu” Global perspectives on Youth Work. Sense Publisher, Rotterdam – Boston – Taipei.
- Závada Pál 2016 *Egy piaci nap*. Magvető, Budapest.
- Zelnik József Nomád nemzedék negyven év után. *Ókotáj* 43, <http://www.okotaj.hu/szamok/43/ot43-02.htm>, (letöltve 2016.10.20.)
- Zibolen Endre 1966 *Nevelőmunka a felsőoktatásban*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest.

HOVA TOVÁBB MAGYAR IFJÚSÁGÜGY?

Hullámzó víz. Feldöntött, jóformán partot ért BMX. Szürke árnyalatú nyitókép. 25 év – *Jelentés az ifjúságügyről*. Ilyen lenne hát a hazai ifjúságügy negyedszázad távlatában: talajt vesztett, sodródó, fuldokló, megfakult? Vagy éppen ezek ellenére, ezek okán, az újrakezdés várományosa? Helytálló-e ez a finom árnyalatokat kizáró vagylagosság? Végso soron: mi az, hogy ifjúságügy, és van-e egyáltalán létjogosultsága?

Nem lenne helyénvaló az emberiség történetéből, mint egymással összefüggő, egymásra épülő események láncolatából kiragadni egyet, kizárólagosan azzal magyarázni egy tudományterület indulását. Azonban tény, hogy a XX. század első felének eseményei és az azokra adott válaszok kiemelten indukáltak – többek között – a jelen terület körvonalazódását, elsősorban a tengerentúlon.

Az ifjúságügy, mint olyan tehát a múlt század második felének produktuma, amely Magyarországon a rendszerváltozás környékén, az 1990-es évek elején kezdett szárba szökni. Fiatal diszciplínaként más tudományágakból és szakmákból – elsősorban a neveléstudomány, a szociális munka, a szociológia és a politikatudomány, valamint a pszichológia, a szociálpszichológia, az andragógia és a kultúráközvetítés területeiből – merítkezve, azok által közrefogva ölt formát.

Alanya az ezerarcú, a szerepét csak egy időre magának tudni képes egyén (a fiatal) és közössége (az ifjúság). Jóllehet megkerülhetetlen, mégsem könnyű e kategóriák végső definiálása. Mi sem példázta ezt jobban, mint a különböző társszakmák meghatározásainak, korszakolásainak változatossága, illetve a növekvő döntés- és cselekvőképesség, elhúzódo kapunyitás okán az életszakasz megerősödésének, az életszakaszok kitolódásának jelensége.

Ez az ifjúságügy fókuszának tekinti az önmagáért, majd a már másokért is felelősséget vállalás kialakulásának pontjai közé eső egyént, aki a család és iskola mellett a harmadlagos szocializációs szinten, a szabadidős szférában is jelen lévő, támogatásra, fejlesztésre érdemes erőforrás. Tulajdonképpen a fiatalok (definiáljuk őket akárhogyan is!) szabadidős (történjen ez bármikor is!) szolgáltatás-alapú megközelítése.

A Iuvenis Ifjúság szakmai Műhely és az Ifjúság szakmai Együttműködési Tanácskozás gondol-

zásában 2016-ban megjelentetett kötet címválasztásával egyértelműen elővételezi szándékát. Más tudományterületekhez hasonlóan, jelentést adni 25 évről, ami rendszerszintű változásokat – többek között rendszerváltozást, globalizációt és információs társadalmat – hozott magával. Felmerülhet a kérdés: vajon ér-e annyit a hazai ifjúságügy, egyáltalán ténylegesen beszélhetünk-e ügrről, ami megér egy kötetre valót?

A bemutató, elemző és értékelő szempontok mentén, kilenc egységből összeálló jelentés Székely Levente *Ilyenek voltak – az ifjúság elmúlt negyedszázada* című írásával nyit. Elsőre talán merésznek tűnő módon, egy népszerű hazai rock együttes, a Tankcsapda szövegvilágán keresztül – a rendszerváltozás, a millennium és a 2010-es évek környékét hangsúlyozva – igyekszik felvázolni a felölelt időszak ifjúságának életérzéseit, korszakjellemét.

Az *Esélyek és esélyteremtés* című kollaborációban Bán Dóra, Folmeg Balázs és Schmidt Richárd szerzőhármas arra keresik a választ, hogy az eltelt időszak ifjúsági önmozgásai, társadalmi változásai és kormányzati cselekvései támogatták-e és amennyiben igen, milyen mértékben a fiatalok társadalmi integrációját. Az elemzés fókuszát két, a fiatalokhoz kiemelten kapcsolódó terület – a tanulás és környezete, valamint a munkaerő-piaci esélyek – szolgáltatja, kormányváltások mentén történő korszakolással.

A *Negyedszázad ifjúságügyének szakmai háttere és kutatási alapjai* című fejezetben Schmidt Richárd és Bán Dóra Márton Balázssal kiegészülve az ifjúságügyet mint egy egyre önállóbbá, társszakmáktól elhatárolhatóbbá váló tudományágat mutatják be. Teszik mindezt ismét a kormányváltások nyomvonalán haladva, sorra véve a hazai ifjúságkutatásokat, az azokhoz kapcsolódó szakmai folyamatokat, különböző szakmai publikációkat, kiadványokat, produktumokat, szakmai műhelyeket, szakrendezvényeket, konferenciákat, képzéseket és a szakma elismerésrendszerét.

Remélhetően egyre könnyebb belátnunk, hogy a mindenkori iskola, az idő előre haladtával, szembe találja magát olyan kihívásokkal, szükségletekkel és igényekkel, amelyekre akkor és ott nem tudja a hathatós választ. Elavult vagy éppen még ki nem forrt megközelítések és módszerek közepette tu-

dott kirajzolódni, önálló területté válni a szociális munka szociálpedagógiai hagyományához, a közművelődéshez és a különböző szabadidős terek világához erősen kötődő ifjúsági munka. Nagy Ádám *Az ifjúsági munka három tradíciója és magyarországi értelmezése* című írásában járja körül a különféle társadalmi, gazdasági, politikai helyzetek és a hazai ifjúsági munka közötti interakciót. Az *Intézmények és folyamatok* címet viselő következő fejezetben Szeifer Csabával kormányzati időszakonként tekintik át a kormányzati, illetve civil ifjúsági intézményrendszert és az ezek erővonalában megmutatkozó folyamatokat.

Az ifjúságpolitika mint olyan nem kezelendő csupán technikai-szervezési feladatként, vagy a mindenkor államvezetés intézményrendszeri működésének szummájaként. Valójában különböző társadalmi szereplők – a politikusok mellett többek között nemzetközi szervezetek, érdekcsoportok, önkormányzati és lokális intézményi érdekeket képviselők – „összjátéka”. A *magyar ifjúságpolitika közpolitikai dinamikája* című írásában Oross Dániel arra a kérdésre igyekszik választ adni, hogy a döntéshozatali mechanizmusban hogyan, milyen intézmények, mechanizmusok, logikák, kulturális meghatározottságok mentén valósul meg mindez.

Salamon Eszter nevéhez fűződik a jelentés utolsó darabja. *Az ifjúságügy beágyazottsága* című fejezet az előző nyomvonalán maradván, nemzetközi viszonyrendszerben folytatja a téma tárgyalását. Központi kérdései, hogy vajon melyek azok az intézkedések, viszonyítási pontok, trendek, amelyek kiemelten összefüggésbe hozhatók a hazai ifjúságügygel, illetve a kormányzati ifjúságpolitika milyen mértékben igyekezett követni, lépést tartani a nemzetközi trendekkel?

A 238 oldalas kötet záró egységei a magyar ifjúságügyet jelentősen meghatározó események kronológikus listája, valamint ikonikus egyéniségei közül az elmúlt huszonöt évben távozó arcképcsarnoka.

A kiadvány – célközönségét illetően – szemléltetéshez hű tud maradni. Nyitott és befogadó, asztalánál képes fogadni az ügy elsődleges érdekeltjein, szakértőin túl az ifjúsággal gyakorlati szinten kapcsolatban álló, érdeklődő pedagógust, szülőt, vagy akár az iskola világán túlról érkezőt. Strukturált tájékoztatás a bennfentesnek, jól követhető betekintés a laikusnak. Felesleges szakkifejezésektől mentes nyelvezete, írásainak logikai felépítése, tagolása jól olvashatóvá; ábrái, lábjegyzetei és hivatkozásai megalapozottá, szakmailag korrektté teszik. Külön rokonszenves, hogy a szerzők mindennemű

tudományos fokozat vagy egyéb, vonatkozó tevékenység megnevezése nélkül, önmagukban állnak – ily módon is magára az ügyre, a mondandóra való koncentrációt segítve. Habár fejezetei nem feltétlenül következnek egymásból, az átfedések okán nem csupán kézikönyvként forgatható az ifjúságügyi nyomvonalba szépen illeszkedő, hiánypótló kötet.

Ideje visszatérnünk a nyitókérdésekre! Ez a magát leginkább magára hagyottnak érző civil közösség tevékenységével újra meg újra kommunikálni próbálja, hogy az ifjúságnak ügye, vele kapcsolatban pedig feltárandó jelenségek és megoldandó feladatok vannak. Az ifjúság – a maga frissességével, ideáival, látásmódjával – a jövő *nem kizárólagos* talapzata azonban. Az előző generációk tapasztalatai, bölcsessége nélkül még törekény önmagában. Így hát a kérdés egyre kevésbé az, hogy az ifjúságnak van-e ügye, mindinkább az, hogy miért *ne* lenne?

A hazai ifjúságügy tevékenységének nehézségét már kevésbé elméletének lefektetése, szakmaiságának bizonyítása adja. Jóval inkább jelent kihívást egyfelől helyénvalóságának széleskörű megértetése, ügyéhez elhivatott és cselekvőkész pártfogók találása. Másfelől pedig a nemzetközi vérkeringésbe, diskurzusba való intenzívebb bekapcsolódása, pozíciójának megerősítése.

25 év sok idő, de az elmúltat véve alapul, nem kecsegtet sokkal színesebb képpel egy *50 év – Jelentés az ifjúságügyről* sem. Kétségtelen, hogy szükség van a jelen kiadványhoz hasonlóakra. A szakma tovább menetelésére. Mint ahogyan megállni, észrevenni, önmagával szembenézni, reflektálni, tévedni, újrakezdeni, változtatni hajlandó egyénre is. Olyanra, aki saját indíttatásból a maga háza táján, a saját egykor volt BMX-ével kezdi. Mígnem egy pillanatban megszületik a kritikus tömeg. Nem az utcára áramló, érzelmi alapon, ösztönszerűen cselekvő, hanem az önmagáért, szűkebb és tágabb közösségéért felelősségteljesen gondolkodni és cselekedni képes egyének szinkronicitása. Talapzata nem egyszerűen az ifjúságügynek, hanem egy élhetőbb világnak.

After the millennium, the role of universities got through a lot of change. At the beginning of the 2000's the servicing role dominated (utilization of knowledge) then it was changed to the contractor role. The next developmental stage is the so-called third generational university which's most important function is the orientation towards society and maintainability. Nowadays higher education has to accomplish a mission in which's focus is the approval to the development of the society.¹²⁴ The approval to the development of society suits to the concept of the inclusive university, which originates from the USA. Since 2003, the quality-improving principles of the world's universities are based on mutual inclusion, diversity and fairness (we are talking mostly about leading American universities). Their conviction is that diversity in higher education has a positive effect on the cooperation and commitment between students, it prepares them to the participation in a democratic society, and moreover, it helps their cognitive and emotional development and supports the safekeeping of their identity.¹²⁵

The concept of inclusive university, the support diversity and fairness is strengthened by the Christian Roma colleges established by the Hungarian historical church. In 2011, the Hungarian historical churches (Roma catholic, Greek catholic, reformat, evangelic) undertook the support of the closing-up of gypsy/Roma besides the curing of prejudice in light of the social inclusion within the frame of colleges, and also established the network of Keresztény

Roma Szakkolégium (KRSZH) (Christian Roma College Network).¹²⁶ According to the Founding document in proof (2011) and the Charta (2013) KRSZH has no independent legal personality, it is a volunteer alliance, which contains the colleges supported by historical churches. The work of KRSZH is directed by the Council, which members are the directors of the colleges, one representative of the supporting churches and the Secretary of State (or its deputy) in charge of the closing-up of Romas with consultation right. The Council is directed by the Chairman. The Chairman is elected by the members; he has a one year mandate and can be reelected twice. The new Chairman is always from another church, based on the principles of rotation. According to the founding document in proof of KRSZH, the main goal of the college is to “add to the formation of gypsy intellectuals who are committed to public duties and with active social communication, who combines the scientific excellence with being sensitive towards societal questions. The institution driven by religious education has an aim to have students develop in all dimension of their humanity, by deepening spirituality and the intellectual, moral and social lifestyle.” The founding document in proof contains the obligatory items of the educational program of colleges. The educational program is modular; it has the following obligatory elements: gypsy-Hungarian identity-building cultural module, public-awareness module and spiritual module. Cultural module contains those educational elements which focus on the values of gypsy/Roma culture, building of bi-identity, the understanding of Hungarian-gypsy co-existence and on the realization of mutual dependency and historical interdependency. The aim of the public-awareness module is to make sure that collegians steps into the intellectual elite's world with trustworthy

123 Jancsák Csaba: „So keres, SZKRSZ?” – *The contribution to the success in higher education and labor-market in light of value-sociology of Christian Roma College of Szeged*. Lectured by Nagy Gábor Dániel. Cover design: Majzik Andrea. Belvedere Meridionale, Szeged, 2015. 102 p.

124 Keczer Gabriella 2014 *Az egyetemek szerepe, iránítása és működése a 21. század elején*. Egyesület Közép-Európa kutatására. Szeged. http://nffk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/NFFKK/publikaciok/Keczer.pdf

125 Rayman Julianna 2015) A Befogadó Egyetem stratégiája: egy kutatói fejlesztői munka az inkluzív kiválóság jegyében. <http://www.kompetenspedagogus.hu/sites/default/files/08-autonomia-es-felelosseg-pte-brk-ni-2015-03szam.pdf>

126 In the school year of 2011/2012, a Christian Roma college started in Debrecen (Calvinistic), Miskolc (Greek Catholic), Budapest (Roma Catholic – Jesuit) Nyíregyháza (Evangelic), in 2012/2013 in Szeged (Roma Catholic), in 2016/2016 in Debrecen (Greek Catholic). The network grew with a new institution in the year 2016/2017, the Calvinistic Roma college started in Budapest.

base. They have high-level mother-tongue and foreign language competences, they can safely use the informational and communicational devices they have some experience in society-organizing, proposal writing. Throughout self-knowing and self-expressing activities, they self-evaluation, self-critique and social competence can develop. The spiritual module helps students in the deepening of their belief, they can gain a basic knowledge about theology, in religious questions and they can become able to represent their beliefs convincingly in the world and in the church. The spiritual viewpoint applies horizontally in the educational program of colleges: it penetrates the content of the training and also the cultural-public life. In the college's educational program / pedagogical program the proportion of the modules, the degree of choice, the academic units and the options of validation are determined by each college independently. KRSZH operates according to the principle of integration and partnership; it is open to all gypsy and non-gypsy youngsters who take the college's spirituality and educational program. (The overall numbers of students can maximum contain 25% of non-gypsy students.)¹²⁷ In the mission statement of KRSZH, volunteering appears as an emphasized task, the support and advocating of volunteer work, which is a stressed device in the education of social responsibility.

The Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium (SZKRSZ) (Christian Roma College of Szeged) which is part of the (KRSZH) and was founded by the Catholic Church in Szeged, 2012 is the subject of investigation on Jancsák Csaba's work. The stylized picture found at the book's cover page – which is the logo of KRSZH as well, perfectly fits the theme: it represents the diversity of universities including Christian Roma colleges with the help of colors and shapes. The title of the book – as it turns out from the preface, the question worded in the Lovári dialect spoken by Oláh gypsies in Romani language: So keres, SZKRSZ? Meaning: What do you do SZKRSZ?¹²⁸ The question also foreshadows the aim of the author: with using various quantities and qualities in the research methods (questionnaire survey, personal

interviews, and focus-group discussions) it intends to provide an objective picture about the purpose, operation, results, effectiveness and labor-market effectiveness of the Szegedi Keresztény Roma Szakkollégium. As regards of the relatively low number of students in the college, the researcher always aimed to entire query in every case. The respondents were the director of the college, the current student college members and the alumnus. The research was carried out in 2014–2015. The research is partly educational, partly pedagogical-sociological; its theoretical framework consists of DPR (Graduate Career Monitoring System) tests, moreover foreign and Hungarian researches, examining the effectiveness of higher education from the perspective of added values, especially in connection with colleges. Therefore Jancsák Csaba's examination is holistic: he seeks the answer for how the living world of college forms the value system of students, their social relationships besides the knowledge gained in higher education; and how it contributes to the welfare of young people.

Colleges also work as intellectual centurms and professional-scientific workshops within the frame of higher education. Their main task is to provide vocational trainings besides the university's lectures and provide the creation of the community within a self-efficient organizational frame. The conservators of colleges could be state institutions, churches or public organizations as well. We have well-useable data about the social background of the college's students from an OFI research (2011).¹²⁹ Based on this, it is certain that underprivileged students appear in a larger number in schools founded by the church. From the students of the church college, 47,2% receives social support throughout the educational institution, 23,3% of them gets it throughout the government. The results from the researches (we are talking about Forray R. Katalin's and Pusztai Gabriella's researches especially) connected to colleges agree that education for the social life, preparing for social sensitivity and the responsible social life, moreover supporting unprivileged students gets a bigger emphasis in the church colleges. Church colleges have a holistic view, namely they help the development of talented students not only with

127 At the admission interview of Evangelic Roma College, students should declare their ancestry in a written form.

128 The question is a pun in itself. The college students of SZKRSZ call themselves "Szokeresz" which putting vowels into the abbreviation SZKRSZ.

129 Szakkollégiumi helyzetkép felmérése. Összeállította ADITUS Tanácsadó és Szolgáltató Zrt. Készült az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet megbízásából, a „Minőségfejlesztés a felsőoktatásban” TÁMOP - 4.1.4 - 08/1 – 2009 - 0002 azonosító számú projekt támogatásával. Budapest, 2011.

financial support and various technical programs but with well-built mentoring and tutoring network. These results are confirmed by Jancsák Csaba's research. The asked students emphasized the college's role in supporting mental health and in strengthening resilience, hence in the college, there is a conscious and planned personality development, partly with trainings, partly with the help of mentors. College students consider the supportive community, cooperative examples and practices to be the most relevant values of the institution, which in pair with the material environment (living circumstances, info communicational devices) add to the academic success. The author's research expanded to the exploration if the student's value system. The efficiency of the work in college is proven, because the student's value orientation is the same as the value system of the Christian Roma college (post-material, universal orientation; strong presence of trans-historical values in the frame of judgment) which is present not only in a manifest way, but in the level of everyday praxis, in everyday of the college life.

Another remarkable result of the research is the strong presence of the generational effect: the college student's plans for further education and employment are not different from the plans of another educational institution's students, the disappearing role of family and the phenomenon of middle-classification can be observed among them as well. Hence, near half of the college's students do not plan to get a job near their family's residence (small town, village, farm) after finishing their studies.

Summing up: Jancsák Csaba's work has the operation of the Christian Roma Colleges Network created in 2012 by the Hungarian historical churches in focus, which was as an outstanding initiation in Europe. The author uses quantities and qualities in the research methods, and the results of the research proves that colleges, operated by church – including SZKRSZ, successfully materialize the expanded social expectation towards roles in higher studies (creating equal opportunities, community-building, identity-strengthening, personality-developing, mentoring, etc.) The college does not reach these results with non-formal or informal pedagogical methods. Citing Jancsák Csaba: „This added value is interiorized by college youngsters in a sensitive way, and alumnus gives the feedback, that they see it as a positive value added to their welfare at labor-market” (p. 69).

The research is worth to continue: on one hand, it should be expanded towards other Christian Roma colleges and on the other hand it would worth to make a comparison between ecclesiastic and state Roma colleges within students.

SZERZŐINK

Bocsi Veronika (Eger, 1978) PhD, habil., főiskolai docens, Debreceni Egyetem, Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar.

Boros László (Szombathely, 1950) jogász, szociológus, politikai és nemzetközi szakértő. A hetvenes és nyolcvanas években a jogtudat és jogismeret szociológiai vizsgálatával, a közigazgatási szervezetek működésével, az ifjúság politikai szocializációjával, a spontán ifjúsági csoportokkal, az iskola értékorientációs törekvései és az ifjúság értékvilága közötti viszony szociológiai sajátosságaival foglalkozott. A kilencvenes évek közepétől a nemzetközi kapcsolatok, ezen belül is különösen az Európai Unió működésére, továbbá az európai felsőoktatási térségre vonatkozó kérdések foglalkoztatták. Az utóbbi években az 1890 és 1920 közötti magyarországi társadalmi folyamatokat és az ország nemzetközi pozícióinak alakulását kutatja.

Folmeg Balázs (Székesfehérvár, 1986) szociálpedagógus, ifjúságsegítő. Utcai szociális munkásként a fővárosi hajléktalan-ellátásban dolgozik. Az Ifjúságszakmai Társaság programvezetője. Kutatási területe az ifjúsági hajléktalanság és kockázati faktori.

Jenei Teréz (Csökmő, 1958) Dr., PhD, intézetigazgató, főiskolai tanár, Nyíregyházi Egyetem Tanítóképző Intézet.

Kozák Anita (Debrecen, 1986) PhD, főiskolai docens, Eszterházy Károly Egyetem, Gazdaság és Társadalomtudományi Kar.

Móré Marianna (Kisvárd, 1959) PhD, habil., egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Egészségtudományi Kar.

Murányi István (Ózd, 1959) egyetemi docens, PhD, Debreceni Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika Tanszék.

Nagy Ádám (Budapest, 1972) hat diplomáját a legkülönbözőbb területeken szerezte, doktori fokozatát neveléstudományból védte meg. Korábban az Információs Társadalom és Trendkutató Központ igazgatója és a Nemzeti Civil Alapprogram elnöke. 2014-ben habilitált és a komarnói Selye János Egyetem docense lett, 2015-től Bolyai ösztöndíjas, 2016-tól a Pallasz Athéné Egyetem kutatóprofesszora. A Magyar Pedagógiai Társaság Szabadidő-pedagógiai Szakosztályának elnöke és a Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szakosztályának alelnöke.

Pekker Bernadett (Budapest, 1988) angol-, valamint játék- és szabadidő-szervező tanár (ELTE, 2015). Korábban megjelent már összegzése rokon területről: *A pláza mint a XXI. század művelődési háza?* Magyar Pedagógiai Társaság, Szekszárd – Budapest, 2015.

Révész György (Budapest, 1949) matematika-fizika-informatika szakos tanár (ELTE TTK 1972, 1991), 1999-ig úttörő csapatvezető, jelenleg nyugdíjasként a Múltunk Öröksége Alapítvány kuratóriumi elnöke, a Magyar Pedagógiai Társaság Mozgalompedagógiai Szakosztályának elnöke, a Mozgalompedagógiai füzetek 1-11. (Magyar Pedagógiai Társaság) szerkesztője.

Sánta Tamás (Szeged, 1970) szociálpolitikus. Az SZTE ETSZK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék oktatója. A Debreceni Egyetemen végzi szociológia doktori tanulmányait. Érdeklődésének homlokterében az ifjúságpolitika áll, azon belül is az oktatás- és foglalkoztatáspolitikák. Speciális kutatási területe azok a 15-24 éves korosztályba tartozó fiatalok, akik munka nélkül vannak és sem az oktatási, sem a képzési rendszereknek nem tagjai; az úgynevezett NEET-es fiatalok.

Trencsényi László (Budapest, 1947) címzetes egyetemi tanár, pedagógiai kutató. A gyermekmozgalmak és a gyermekkultúra innovációi során szerzett gyakorlati tapasztalatai érlelték kutatóvá, e kutatások integrálódtak a szociálpedagógia új, gazdagított fogalma körül. Gyermekekért-díjas, Kiss Árpád-díjas, Mezei Éva-díjas és Apáczai-díjas. A Magyar Pedagógiai Társaság ügyvezető elnöke.

